

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

ČASOPIS JAZYKOVĚDNÉHO SDRUŽENÍ ČESKÉ REPUBLIKY

Roč. LXIII, 2026

č. 1

<https://www.jazykovednesdruzeni.cz/aktuality/>

ISSN 1212-5326

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY

ročník LXIII, 2026

číslo 1

Vydává *Jazykovědné sdružení České republiky*
s finanční podporou *Akademie věd České republiky, v. v. i.*

<https://www.jazykovednesdruzeni.cz>

Hlavní redaktorky: Lucie Saicová Římalová, Marie Kopřivová

Redakční rada: Jana Hoffmannová, Pavla Chejnová, Michaela Lišková, Soňa Schneiderová, Diana Svobodová, Martin Šemelík, Silvie Válková

Jazyková redakce anglických textů: Patrick John Corness

Za pomoc s korekturami česky psaných textů děkujeme Janě Hoffmannové.

Příspěvky prosím zasílejte v elektronické verzi (ve formátu textového editoru MS Word) na e-mailovou adresu jazykakt@seznam.cz.

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 583/1993 ze dne 13. 4. 1993.

Časopis je zapsán v evidenci periodického tisku pod číslem MK ČR E 21347.

Sazba: Martin Janků – MarTypo

Tisk: Nová tiskárna, s. r. o., Pelhřimov

ISSN 1212-5326

Obsah

Shrnutí zprávy o činnosti Jazykovědného sdružení ČR za rok 2026.....	4
--	---

Odborné články

Vladimír Petkevič:

Seminář <i>AI: lingvistika, překladatelství, didaktika</i>	5
--	---

Dana Hlaváčková:

Automatická transkripce mluvené češtiny: možnosti a limity využití při budování mluvených korpusů	7
--	---

Hana Žížková:

Studenti, umělá inteligence a akademické psaní.....	14
---	----

Jana Šindlerová:

Rozvoj pisatelství v éře velkých jazykových modelů	23
--	----

Zuzana Bělicová:

<i>Pokud ti nevadí mladý zajíček na vše hezké. Mezigenerační rozdíly v užívání deminutiv a eufemismů v současných seznamovacích inzerátech</i>	37
--	----

Izabela Varga:

Lingvistická analýza jazykového projevu po cévní mozkové příhodě – případová studie šesti respondentů	68
--	----

Rozhovor

Vladimír Petkevič:

Rozhovor s prof. PhDr. Evou Hajičovou, DrSc.	89
---	----

Recenze a zprávy

Michaela Lišková:

Rozhovory s českými lingvisty 21. století	94
---	----

Hana Goláňová:

České etnojazykové ostrovy v Rusku na počátku 21. století	98
---	----

Shrnutí zprávy o činnosti Jazyko- vědného sdružení ČR za rok 2025

V roce 2025 měli členové a další zájemci možnost vyslechnout 37 odborných přednášek pořádaných v osmi pobočkách JS ČR: v Praze, Brně, Olomouci, Ostravě, Opavě, Hradci Králové, Českých Budějovicích, Ústí nad Labem. Lexikograficko-lexikologická sekce uspořádala jednu přednášku. Odborný seminář s názvem *AI: lingvistika, překladatelství, didaktika* se uskutečnil v Praze 20. listopadu 2025 (texty tří přednášek najdete dále v tomto čísle a některé nahrávky vystoupení jsou k dispozici na YouTube kanálu JS ČR).

JS ČR podpořilo 26. mezinárodní setkání mladých lingvistů s tématem *Budoucnost jazyka. Člověk a AI v dialogu*, které se konalo 12.–13. května 2025 na Univerzitě Palackého v Olomouci. Na tomto setkání proběhlo také celostátní kolo 14. ročníku soutěže *Studentská věda: Lingvistika*.

JS ČR vydává dvakrát ročně časopis *Jazykovědné aktuality*, který je k dispozici na webových stránkách (<https://www.jazykovednesdruzeni.cz/>), v tištěné podobě ho stále najdete v knihovnách. Na webových stránkách je také možno najít prezentace některých přednášek. Informace o činnosti jsou k dispozici i na dalších platformách, jako je facebookový profil JS ČR, facebookový profil brněnské pobočky JS ČR a YouTube kanál JS ČR.

JS ČR je členem *Comité International Permanent des Linguistes* <<http://www.ciplnet.com>>.

Podrobnou roční zprávu o činnosti vědecké společnosti JS ČR za rok 2025 najdete na následujícím odkazu: <<https://www.jazykovednesdruzeni.cz/wp-content/uploads/2026/01/Zprava-JS-2025.pdf>>.

(Na základě výroční zprávy shrnula redakce.)

Odborné články

Seminář *AI: lingvistika, překladatelství, didaktika*

Dne 20. 11. 2025 uspořádalo Jazykovědné sdružení České republiky v budově AV ČR na Národní třídě tradiční odborný seminář, jehož tématem bylo tentokrát *AI: lingvistika, překladatelství, didaktika*.

Na semináři zaznělo těchto osm vesměs velmi zajímavých příspěvků ve dvou blocích:

1. blok:

Mgr. Ondřej Tichý, Ph.D. (FF UK): *Využití AI v humanitních disciplínách*

Mgr. Dana Hlaváčková, Ph.D. (FF MU): *Automatická transkripce mluvené češtiny*

Mgr. Hana Žižková, Ph.D. (FF MU): *AI, studenti a akademické psaní*

Mgr. Jana Šindlerová, Ph.D. (FF UK): *Rozvoj pisatelských kompetencí v éře velkých jazykových modelů*

2. blok:

Mgr. Adrian Jan Zasina, Ph.D. (FF UK): *Typologie korpusových cvičení a jejich automatické generování pomocí AI* (prezentace proběhla online)

Mgr. Svatava Škodová, Ph.D. – Mgr. Dean Posavec-Malok (FF UK): *Automatizovaná evaluace psaného projevu nerodilých mluvčích: nástin možností, limitů a validační perspektivy AI*

doc. Mgr. et Mgr. Enrique Gutiérrez Rubio, Ph.D. – Mgr. Václav Jonáš Podlipský (FF UP): *Jak dobře si velké jazykové modely (LLM) vedou ve strojovém překladu? Recepce překladů ze španělštiny do češtiny z pohledu koncových uživatelů*

doc. PhDr. Tomáš Svoboda, Ph.D. (FF UK): *Dopady tzv. umělé inteligence na profesi překladatelství a tlumočnictví*

Po každém bloku následovala dvacetiminutová diskuse ke všem čtyřem příspěvkům prezentovaným v daném bloku.

Z některých příspěvků byl pořízen záznam, který je k dispozici na YouTube kanále JS ČR: <https://www.youtube.com/@jazykovednesdruzenicr759>

Zkrácené verze příspěvků D. Hlaváčkové, H. Žižkové a J. Šindlerové otiskujeme dále v tomto čísle.

Vladimír Petkevič

Ústav lingvistiky

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

vladimir.petkevic@ff.cuni.cz

Automatická transkripce mluvené češtiny: možnosti a limity využití při budování mluvených korpusů

Dana Hlaváčková

Ústav českého jazyka, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

ORCID 0000-0002-9918-0958

hlavacko@phil.muni.cz

Automatic transcription of spoken Czech: possibilities and limitations of use in building spoken corpora

Abstract: Automatic speech recognition (speech-to-text, STT) has seen significant development in recent years, particularly in connection with the rise of Large Language Machines (LLMs). This study focuses on the possibilities and limitations of using freely available automatic transcription tools in building spoken Czech corpora. Based on an experiment conducted in the spring semester of 2025 as part of a course at the Faculty of Arts of Masaryk University, the outputs of selected STT systems are analysed in terms of their ability to capture the specifics of spontaneous spoken language. Particular attention is paid to the extent and nature of post-editing of automatic transcription and its compatibility with the rules of corpus orthographic transcription. Finally, the methodological implications of using STT tools in corpus linguistics and the perspectives for the further development of automatic transcription of spoken Czech are discussed.

Key words: automatic speech recognition, spoken corpora, orthographic transcription

1. Úvod

Systematické budování mluvených korpusů češtiny se rozvíjí od 90. let 20. století (Kopřivová, 2017). Základním východiskem tohoto úsilí je proces nahrávání autentických mluvených projevů a jejich následná transkripce, nejčastěji v ortografické podobě, méně často fonetické či dialektologické.

Právě transkripce však dlouhodobě představuje nejnáročnější fázi celého procesu, jedná se o časově i personálně nákladnou ruční práci. Tento fakt se výrazně promítá do rozsahu dostupných mluvených korpusů, které zůstávají ve srovnání s korpusy psanými relativně malé.

Automatická transkripce řeči byla proto po dlouhou dobu vnímána jako potenciální nástroj, který by mohl proces budování mluvených korpusů zásadně zefektivnit. Starší STT systémy, založené na pravidlových, statistických a pravděpodobnostních modelech, však byly využitelné především pro spisovnou, pečlivě artikulovanou řeč s omezeným slovníkem. Často navíc vyžadovaly aktivní spolupráci mluvčího, například explicitní ohlašování interpunkce. V této podobě byly rozpoznávače řeči pro transkripci spontánní mluvy jen obtížně použitelné. Limitem byla rovněž finanční náročnost jejich pořízení a provozu. Vyšší úspěšnost vykazovaly tyto systémy při použití oborově zaměřených slovníků (medicína, právo).¹

Zásadní posun nastal s nástupem velkých jazykových modelů a jejich integrací do moderních STT systémů, které jsou dnes běžně dostupné prostřednictvím webových rozhraní. Řada těchto nástrojů nabízí i bezplatné verze, byť s různými omezeními (časový rozsah nahrávek, počet přepsaných minut, omezené funkce). To zásadně rozšířilo možnosti jejich praktického využití.

Z lingvistického hlediska však zůstává otevřená otázka, zda a do jaké míry lze tyto nástroje využít pro transkripci spontánní mluvy určené k začlenění do mluvených korpusů. Tyto korpusy kladou specifické nároky na zachycení nespisovných a nářečních jevů, hezitací, oprav mluvčího, nedokončených výpovědí či neverbálních zvuků. Cílem této studie proto není obecné hodnocení kvality STT nástrojů, ale ověření jejich použitelnosti v korpusově orientované transkripci mluvené češtiny.

2. Experimentální ověření

Odpověď na uvedenou otázku jsme se pokusili najít společně se studenty programů Počítačová lingvistika a Český jazyk a literatura na Filozofické

¹ Jde např. o starší verze diktovacího systému NovaVoice® společnosti Consulting Company Novasoft, a. s., který byl vyvinut ve spolupráci se Západočeskou univerzitou v Plzni (<https://www.novavoice.cz/>). Druhým příkladem je diktovací systém NEWTON Dictate společnosti NEWTON Technologies, a. s., připravený ve spolupráci s Technickou univerzitou Liberec (<https://www.newtontech.net/en/newton-dictate/>).

fakultě Masarykovy univerzity. Experiment byl realizován v jarním semestru roku 2025 v rámci předmětu *Transkripce mluvené češtiny*. Všechny uvedené informace tedy odrážejí stav STT nástrojů na jaře 2025, v současnosti už mohlo dojít ke změnám a zlepšením, protože vývoj v této oblasti jde velmi rychle kupředu.

Cílem experimentu bylo otestovat několik volně dostupných systémů automatické transkripce splňujících následující kritéria: schopnost zpracovat český jazyk, existence bezplatné (byť omezené) verze a praktická použitelnost pro práci s audiozáznamy bez nutnosti instalace specializovaného softwaru. K dispozici jsou totiž také nástroje, které nepracují s češtinou, mají pouze placenou verzi nebo velmi omezenou verzi zdarma (např. přepis 1 minuty nahrávky), jsou speciálně zaměřeny (nejčastěji na titulkování videa), případně nemají webové rozhraní.

Po úvodním testování přibližně třiceti nástrojů byl výběr zúžen na platformy *ElevenLabs* (<https://elevenlabs.io/>) s modelem *Scribe v2* a *Speechmatics* (<https://www.speechmatics.com/>), přičemž podrobnější analýza se soustředila zejména na první z nich. Testovaný materiál tvořily krátké monologické nahrávky pořízené deseti studenty, kteří poskytli 40 nahrávek v celkovém rozsahu přibližně 200 minut. Délka jedné nahrávky se pohybovala mezi 1 až 30 minutami. Jako typ promluvy jsme záměrně zvolili krátké monology s předpokladem, že STT nástroje by zatím nezvládly korektní transkripci spontánního dialogu.² Nahrávající měli do promluvy zasahovat co nejméně, přesto se v některých nahrávkách objevuje i druhý mluvčí. V experimentu jsme se zaměřili výhradně na mluvu ze středomoravské nářeční oblasti. Ke každé nahrávce byly zaznamenány základní informace o mluvčích (pohlaví, věk, vzdělání, místo pobytu v dětství, místo nejdelšího a současného pobytu, vztah k mluvčímu) a okolnostech nahrávání (rozhovor prezenční / přes telefon, místo nahrávání, typ promluvy – monolog spontánní nebo odpověď na otázku, typ mobilního telefonu a použité aplikace).

Automaticky vytvořené přepisy byly následně ručně editovány a hodnoceny z hlediska kvality a souladu s pravidly korpusové ortografické transkripce.

² Důvodem je zatím např. nedokonalá diarizace či segmentace vět, což plyne z faktu, že LLM jsou často natrénovány pouze na psaných textech. Problémem bude také záznam tzv. překryvů, kdy mluví více mluvčích současně.

3. Charakteristika automatické transkripce

Současné STT nástroje jsou primárně koncipovány pro praktické využití mimo lingvistiku, zejména pro diktování, přepis přednášek a prezentací nebo titulkování audiovizuálních materiálů. Rozpoznávání řeči je často propojeno s dalšími funkcemi, jako je automatický překlad, titulkování videí nebo tematická sumarizace. Tyto systémy implicitně předpokládají, že výsledný přepis má podobu čitelného, jazykově korektního a stylisticky uhlazeného textu. Proto automaticky provádějí některé opravy a úpravy textu, které mohou být pro uživatele žádoucí, s cílem snížit následnou editaci na minimum. Pro běžné uživatele, kteří potřebují např. přepsat přednášku, jsou tak tyto systémy na vysoké úrovni (úspěšnost přepisu se pohybuje mezi 95–98 % u evropských jazyků včetně češtiny³).

Z pohledu korpusového zpracování jsou ale automatické zásahy do textu problematické. Ruční ortografická transkripce totiž velmi pečlivě zachycuje všechny verbální i neverbální projevy, které jsou slyšitelné v nahrávce. STT nástroje naopak některé jevy v transkripci eliminují. Patří sem například odstraňování přereknutí, opakování slov a výplňkových výrazů (např. *jako*), potlačení vulgarismů či automatické opravy⁴ některých nespisovných tvarů (např. *abysme* → *abychom*).

4. Limity a problematické jevy

Některé typické rysy mluveného projevu STT nástroje sice zachycují, ale pouze částečně a nesystematicky. Při editaci automatické transkripce s nimi tedy nemůžeme zatím počítat.

Jevy, které by bylo žádoucí zachovat při transkripci přirozené mluvy:

- diarizaci (rozpoznání) mluvčích – často je ale pouze částečná, mluvčí jsou špatně rozpoznáni;
- segmentace textu do vět – někdy nepředvídatelná, tvoří se velmi krátké nebo naopak velmi dlouhé věty;
- zachycení neverbálních zvuků – velmi omezené (např. *hezitace*, *smích*, *potlesk*).

3 Uvádí např. platforma ElevenLabs <<https://help.elevenlabs.io/hc/en-us/sections/33052638666513-Speech-to-Text>>. Cit. 20. 1. 2026.

4 Nejde o skutečné opravy, LLM transkripci přizpůsobuje datům, na kterých je natrénován.

Systémy si rovněž ne vždy poradí s nedokončenými výpověďmi, změnami tématu či opravami mluvího. Delší pauzy bývají řešeny mechanickým vložením nového odstavce, nebo naopak nejsou vůbec reflektovány.

Výjimku v tomto ohledu představuje nástroj *Scribe v2* platformy *Eleven-Labs*, který dokáže některé z těchto jevů zachytit (např. hezitaci, opakování slabik, tematické zlomy), avšak rovněž bez dostatečné systematičnosti. Přes všechny výhrady ale musíme konstatovat, že transkripce je někdy velmi zdařilá a s následnou editací využitelná při budování mluvených korpusů. Pro transkripci formálních, předem připravených monologů jsou současné STT nástroje již nyní dobře použitelné.

5. Editace automatického přepisu

Automatická transkripce spontánní mluvy vyžaduje důslednou ruční editaci, zejména pokud se řídíme existujícími pravidly korpusové transkripce. V experimentu byla editace prováděna podle ortografických pravidel korpusu ORTOFON (Benešová – Kopřivová, 2019), která zahrnují anonymizaci osobních údajů, systematické označování neverbálních a doprovodných zvuků a respektování vybraných výslovnostních jevů.

Zajímalo nás, jak náročná bude editace v případě studentských automaticky přepsaných nahrávek.

Zvláštní pozornost byla věnována zachování některých nespisovných či nářečních rysů (ze středomoravské nářeční skupiny), a to i nad rámec pravidel korpusu ORTOFON, kde je transkripce některých těchto jevů již eliminována.

Při editaci byl tedy kladen důraz na tyto jevy:

- neprovedenou disimilaci (*šěstí, kópališče*);
- kolísání ve znělosti skupin *sh/zh* (*schánět/zhánět*);
- změny *s-* na *z-* (*z mamkou, ze stolu*);
- nespisovné tvary slovesa *být* (*su, seš, zme, só*).

Nejčastější zásahy při editaci se týkaly těchto případů (tučně je vyznačena oprava):

- špatně rozpoznaná slova – oprava slov, která jsou přepsána špatně, např.: *pitička* – ***kytička***, *co tam pěkně bude* – ***co tam všechno bude***, *v líně* – v ***hlíně***, *zasažené jáře* – ***zas až na jaře***;

- chybějící slova – často vynechaná nadbytečná slova *jako, prostě* nebo *právě*, např.: *aby utekl* – *aby právě utekl*;
- opravené jazykové chyby – přepis na skutečně vyslovený tvar slova, např.: *bychom* – *bysme*, *lučními* – *lučníma*, *drogovému* – *drogovýmu*, *rozhodnut* – *rozhodlej*, *o dost víc* – *vo dost víc*, *a ty za něho* – *a ty za ňó*;
- špatně rozpoznané hranice vět a chybná interpunkce – STT nástroje používají vždy segmentaci po větách a větnou interpunkci.⁵

Navíc jsme v souladu s pravidly korpusu ORTOFON doplňovali neverbální (např. *smích*) a doprovodné zvuky (např. *šeptem*). Vzhledem k tomu, že tyto jevy nejsou automaticky přepisovány, představovaly nejnáročnější část editace. Nabízí se otázka, zda je zachycování těchto jevů nutné, bez nich by byla editace automatické transkripce jednodušší.

Model *Scribe v2* z platformy *ElevenLabs* se ukázal jako nejúspěšnější. Nejenže přepisuje s vysokou úspěšností, ale pomáhá zachytit i jevy, které ostatní nástroje ignorují.

Jde zejména o tyto případy:

- opravy mluvčího: *je to na-- není to na Netflixu*
- změna tématu: *pak na to jakoby-- on měl manželku*
- opakování: *on-on*
- někdy je stejným způsobem zachyceno nedořečené slovo: *pro-te* – *pro te**
- nedokončená výpověď: *dohledává ty...*
- hezitaci: *Takže ty rodiny, ehm, to*

Tyto jevy nejsou zachycovány systematicky, přesto editaci ulehčují.

Uvádíme krátkou ukázkou přepisu studentské nahrávky modelem *Scribe v2* (v závorkách jsou uvedeny opravy při editaci textu):

Lidé fakt (Tady pak) všichni brečt, že to (ehm), že to maso, jakože už tak si myslím, že je teď jako o (vo) dost dražší, než bejvalo. A kdybys (kdyby sis) to měla koupit do nějakýho (jako) malýho zemědělcovi (zemědělce), kterej teda se o ně nestará jakoby takhle zle, ale furt to (pro te) podle toho pohledu těch ekologů jako bude zle, tak to, (tak si) to maso jako nekoupíš.*

Z ukázky je vidět, že některé nestandardní tvary slov nástroj přepíše tak, jak

⁵ S pauzovou interpunkcí jsme se setkali jen v jednom případě – u jedné varianty STT nástroje české společnosti Phonexia (<https://www.phonexia.com/>).

zazněly (*bejvalo, kterej*). U jiných provede opravu (*o* místo *vo*) a některá slova vynechá (*jako*). Hezitace (*ehm*) v tomto případě automaticky zachycena nebyla. Některá slova jsou přepsána jiným způsobem (např. *Lidé fakt* místo *Tady pak*), není zachyceno přerěknutí a nedokončené slovo (*pro te** = pro tebe).

Jinak je transkripce překvapivě kvalitní a editace nepředstavuje tak velký rozsah práce jako při zcela ručním přepisu.

6. Závěr

Výsledky experimentu ukazují, že automatická transkripce může výrazně urychlit práci s mluvenými daty, avšak sama o sobě není schopna splnit nároky kladené na lingvisticky precizní korpusový přepis. Nezbytným krokem zůstává důsledná ruční editace, jejíž rozsah je třeba realisticky zohlednit při plánování korpusových projektů. Zřejmě v automatických transkripcích nebude možné zachytit některé jevy, které systémy nepřepisují a které představují zvýšené nároky na ruční editaci. Jde zejména o záznam pauz (kromě delší pauzy, jinak je využita větná interpunkce), záznam doprovodných jevů a neverbálních zvuků.

Závěrem je možné konstatovat, že automatická transkripce řeči představuje důležitý podpůrný nástroj při budování mluvených korpusů, zatím však nikoli plnohodnotnou náhradu ruční transkripce. Nejefektivnějším řešením se v současnosti jeví kombinace kvalitního automatického přepisu s následnou odbornou editací podle jasně definovaných pravidel.

Do budoucna se jako perspektivní jeví trénování specializovaných jazykových modelů na datech mluvené češtiny a další testování jejich použitelnosti, zejména při transkripci dialogických promluv. Tyto kroky by mohly přispět k systematičtějším a metodologicky ukotvenému využití STT nástrojů v korpusové lingvistice.

Literatura

Benešová, L. – Kopřivová, M. (2019): *ORTOFON: pravidla přepisu mluvené češtiny*. Praha: Ústav Českého národního korpusu.

Kopřivová, M. (2017): Mluvený korpus. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 31. 1. 2026. <https://www.czechency.org/slovník/MLUVENÝ_KORPUS>.

Studenti, umělá inteligence a akademické psaní

Hana Žižková

Ústav českého jazyka, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

0000-0002-6483-6603

zizkova@phil.muni.cz

Students, artificial intelligence, and academic writing

Abstract: The text is based on a lecture delivered at a seminar of the *Jazykovědné sdružení* titled *AI: Linguistics, Translation Studies, and Didactics*, and focuses on how university students use artificial intelligence tools in the context of academic writing and study practices. Based on a questionnaire survey conducted among students of the Faculty of Arts and the Faculty of Informatics at Masaryk University, this analysis examines which tools students use, for what purposes, and the questions and dilemmas they face.

The results show that generative AI tools have become a common part of academic work, with students using them not only for text production, information retrieval, and understanding specialised concepts, but also to support creativity, proofreading, visual creation, and personal reflection. At the same time, differences emerge between the approaches of students in the humanities and technical fields, which are related to faculty culture and the institutional framework. The metaphor of a combined washer-dryer illustrates the tension between specialised and universal tools and highlights the pragmatic strategies students employ when working with artificial intelligence.

Keywords: students, AI tools, academic writing

1. Úvod

Následující text vznikl na základě přednášky pro seminář Jazykovědného sdružení JS s názvem *AI: lingvistika, překladatelství, didaktika*, který se konal 20. listopadu 2025, a přináší několik poznámek k tomu, jak oslovení

studenti dvou fakult Masarykovy univerzity využívají nástroje s umělou inteligencí pro studium a akademické psaní.

Rozvoj generativních nástrojů umělé inteligence v posledních letech zásadně proměnil studijní i pracovní praxi vysokoškolských studentů. Nástroje s umělou inteligencí se rychle staly běžnou součástí akademického psaní, přípravy prezentací, vyhledávání informací i osvojování odborných konceptů. Současné však vyvstává řada otázek týkajících se etiky, citování, legitimacy použití v kvalifikačních pracích a institucionálních pravidel.

V prosinci 2023 provedli Turková et al. (2025) dotazníkové šetření, které zkoumalo odpovědi studentů tří českých univerzit (Karlovy, Masarykovy a Mendelovy) na následující čtyři otázky:

1. Jaké nástroje a aplikace umělé inteligence čeští vysokoškolští studenti znají a používají?
2. Jaké typy použití nástrojů umělé inteligence považují čeští vysokoškolští studenti za etické?
3. Jak podle českých vysokoškolských studentů komunikují české vysoké školy studentům etické používání nástrojů umělé inteligence?
4. Je vnímání (ne)etického používání nástrojů a aplikací AI, o kterém informují čeští vysokoškolští studenti, ovlivněno jejich vnímáním oficiální komunikace univerzity?

Dotazník vyplnilo celkem 657 studentů a z výsledků podle Turkové et al. (2025) vyplynulo, že nejpoužívanějším nástrojem je *ChatGPT* (následovaný překladači *Google Translate*, *DeepL Translate*). Studenti dále uvedli, že za neetické považují necitování použitého nástroje s umělou inteligencí. Méně než polovina respondentů (49 %) si nebyla jistá, zda jejich univerzita má nějaké oficiální pokyny nebo předpisy. Ukázalo se také, že povědomí o institucionálních pokynech ovlivňuje vnímání etické přijatelnosti hraničních scénářů.

Mou ambicí nebylo zreplikovat výzkum kolegů Turkové et al. (2025). Zajímalo mě, jak studenti, se kterými použití nástrojů s umělou inteligencí na seminářích probírám a které upozorňuji i na etické podmínky jejich použití, tyto nástroje pak využívají. Rozhodla jsem se s krátkým dotazníkem oslovit studenty, se kterými jsem se ve výuce setkala a kteří ode

mě měli informace o nástrojích s umělou inteligencí i etice jejich využití. V rámci mé výuky byli všichni studenti oslovení dotazníkem seznámení s přehledem *AI Tools for Academic Writting* (Žižková et al., 2025). Dotazník obsahoval otázky na typ studia (bakalářské, nebo magisterské), frekvenci používání nástrojů s AI (*Nástroje s AI používám denně, na cokoli / často na cokoli / málo / nepravidelně / nevyužívám*) a dotaz na oblíbené nástroje s AI (*Jaké nástroje používáte nejčastěji a rádi*).

V podzimním semestru 2025 jsem měla na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity (FF MU) výuku v bakalářských studijních programech *Počítačové lingvistiky a Českého jazyka a literatury*, v navazujících magisterských programech *Počítačové lingvistiky, Českého jazyka a literatury* a *Učitelství českého jazyka a literatury*. Na Fakultě informatiky Masarykovy univerzity (FI MU) jsem vyučovala povinný předmět *Základy akademického psaní*, určený pro bakalářské studenty různých studijních programů.

2. Dvě fakulty, dva přístupy

Není překvapením, že mezi studenty FF MU a FI MU jsou rozdíly. Na FF MU převažuje spíše obezřetný až nedůvěřivý přístup k umělé inteligenci obecně. Ne všichni studenti nástroje používají a část z nich se o jejich existenci a možnostech dozvídá až od vyučujících. Míra využívání umělé inteligence zde silně závisí na studovaném oboru a na tzv. fakultním klimatu, tedy na tom, jak je používání umělé inteligence vnímáno vyučujícími.

Na FI MU je situace odlišná. Studenti zde vystupují jako vynalézaví a zvědaví uživatelé, přičemž nástroje s umělou inteligencí používá většina z nich. Práce s umělou inteligencí se u nich neomezuje na konkrétní obory či typy úloh, ale je chápána jako přirozená součást studijní praxe. I zde se však objevují studenti, kteří tyto nástroje používají pouze na složitější úkoly, a to opět s ohledem na institucionální či etické klima.

3. Dotazníkové šetření

V říjnu 2025 na dotazník odpovědělo 200 studentů, z toho 183 z FF MU a 17 z FI MU. Z celkového počtu bylo 152 studentů bakalářských programů obou fakult a 48 studentů navazujících magisterských programů FF MU. Výsledky šetření ukázaly, že na FF MU se frekvence používání nástrojů

s umělou inteligencí pohybuje od příležitostného využití až po každodenní práci s nástroji, kdežto studenti FI MU je používají každodenně.

Napříč oběma fakultami se jako nejpoužívanější nástroj s umělou inteligencí ukázal *ChatGPT*, uvedlo jej 169 studentů. S výrazným odstupem následuje *Gemini*, který používá 39 studentů, a *NotebookLM* s 26 uživateli. Ostatní nástroje jsou zastoupeny pouze okrajově – model *Claude* využívá 10 studentů, zatímco *GitHub Copilot* a *Grok* používá shodně pouze 5 studentů. Celkově lze říct, že studenti výrazně preferují jeden hlavní nástroj, zatímco ostatní aplikace využívají spíše doplňkově nebo v menší míře, pravděpodobně podle specifických potřeb, například v oblasti programování.

Mezi méně uváděné nástroje s umělou inteligencí patří *Grammarly*, který uvedli tři studenti. *Microsoft Copilot* označili dva dotazovaní. Ostatní nástroje – například *Claude Code*, *Copilot PyCharm*, *DALL-E*, *ElevenReader*, *Elicit*, *Gamma*, *Gizmo*, *GoblinTools*, *Microsoft Designer*, *Ollama*, *Sora*, *TripPlanner* a *TurboAI* – byly zmíněny vždy pouze jedním studentem. Výsledky naznačují, že tyto nástroje studenti používají spíše okrajově a individuálně, často pravděpodobně podle specifických potřeb, jako je psaní textů, programování, práce s obrázky nebo organizace informací. Celkově lze z odpovědí usoudit, že kromě několika málo známějších nástrojů je využívání dalších nástrojů s umělou inteligencí mezi studenty spíše sporadické. Odpovědi studentů na otázku, k jakým účelům používají nástroje umělé inteligence, ukazují, že umělá inteligence je vnímána jako univerzální pomocník při studiu i každodenních činnostech. Studenti ji využívají nejen k řešení studijních úkolů, ale také k podpoře kreativity, porozumění učivu a usnadnění praktických aktivit.

Významnou oblastí využití je tvorba prezentací. Studenti nástroje s umělou inteligencí používají k přípravě struktury prezentace, formulaci textů nebo hledání vhodných formulací, což jim umožňuje pracovat efektivněji a rychleji. S tím souvisí také využití umělé inteligence pro brainstorming a generování nových nápadů, přičemž studenti využívají umělou inteligenci jako nástroj pro inspiraci a rozšíření vlastních myšlenek.

Další často zmiňovanou oblastí je programování a práce na odborných textech, například diplomových pracích. Studenti využívají umělou inteligenci

jako poradce při řešení problémů, konzultaci postupů nebo jako pokročilý nástroj pro vyhledávání informací, který v některých případech nahrazuje tradiční vyhledávače. Zároveň nástroje s umělou inteligencí slouží jako pomoc při stylizaci textů, zejména v anglickém jazyce.

Studenti rovněž uvádějí využití nástrojů s umělou inteligencí pro přeformulování vlastních textů, opravu chyb a zlepšení stylistiky. Umělá inteligence tak funguje jako nástroj pro jazykovou korekturu a rozvoj písemného projevu. Zajímavým aspektem je i používání umělé inteligence pro generování nápadů na témata, či dokonce pro praktické účely, například hledání receptů při vaření, což naznačuje přesah využití AI i mimo akademické prostředí.

Další skupina odpovědí se týká podpory orientace v pojmech a práce s informacemi. Častým využitím je také shrnování delších textů, což studentům pomáhá rychle porozumět rozsáhlým materiálům a efektivně pracovat s informacemi. S tím souvisí i využití umělé inteligence pro vysvětlení složitých konceptů z přednášek a kontrolu srozumitelnosti vlastních textů. Umělá inteligence zde funguje jako nástroj pro hlubší pochopení učiva a reflexi vlastního psaní.

V neposlední řadě studenti využívají AI v oblasti vizuální tvorby, například pro úpravu obrázků, jejich generování či rozšiřování pozadí. To naznačuje, že umělá inteligence je vnímána nejen jako textový nástroj, ale také jako prostředek pro kreativní práci s vizuálním obsahem.

Zajímavým a nově se objevujícím aspektem využití těchto nástrojů je jejich role v oblasti psychické podpory. Někteří studenti uvádějí, že umělou inteligenci používají jako doplňkový nástroj v krizových situacích, například mezi sezeními s psychologem. Umělá inteligence je v těchto případech vnímána nikoli jako plnohodnotná náhrada odborné pomoci, ale jako dočasná opora či prostředek k reflexi vlastních myšlenek a emocí. Studenti si zároveň uvědomují rizika a limity tohoto využití a zdůrazňují, že umělou inteligenci chápou spíše jako nástroj než jako skutečnou terapii. Zároveň se ukazuje, že umělá inteligence může nepřímě přispět k orientaci v možnostech psychologické pomoci, například tím, že pomůže identifikovat vhodnou formu terapie nebo nasměruje uživatele k odborníkovi.

Celkově odpovědi ukazují, že studenti využívají nástroje umělé inteligence velmi různorodě – jako pomoc při studiu, nástroj pro kreativitu, jazykovou podporu, praktického asistenta i jako doplňkový prostředek psychické opory. Umělá inteligence se tak stává běžnou součástí jejich každodenních strategií práce i osobního života, přičemž její role se posouvá od pouhého vyhledávání informací k aktivní spolupráci, reflexi a podpoře uživatele.

Odpovědi studentů ukazují, že používání nástrojů umělé inteligence nevyvolává pouze praktické otázky týkající se jejich funkcí, ale také širší etické, institucionální a environmentální problémy. Studenti se nejčastěji zamýšlejí nad dostupností nástrojů, pravidly jejich využití v akademickém prostředí, otázkou citování a legitimitou jejich použití při psaní kvalifikačních prací.

Jedním z opakujících se témat je otázka přístupu k pokročilým verzím nástrojů s umělou inteligencí. Studenti se ptají, zda mohou mít prostřednictvím univerzity přístup k prémiovým funkcím, což odráží jejich snahu využívat tyto nástroje efektivně a legálně v rámci institucionálního prostředí. Tento zájem souvisí s tím, že některé univerzity skutečně poskytují vybrané nástroje v rámci institucionálních licencí, například přístup k *Microsoft Copilot*, *Grammarly Pro* či dalším službám v rámci univerzitních účtů.

Další výraznou oblastí nejistoty je otázka citování nástrojů umělé inteligence. Studenti si nejsou jisti, jakým způsobem nástroje s umělou inteligencí uvádět jako zdroj a jak zajistit transparentnost jejich použití. Tato nejistota je pochopitelná, protože jednotná metodika citování nástrojů s umělou inteligencí dlouhodobě chyběla a univerzity teprve postupně formulují doporučení. Například Masarykova univerzita uvádí, že je nutné použití AI transparentně přiznat a vhodně dokumentovat, přičemž konkrétní způsob odkazování může záviset na typu úkolu a požadavcích vyučujících (Bulant et al., 2023). S citováním úzce souvisí otázka, zda je vůbec možné používat nástroje umělé inteligence při psaní kvalifikačních prací. Studenti vnímají napětí mezi potenciálem umělé inteligence jako užitečného nástroje a požadavky akademické integrity. Univerzity obecně zdůrazňují, že využití umělé inteligence není samo o sobě zakázané, avšak musí být transparentní, etické a v souladu s pokyny vyučujících. Možnost a míra použití umělé inteligence se tak liší podle charakteru úkolu a konkrétních instrukcí vedoucích prací. S tím souvisí rychlé zastarávání institucionálních dokumentů a pravidel. Studenti poukazují na to, že oficiální prohlá-

šení univerzit, například stanovisko MU z května roku 2023 (Bulant et al., 2023), již nemusí odpovídat současnému stavu technologií. Tento postřeh odráží dynamický vývoj umělé inteligence, který nutí vzdělávací instituce průběžně aktualizovat své přístupy a pravidla. Masarykova univerzita sama zdůrazňuje, že AI představuje nejen riziko, ale především příležitost, a že je nutné formulovat průběžně nové principy jejího bezpečného a smysluplného využívání ve výuce. Sama však má prohlášení, které zastarává (Bulant et al., 2023).

Vedle akademických otázek se v odpovědích studentů objevují také environmentální aspekty využívání umělé inteligence. Studenti reflektují energetickou náročnost umělé inteligence a její dopad na životní prostředí. Tento aspekt je v současné odborné diskusi stále významnější, protože rozvoj a provoz velkých jazykových modelů vyžaduje značné výpočetní zdroje a je spojen s rostoucí spotřebou energie a emisemi.

Celkově lze shrnout, že studenti nevnímají nástroje umělé inteligence pouze jako technický nástroj, ale jako fenomén, který zásadně ovlivňuje způsob studia, akademická pravidla i širší společenské a environmentální otázky. Nejčastější problémy, které řeší, se týkají přístupu k nástrojům, pravidel jejich využití, otázky akademické integrity a dopadů těchto nástrojů na společnost a životní prostředí. Tyto odpovědi ukazují, že studenti přistupují k umělé inteligenci nejen pragmaticky, ale také kriticky a reflexivně.

4. Metafora pračky kombinované se sušičkou

Používání nástrojů umělé inteligence mezi studenty lze přirovnat k volbě mezi samostatnou pračkou a samostatnou sušičkou na jedné straně a kombinovanou pračkou se sušičkou na straně druhé. Existuje mnoho specializovaných nástrojů, které jsou navrženy pro konkrétní činnosti – například pro psaní textů, programování, práci s daty, generování obrázků či jazykové korektury. Tyto nástroje často poskytují kvalitnější a přesnější výsledky, avšak jejich efektivní využití vyžaduje určitou míru znalostí, zkušeností a času, který je nutné věnovat jejich osvojení.

Na druhé straně stojí univerzální nástroje typu „vše v jednom“, které studenti využívají pro široké spektrum úloh. Ty sice v jednotlivých oblastech nemusí dosahovat tak vysoké kvality jako specializované aplikace, ale jejich

výhodou je jednoduchost, dostupnost a flexibilita. Pro mnoho studentů je takový nástroj dostatečný – poskytuje uspokojivé výsledky bez nutnosti učit se ovládat více různých nástrojů. Stejně jako kombinovaná pračka se sušičkou nenahradí vždy plně výkon dvou samostatných spotřebičů, ale pro běžného uživatele představuje praktické a funkční řešení, i univerzální nástroje s umělou inteligencí často vyhovují potřebám studentů právě svou všestranností.

Metafora pračky kombinované se sušičkou zároveň ukazuje, že volba mezi specializovanými a univerzálními nástroji není pouze otázkou kvality výsledku, ale také otázkou komfortu, času a uživatelských preferencí. Studenti tak při práci s umělou inteligencí často volí kompromis mezi technickou dokonalostí a praktickou použitelností. Výsledky výzkumu naznačují, že právě tento kompromis významně ovlivňuje způsob, jakým studenti AI nástroje využívají, a potvrzují, že umělá inteligence se stává nejen technologickým nástrojem, ale i součástí každodenního pracovního rozhodování.

5. Závěr

Předložené dotazníkové šetření ukazuje, že nástroje umělé inteligence se mezi vysokoškolskými studenty staly běžnou a samozřejmou součástí studijní praxe. Studenti je využívají v širokém spektru činností – od akademického psaní a přípravy prezentací přes vyhledávání informací, jazykovou korekturu a programování až po kreativní a osobní využití. Zároveň se potvrzuje, že způsob práce s umělou inteligencí není homogenní, ale výrazně se liší podle oboru, fakultního prostředí a individuálních strategií studentů.

Výsledky provedeného dotazníkového šetření naznačují, že studenti nepřístupují k umělé inteligenci pouze jako k technickému nástroji, ale také jako k fenoménu, který otevírá nové otázky týkající se akademické integrity, etiky, institucionálních pravidel a environmentálních dopadů. Nejistota v oblasti citování, legitimacy využití umělé inteligence v kvalifikačních pracích či dostupnosti pokročilých nástrojů ukazuje na potřebu jasnější a průběžně aktualizované institucionální komunikace. Současně se ukazuje, že studenti jsou schopni kritické reflexe a vnímají limity i rizika spojená s používáním nástrojů s umělou inteligencí.

Metafora kombinované pračky se sušičkou umožňuje interpretovat studentské strategie práce s umělou inteligencí jako pragmatický kompromis mezi kvalitou výsledků a uživatelskou přívětivostí. Studenti často upřednostňují univerzální nástroje typu „vše v jednom“, které sice nenabízejí vždy nejlepší možné výsledky v jednotlivých oblastech, ale poskytují dostatečně kvalitní výstupy při minimální časové a kognitivní investici. Tento přístup odráží nejen technologické možnosti současných nástrojů, ale také širší proměnu studijních návyků a očekávání.

Závěrem lze konstatovat, že umělá inteligence dnes nefunguje pouze jako doplněk tradičních studijních postupů, ale stává se jejich integrální součástí. Její využívání přitom není pouze otázkou technické kompetence, ale také kulturní, etické a institucionální adaptace akademického prostředí. Budoucí diskuse o roli umělé inteligence ve vzdělávání by tedy neměla směřovat k jednoduchému rozlišování mezi „správným“ a „nesprávným“ použitím, ale spíše k hledání vyvážených modelů, které podporují odpovědné, transparentní a smysluplné využívání nástrojů s umělou inteligencí v akademickém prostředí a studijní praxi.

Literatura

Bulant, M. et al. (2023): Doporučení k využití nástrojů umělé inteligence při plnění studijních povinností. *Muni.cz*. Cit. 31. 1. 2026 <<https://kvalita.muni.cz/kvalita-vyuky/doporuceni-k-vyuzivani-umele-inteligence-ve-vyuce>>.

Turková, K. et al. (2025): Adapting to the future: the use of AI tools and applications in university education and a call for transparent rules and guidelines. *International Journal for Educational Integrity* 21, článek č. 29. <<https://doi.org/10.1007/s40979-025-00203-9>>.

Žižková, H. et al. (2025): *AI Tools for Academic Writing*. Padlet. Cit. 12. 1. 2026. <<https://padlet.com/muniartsteachers/ai-tools-for-academic-writing-spouhip-vo1qtcwfth>>.

Rozvoj pisatelství v éře velkých jazykových modelů

Jana Šindlerová

Ústav lingvistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

<https://orcid.org/0000-0002-9610-4618>

jana.sindlerova@ff.cuni.cz

The development of writing competence in the era of large language models

Abstract: Large language models (LLMs) have recently reached a level at which their outputs can no longer be reliably distinguished from human-produced texts; moreover, it appears that they can outperform humans in the quality of the text. Therefore, their presence in everyday life questions the meaningfulness of teaching writing to students in secondary and tertiary education. In this paper, we outline several key questions that have to be addressed in the near future in order for Czech language education to remain relevant to the development of writing competences. We examine how the presence of AI tools affects the traditional objectives of writing instruction and the challenges they pose for individual dimensions of writing literacy. Particular attention is devoted to the influence of LLMs on reading comprehension and information processing, the articulation and organization of ideas, creativity, and assessment. Furthermore, we argue for a reconsideration of fundamental concepts of writing (such as truthfulness, authenticity, and the naturalness of writing) in the context of this new technological reality and emphasize the need to focus on such modes of LLM that support learners' active engagement in the writing process.

Keywords: large language models (LLM), artificial intelligence, writing, cognitive offloading, technology in education, digital pedagogy

1. Úvod

V roce 2023 byl představen *ChatGPT* – první velký jazykový model (LLM) volně dostupný pro použití běžnými uživateli a zároveň model, který již v té době dosahoval běžné všeobecné komunikační úrovně. Dnešní běžně

dostupné jazykové modely schopnosti tehdejšího modelu *GPT 3.5* mnohonásobně převyšují, dokážou přesvědčivě simulovat mezilidské komunikační interakce, jejich výstupy mohou být v podstatě nerozeznatelné od lidských a kromě schopnosti generovat souvislý text jsou do značné míry úspěšné i v dříve obtížných školních úlohách, jako je řešení matematických, fyzikálních a chemických příkladů (Tschisgale et al., 2025) generování funkčního programovacího kódu, vyhledávání na internetu nebo zpracování obrázků, tabulek a dalších grafických materiálů.

Rychlý vývoj, široký záběr funkcí, jednoduchost použití a všeobecná dostupnost z nich velmi rychle učinila perspektivní nástroj pro vzdělávání – hovoří se o možnostech, které žákům mohou přinést v rámci individualizace a diferenciacce učiva (Dlask, 2024) nebo poskytování zpětné vazby (Jia et al., 2024), v rámci jednotlivých nástrojů vznikají varianty přímo zacílené jako nástroje výzkumné či edukativní.

LLM se již běžně využívají v řadě profesí, např. v překladatelství, marketingu, žurnalistice či ve vědeckém sektoru, nemluvě o profesích, ve kterých je jejich využití eticky či odborně diskutabilní a může vést k závažným chybám (úřední a policejní činnost, právní služby a zastoupení, psychologické poradenství atp.) (Lientschnig, 2025).

LLM zvládají nejen stereotypní a šablonovitou textovou produkci, ale čím dál lépe se uplatňují i v oblasti kreativní. Lze je využít ke generování překladů, uměleckých textů, včetně poezie. Texty takto vygenerované jsou obtížně rozeznatelné jak pro laickou, tak pro odbornou veřejnost, LLM se stávají součástí procesu tvorby (Olszewski a Krawczyk, 2026), spekuluje se, že již v tuto chvíli mohou být na knižním trhu jak překlady generované LLM, tak původní „autorská“ díla, byť nepřiznaně, neboť postoj veřejnosti ke generovaným textům je zatím spíše negativní.

Lze říci, že LLM se již staly přirozenou součástí každodenní lidské činnosti. Přirozeným důsledkem je otevření diskuze o tom, do jaké míry je nutné, vhodné, či dobré zařazovat práci s LLM ve školách jako přípravu na budoucí pracovní a společenské uplatnění. Součástí této diskuze je zároveň otázka, do jaké míry a jakým způsobem nadále smysluplně rozvíjet některé školní dovednosti, pokud existuje pravděpodobnost, že je v budoucnosti plně nebo z velké části převezme umělá inteligence.

Jednou z nejvíce zasažených dovedností je právě pisatelství – dovednost konstruovat smysluplné, koherentní, kvalitní texty. Rychlost technologického vývoje naznačuje, že kvalita výstupů LLM bude nejspíše i nadále stoupat, přičemž již teď budí texty vygenerované jazykovým modelem dojem vyšší pisatelské vypěstlosti, než má většina středoškolsky vzdělaných lidí (v závislosti na tematické doméně a typu textu), což samo o sobě oslabuje motivaci žáků k osvojování pisatelských dovedností a zároveň vybízí k obcházení nebo nahrazování vlastní školní práce nepovoleným využíváním LLM k vygenerování zadaného výstupu. Pisatelství je přitom zcela základní dovedností, kterou si žactvo má během školní docházky osvojit (Králíková, 2023).

V tomto článku se zamýšlíme nad tím, jak dál ve výuce pisatelství v éře jazykových modelů, kdy pisatelské dovednosti jako takové lze snadno nahradit automaticky generovanými výstupy, co přítomnost LLM ve společnosti znamená pro výuku slohové výchovy, jaké typy ovlivnění běžné učitelské praxe lze v souvislosti s pisatelskými kompetencemi LLM očekávat.

2. Cíle slohové výchovy předtím a poté

V souvislosti s LLM ve školách se často hovoří o nutnosti přehodnocovat východiska, cíle i metody vzdělávání. Mezi více či méně přiznané a uplatňované cíle slohové výchovy dosud patřilo:

- a) schopnost vytvářet kultivované jazykové projevy adekvátní komunikační situaci a komunikačnímu záměru (Čechová, 1998);
- b) jinak také naučit se dobře číst a dobře psát (Hausenblas, 1997);
- c) někdy též explicitně ovládnutí funkčních stylů a rozvoj individuálního stylu (Čechová – Styblík, 1989);
- d) případně pěstovat schopnost rozeznávat a užívat funkčně různé jazykové prostředky k vlastnímu vyjadřování (Svoboda, 1977);
- e) v praktické rovině i funkční zvládnutí konkrétních slohových útvarů a postupů – např. v pojetí Hubáčka (1989) zmiňováno jako tzv. „slohový výcvik“;
- f) v širším kontextu sdílených výchovných cílů jazykové a komunikační výchovy pak také rozvoj hodnotového ukotvení – rozvoj tvořivosti, empatie, práce s emocemi, rozvoj spolupráce, ohleduplnosti, zdvořilosti, společenské odpovědnosti, otevřenosti podnětům, přijímání jinakosti, uvědomování si vlastního místa ve světě apod. (revidovaný *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*, 2025).

Podle revidovaného *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání* (RVP) (2025) je čtenářství a psatelství „základem schopnosti porozumět textům, získat a sdílet prožitky, efektivně zpracovávat informace, prezentovat poznatky, ale také vyjadřovat a uspořádávat své myšlenky nebo reflektovat pocity“.⁶ Žák má psaní využívat k učení, sebevyjádření a sebeuvědomění.

Existence a dostupnost LLM dosahování některých z těchto nově stanovených cílů usnadňuje, u jiných se však stává spíše překážkou. Některá aktuální zjištění (viz např. Burns et al., 2026) upozorňují na to, že kromě benefitů pro učení, které může mít používání AI nástrojů ve výuce, jako např. snazší individualizace a diferenciacce, větší zapojení učitele v přímé práci se studujícími, rychlejší zpětná vazba nebo snazší překonávání tvůrčího bloku, existují i významná rizika, která ve výsledku jakékoli možné benefity převáží – přílišná závislost na nástroji, odmítnutí rozvoje vlastního myšlení, degradace kognitivních schopností a dovedností, autonomie a samostatnosti, pokles kreativity nebo přizpůsobení se generickému stylu.

Do kontrastu se tak dostává obecný požadavek aktuálních reforem vzdělávání na to, aby školy intenzivně připravovaly žactvo na práci s nástroji AI, a společenská potřeba omezit škodlivý vliv nových technologií na učení a obecně psychický vývoj dětí.

Odborná veřejnost pak stojí před otázkou, jak přehodnotit cíle slohové výchovy tak, aby byla podpořena autonomie, kreativita a kognitivní a osobnostní rozvoj žactva a zároveň aby výuka reagovala na novou technologickou realitu, kdy minimálně část textové produkce nástroje umělé inteligence zvládají funkčně lépe než většina píšící veřejnosti a kdy je třeba žactvo průřezově informovat o smysluplném a etickém využívání nástrojů AI.

⁶ <https://prohlednout.rvp.cz/zakladni-vzdelavani/zakladni-gramotnosti/zgc>

3 Vliv LLM na dílčí čtenářské a pisatelské dovednosti

3.1 Porozumění textu a zpracování informací

V současné době jsou běžně dostupné LLM schopny zpracovat textové, zvukové i video dokumenty – pořídit přepis, sumarizaci, vytvořit otázky a odpovědi k textovému materiálu, parafrázovat textové úseky apod. Existují specializované režimy pro výzkum i učení, a nadto specializované nástroje, jako je např. *NotebookLM*, které jsou zaměřeny přímo na extrakci a transformaci informací z dokumentů. *NotebookLM* je v současné době již integrován do *Učebny Google*, samo vzdělávací prostředí tak vytváří jistý tlak na využívání těchto nástrojů pro zpracování informací. Na jedné straně tak žactvo dostává k dispozici nástroje, které jsou schopny podpořit jejich učení (transformace obsahu do přístupnější formy, široce dostupná asistence s učením), na druhé straně jde ale o nástroje, které stejně snadno dokážou všechny důležité složky učení založené na práci s textem (čtení, výpisky, sumarizace, analýza apod.) plně nahradit, a to ve formální kvalitě, které běžný žák základní či střední školy obvykle není schopen samostatně dosáhnout. Kreijkes et al. (2025) ukazují, že jak samostatné pořizování výpisků z textu, tak výpisky asistované LLM mají pozitivní vliv na zapamatování informací, na rozdíl od situace, kdy sumarizaci provádí výhradně LLM a žák je pouhým pasivním konzumentem výsledného textu. V kontrastu k tomu studie zároveň zjišťuje, že žáci sami použití LLM vnímají jako užitečné a preferují ho před vlastním zapojením. LLM je tedy subjektivně vnímáno jako efektivní a příjemné učicí prostředí, ale ve skutečnosti při jeho výhradním použití nedochází k rozvoji, ale naopak k útlumu kognitivních dovedností a nevytváří se dlouhodobé paměťové stopy.

Žactvo se tak ocitá v situaci, kdy musí aktivně pracovat s vlastní motivací k seberozvoji v dané oblasti, a tím více nabírá na důležitosti schopnost školy podpořit motivaci žáků k učení, respektive facilitovat dosahování maximálních kompetencí (mastery). Klíčovým úkolem je zabránit rezignaci žactva na kognitivní zátěž a rozvoj myšlení (cognitive offloading). Bez maximální orientace výuky na proces učení, pracovní kompetence a studijní sebereflexi žactva tak patrně nebude možné v budoucnu ve školách udržet smysluplné učební prostředí.

Mezi další závažné problémy rozvoje čtenářské a pisatelské gramotnosti patří i další inherentní vlastnost jazykových modelů – přestože se kvalita odpovědí neustále zlepšuje, z důvodů jejich architektury velmi pravděpodobně nikdy nebude možné docílit stavu, kdy jimi poskytované informace budou zcela přesné. V dřívějších fázích vývoje těchto nástrojů byly faktické chyby ve výstupech (tzv. halucinace) zcela explicitní. S vzrůstající kvalitou výstupů se pohybujeme v prostředí, kde výstupy LLM jsou pouze mírně nepřesné. Zatímco evidentně nekvalitní výstup společnost nepřijímá, výstup, který má jen dílčí nedostatky, je z psychologického hlediska přijatelný. Laxnost vůči přesnosti, pravdivosti nebo faktičnosti ale představuje hrozbu pro rozvoj kritického myšlení a hodnotové orientace žactva (Ciu-botaru, 2025).

3.2 Vyjadřování a uspořádávání myšlenek

Nekritické spoléhání se na výstupy LLM s sebou nese ještě další, přidružený problém. LLM modely v sobě nesou inherentní systematické zkreslení (tzv. bias) (Weissburg et al., 2025), preferují určité perspektivy a postoje (typické pro tréninková data, tedy typicky majoritní postoje společnosti, např. týkající se genderu, etnicity, věku, profese, ekonomické situace apod.) (Kumar et al., 2025), a zanedbávají jiné. Obsah LLM je obsahem se silně zúženou diverzitou – kulturní, postojovou, obsahovou i lexikální, přičemž problém je větší u tzv. fine-tuned (specializovaných) modelů než u obecných chatbotů (Padmakumar – He, 2023). Pokud používáme LLM pro kreativní práci s textem, zejména textem názorovým, možná tak neúmyslně reprodukuje a upevňuje bez zpochybnění diskurz majority (v horším případě diskurz a ideologie tvůrců systému).

3.3 Kreativita

O generativních systémech se dlouho přemýšlelo jako o nástroji, který je schopen zastat rutinní, šablonovité činnosti, ale postrádá schopnost kreativity, inovace apod. Tato oblast měla zůstat výsostně lidskou doménou. V posledních měsících ale data z výzkumů hovoří jinak – ani laici ani odborníci nemusí již být s to rozlišit kreativní lidský výstup od výstupu z generativního modelu, který kreativitu napodobuje (Milička et al., 2025). V testech verbální kreativity (hledání shod a rozdílů mezi koncepty, hledání neobvyklého využití pro obvyklý předmět, vyjmenovávání věcí, které sdílejí společný rys atp.) je v průměru AI lepší než lidé (Dinu – Florescu, 2024; 2025), jak malé (SLM), tak velké (LLM) jazykové modely byly hod-

noceny lépe než lidé např. i v úloze psaní povídky (Gómez-Rodríguez – Williams, 2023; Marco et al., 2025).

Generativní modely dokážou napsat věrohodnou báseň, vytvořit věrohodné vizuální umělecké dílo. Jakkoli můžeme vést diskuzi o tom, zda vygenerované dílo je, či není poezií, a zda jej lze, či nelze srovnávat s poezií tvořenou lidmi, ve chvíli, kdy nejsme s to vygenerovanou poezií od lidské tvorby odlišit, stává se veškerá taková diskuze bezpředmětnou. Pro výuku pak je třeba vyřešit otázku, co budeme žactvu o povaze vygenerované poezie a beletrie sdělovat, do jaké míry je možné a vhodné podpořit jejich interakci s LLM při vlastní tvorbě a také co to znamená pro zpětnovazební formativní proces.

V obecné rovině lze tuto diskuzi vést na rovině otázky sebevyjádření a autorství, ale vždy s tím rizikem, že někteří z žáků i přes veškerou snahu učitele kultivující funkci sebevyjádření kreativním psaním a nezbytnost etického zacházení s LLM nepřijmou.

Z hlediska kreativity také velkým rizikem zůstává nejen oslabení důvěry mezi vyučujícími a žactvem, ale i oslabení sebevědomí žactva ve vlastní schopnosti, vlastního tvůrčího sebevědomí. Používání nástrojů umělé inteligence pro kreativní činnosti může vést k ztrátě kreativní autonomie (tzv. agency), k menší ochotě tvůrců volit odvážnější řešení, než nabízí nástroj, nebo k určité „homogenizaci“ nápadů. Nástroje generativní AI pomáhají spíše začátečníkům, než zkušeným tvůrcům (Fu et al., 2024).

Specifickým, vědeckými metodami zatím nedostatečně prozkoumaným problémem pak zůstává to, jakým způsobem je naše vlastní kreativita a náš osobitý styl ovlivněn a formován tím, že jsme dlouhodobě a ve vysoké míře vystaveni generovaným textům. Podle některých odborných názorů je minimálně 30 % produkce textů na internetu uměle vygenerovaných (Spennemann, 2025), což lze odhadnout na základě frekvence specifické slovní zásoby a gramatických vzorců. Texty vygenerované LLM mají odlišný styl – používají např. jiné frekvenční rozložení slovních druhů, komplexnější slovní zásobu, preferují specifické výrazy, jiným způsobem vyjadřují emocionalitu, bez specifického promptování jsou přirozeně méně osobní (Muñoz-Ortiz et al., 2024).

Tyto texty pak paradoxně zpětně ovlivňují slovní zásobu a styl čtenářů (což znesnadňuje další odborné odhady). Generace dnešních žáků základních a středních škol je již generací, která vyrůstá obklopena vygenerovanými texty a tento jiný než přirozený jazykový input formuje jejich vyjadřování. Stále častěji se tak budeme setkávat s tím, že žákovské texty budou silně připomínat styl textů produkovaných LLM, přestože k jejich tvorbě tyto nástroje nebudou použity nebo budou použity zcela minimálně a eticky (tzv. washback efekt). Vzhledem k tomu, do jaké míry jsme těmito texty obklopeni v reálném životě, bude se to dít, ať už se rozhodneme práci s AI ve školách silně regulovat, nebo nikoli.

4. Čtenářská recepce vygenerovaných textů

Mluvíme-li o osvojování si pisatelských dovedností, nelze zapomenout ani na fázi recepce a případného hodnocení textů, a to jak ve školní praxi (školní hodnocení textů učitelem či vrstevníky), tak v širším společenském kontextu (čtenářská recepce uměleckých, mediálních, ale i administrativních textů). Marklová et al. (2026) ukazují na příkladu generovaných básní, že čtenáři bývají proti generovaným textům zaujatí. Pokud věří, že text je dílem umělé inteligence, hodnotí jej jako slabý, a naopak, čím více se jim text líbí, tím spíše se přiklání k tomu, že jej psal člověk. Tento podvědomý předsudek vůči generovaným textům je však v přímém kontrastu s reálnou obecně nízkou schopností generovaný text poznat (Šindlerová et al., 2025).

Ve veřejném prostoru tak neustále roste nedůvěra vůči v podstatě jakémukoli sdílenému obsahu (texty, fotografie, videa atp.) – reálnost, autentičnost či autorství jsou zpochybňovány v hojné míře. Stejně tak vidíme silný nárůst vzájemné nedůvěry ve školním prostředí – vyučující zpochybňují pravost žákovských textů (a jejich pochybnosti se pak mohou přímo odrážet v hodnocení kvality textů), a naopak, žáci a studenti zpochybňují úsilí pedagogů vložené do přípravy na hodinu a tvorby pracovních listů a dalších vzdělávacích materiálů.

Prvním krokem k překonání této vzájemné nedůvěry a obnovení smysluplné a efektivní výuky pisatelství je vymezení školních hranic užívání nástrojů AI, které musí být založeno na otevřeném sdílení názorů a postojů v rámci celé školní komunity. Zejména jde o nalezení odpovědí na následující otázky: Do jaké míry nám vadí vygenerovaný text? Do jaké míry se jím

cítíme jako recipienti „podvedení“? Do jaké míry vyžadujeme „autentické autorství“ a co tím rozumíme? Do jaké míry jsme ochotni akceptovat benefity, které asistované psaní může přinášet?

Odmítnutí těchto otázek vede totiž k tomu, že ve školním prostředí považujeme jakýkoli zásah umělé inteligence (a v širším smyslu digitálních technologií obecně) do žákovského textu za plagiátorství, nebo lépe „digitální ghostwriting“. V extrémní podobě se pak setkáváme s úplným odmítnutím technologií ve školách.

Tento stav je s výhledem na aktuální rychlost technologického rozvoje neudržitelný. Je jisté potřeba zajistit, aby při rozvoji pisatelských dovedností byla rozvíjena přirozená lidská kreativita, autonomie a autenticita psaní, ale nelze přitom rezignovat na skutečný stav světa kolem nás a budoucnost, v níž mají žáci jednou uspět. V době, kdy v reálném světě máme k tvorbě jakýchkoliv textů běžně k dispozici veškeré podpůrné technologie (IJP, elektronické slovníky, jazykové korpusy, automatické korektory, překladače, automatický přepis mluvené řeči, internetové zdroje informací a v poslední době i nástroje LLM pro sofistikovanější úpravy textu a integrované AI nástroje pro korekturu a predikci textu), není motivující ani smysluplné žákům tyto nástroje ve škole odpírat.

5. Jak dál s výukou pisatelství?

Klíčem k úspěšné a efektivní výuce pisatelských kompetencí jsou podle nás dva důležité kroky. Za prvé, je nutné přehodnotit klíčové termíny používané v souvislosti s pisatelstvím, neboť v radikálně novém kontextu, který do výuky přináší přítomnost AI nástrojů ve světě kolem nás, tyto koncepty přirozeně dostávají nový obsah.

Kožmín (1995) mluví o důležitosti pravdivosti a autenticity při psaní. V dnešní době je pravdivost a autenticita stejně tak důležitá, ale v kontextu LLM bude třeba výrazně přesněji a důsledněji vymezit hranice pravdivosti a autenticity. Důležitost kontaktu se skutečností, introspekce a vztažování se ke světu je mnohem naléhavější v době, kdy začíná být běžné přistupovat ke světu, skutečnosti i k sobě samým primárně skrze konverzaci s chatbotem. Havlíčková et al. (2023) zdůrazňují, že žáci by měli psát texty pravidelně, často a přirozeně. Je však pravděpodobné, že dnešní žáci

už proces psaní bez technologií jako přirozený nevnímají. Máme-li jim umožnit zdokonalovat se v psaní, nelze ignorovat technologie, které jsou k zdokonalování přímo určené. Má-li pak pro ně psaní být zdrojem radosti, je třeba s nimi otevřeně reflektovat, zda jim používání technologické podpory, včetně LLM, radost z psaní umocňuje, nebo naopak odebírá.

Za druhé, pokud se rozhodneme, že v některém ohledu je pro nás správné, přijatelné, nezbytné nebo dobré zapojovat do výuky pisatelství nástroje LLM, je třeba volit způsoby, které jsou skutečně efektivní. Výzkumy naznačují, že používání běžných chatbotů působí v procesu učení spíše negativně, jako překážka. Klasická interakce s chatbotem, bez vědomého a aktivního poučeného promptování, totiž často vede k pasivnímu přístupu – generování celých textů nebo dílčích úseků textu. Burns et al. (2026) doporučují místo toho zapojení specializovaných agentů předpřipravených v roli učitele, kteří namísto plnění příkazů žáka iniciují diskuzi či kreativní činnost na straně žáka, kladou otázky, ověřují porozumění, vedou žáka k interpretaci nebo analýze, poskytují formativní zpětnou vazbu apod. Siddiqui et al. (2025) upozorňují na to, že interakce s chatbotem zároveň působí jako umělé přerušení přirozeného procesu psaní, a doporučují pro běžnou práci s textem ve smyslu pravopisných, gramatických a stylistických úprav využívat spíše nástroje přímo integrované do textového editoru. Cílem je ponechat proces psaní co nejvíce v ruce žáků.

Aby vyučující tyto dva kroky dokázali plnohodnotně zapojit do své vyučovací praxe, je potřeba zajistit řadu podmínek a poskytnout odbornou podporu. V první řadě je nutné zmapovat míru a efektivitu zapojení LLM v běžných profesích, jež jsou založeny na tvorbě textů, lingvisticky zkoumat vlastnosti těchto textů a to, jak zpětně ovlivňují lidské pisatelské dovednosti. Z hlediska didaktiky je pak klíčová odborná shoda na přijatelné míře a způsobech zapojení LLM v procesu psaní textu a široká dostupnost kvalitních metodik. Zásady užívání AI mají být inkorporovány do didaktických příruček a materiálů, jakož i do výuky na pedagogických fakultách a dalších školách připravujících budoucí učitele. Obecně je třeba věnovat se více kritériím hodnocení kvality textu a zkoumat stávající kompetence vyučujících v této oblasti. A v neposlední řadě potřebujeme znát postoje studujících i učitelů k využívání AI a její roli ve společnosti.

6. Závěr

Příchod velkých jazykových modelů přinesl zásadní změnu v pojetí pisatelství, neboť jejich schopnosti zasahují samotnou podstatu toho, co znamená psát text. LLM jsou již nyní schopny produkovat texty, které jsou v podstatě nerozeznatelné od lidských, a to nejen v oblasti administrativních textů, ale nově i v kreativním psaní. Je tedy nutné ptát se, které aspekty pisatelské gramotnosti je stále smysluplné rozvíjet a jakým způsobem. Benefity, které může využívání LLM do výuky přinést, možná nepřeváží významná rizika. Zatímco tyto nástroje mohou usnadnit individualizaci, poskytovat rychlou zpětnou vazbu a pomáhat překonávat tvůrčí blok, jejich nekritické používání vede k degradaci kognitivních schopností, oslabení kreativity a ztrátě autonomie. Výzkumy ukazují paradoxní situaci: žáci vnímají používání LLM jako efektivní a příjemné, ale v situaci, kdy se na LLM spoléhají výhradně, ve skutečnosti nedochází k rozvoji kognitivních dovedností, ale naopak k jejich útlumu. Problémem není jen riziko plagiátorství, ale především kognitivní pasivita a oslabení motivace k vlastnímu myšlenkovému úsilí.

Do budoucna je nezbytné přehodnotit tradiční cíle slohové výchovy. Není možné ignorovat existenci nástrojů, které jsou běžnou součástí společenského a profesního života, ale zároveň je třeba zajistit, aby jejich používání podporovalo, a ne nahrazovalo rozvoj pisatelských kompetencí. Důraz je třeba klást na proces psaní jako nástroj myšlení a sebevyjádření, na autenticitu, pravdivost a kontakt se skutečností. Současně je však nutné odmítnout extrémy – jak nekritické přijetí LLM do všech fází psaní, tak úplné odmítnutí technologií, které vede ke školní praxi odtržené od reality.

Aby bylo možné dosáhnout tohoto cíle, je zapotřebí systematická podpora. Vyučující potřebují jasné metodické vedení, jak s LLM ve výuce pracovat, aby tyto nástroje učení nenahrazovaly, ale podporovaly. Je nutný další výzkum vlastností LLM textů, jejich vlivu na pisatelské dovednosti i postoje žáků a učitelů k těmto technologiím. Především je však třeba otevřená diskuze ve školních komunitách o tom, co znamená autentické autorství v éře AI, jaké formy asistence jsou přijatelné a jak obnovit vzájemnou důvěru mezi žáky a učiteli. Pouze tak zajistíme, že rozvoj pisatelství zůstane smysluplnou součástí vzdělávání i v době, kdy umělá inteligence dokáže texty psát lépe než většina populace.

Tento článek vznikl za podpory projektu *AI zaměřená na člověka pro udržitelnou a adaptabilní společnost*, reg. č.:

CZ.02.01.01/00/23_025/0008691, spolufinancováno Evropskou unií.

Literatura

Burns, M. – Winthrop, R. – Luther, N. – Venetis, E. – Karim, R. (2026): *A new direction for students in an AI world: Prosper, prepare, protect*. Brookings Institution, Center for Universal Education. Cit. 30. 1. 2026. <<https://www.brookings.edu/articles/a-new-direction-for-students-in-an-ai-world-prosper-prepare-protect/>>.

Ciubotaru, B. I. (2025): The hallucination problem in generative artificial intelligence: Accuracy and trust in digital learning. In *International Conference on Virtual Learning* (20), s. 35–45.

Čechová, M. (1998): *Komunikační a slohová výchova*. Praha: ISV nakladatelství.

Čechová, M. – Styblík, V. (1989): *Didaktika češtiny*. Praha: SPN.

Dinu, A. – Florescu, A. M. (2024): An integrated benchmark for verbal creativity testing of LLMs and humans. In *Procedia Computer Science* (246), s. 2902–2911.

Dinu, A. – Florescu, A. M. – Tăbușcă, Ș. A. (2025): Uncovering the differences between LLM-generated and human-written answers to an ideational creativity test. In *Procedia Computer Science* (270), s. 466–475.

Dlask, J. (2024): *Promoting differentiation in the English classroom with the help of generative AI*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. Cit. 30. 1. 2026. <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/193927>>.

Fu, Y. – Bin, H. – Zhou, T. – Wang, M. – Chen, Y. – Gomes da Costa Lai, Z. – Wobbrock, J. O. – Hiniker, A. (2024): Creativity in the age of AI: Evaluating the impact of generative AI on design outputs and designers' creative thinking. <*arXiv preprint arXiv:2411.00168*>.

Gómez-Rodríguez, C. – Williams, P. (2023): A confederacy of models: A comprehensive evaluation of LLMs on creative writing. <*arXiv preprint arXiv:2310.08433*>.

Hausenblas, O. (1997): *Vrátíme smysl hodinám češtiny*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

Havlíčková, S. – Brejchová, R. – Štěpáník, S. – Baumannová, A. – Emmer Illová, M. – Krátký, H. (2023): *Metodická příručka Český jazyk a literatura: Od zadání k hodnocení žákovských textů*. Praha: NPI.

Hubáček, J. (1989): *Didaktika slohu*. Praha: SPN.

Jia, Q. – Cui, J. – Du, H. – Rashid, P. – Xi, R. – Li, R. – Gehringer, E. (2024): LLM-generated feedback in real classes and beyond: Perspectives from stu-

dents and instructors. In *Proceedings of the 17th International Conference on Educational Data Mining*. The Georgia Institute of Technology, s. 862–867.

Kožmín, Z. (1995): *Tvořivý sloh: Malé traktáty a malé scénáře*. Praha: Victoria Publishing.

Králíková, A. (2023). *Psaní v dnešní škole aneb Jak se o něm píše v metodické příručce z roku 2023*. i-kanon.cz. Cit. 30. 1. 2026. <<https://i-kanon.cz/2023/04/13/psani-v-dnesni-skole-aneb-jak-se-o-nem-pise-v-metodicke-prirucce-z-roku-2023/>>

Kreijkes, P. – Kewenig, V. – Kuvalja, M. – Lee, M. – Hofman, J. M. – Vitello, S. – Sellen, A. – Rintel, S. – Goldstein, D. G. – Rothschild, D. – Tankelevitch, L. – Oates, T. (2025): Effects of LLM use and note-taking on reading comprehension and memory: A randomised experiment in secondary schools. *Computers & Education* (243), 105514.

Kumar, C. V. – Urlana, A. – Kanumolu, G. – Garlapati, B. M. – Mishra, P. (2025): No LLM is free from bias: A comprehensive study of bias evaluation in large language models. <*arXiv preprint arXiv:2503.11985*>

Lientschnig, P. (2025): Large language models and the legal profession. In *The Future of Teaching Law and Language*. Berlin: Frank & Timme, s. 21–37.

Marco, G. – Rello, L. – Gonzalo, J. (2025): Small language models can outperform humans in short creative writing: A study comparing SLMs with humans and LLMs. In *Proceedings of the 31st International Conference on Computational Linguistics*. The Association for Computational Linguistics, s. 6552–6570.

Marklová, A. – Vinš, O. – Vokáčová, M. – Milička, J. (2026): The author is dead, but what if they never lived? A reception experiment on Czech AI- and human-authored poetry. *Digital Scholarship in the Humanities*, fqag067, <<https://doi.org/10.1093/llc/fqag067>>.

Milička, J. – Marklová, A. – Drobil, O. – Pospíšilová, E. (2025): Learning to detect AI texts and learning the limits. *PloS one*, 20(10), e0333007.

MŠMT (2025): *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Cit. 30. 1. 2026. <<https://prohlednout.rvp.cz/zakladni-vzdelavani>>

Muñoz-Ortiz, A. – Gómez-Rodríguez, C. – Vilares, D. (2024): Contrasting linguistic patterns in human and LLM-generated news text. *Artificial Intelligence Review* 57 (10), s. 265.

Olszewski, R. – Krawczyk, D. (2026): Impact of artificial intelligence on the book industry: A path toward the knowledge economy. *Knowledge Economy and Lifelong Learning* 2 (1), s. 67–98.

Padmakumar, V. – He, H. (2023): Does writing with language models reduce content diversity? <*arXiv preprint arXiv:2309.05196*>

Siddiqui, M. N. – Feliciano, V. – Pea, R. – Subramonyam, H. (2025): AI in the writing process: How purposeful AI support fosters student writing. In *In-*

ternational Conference on Artificial Intelligence in Education. Cham: Springer Nature Switzerland, s. 190–203.

Spennemann, D. H. (2025): Delving into: the quantification of AI-generated content on the internet (synthetic data). <*arXiv preprint* arXiv:2504.08755>

Svoboda, K. (1977): *Didaktika českého jazyka a slohu*. Praha: SPN.

Šindlerová, J. – Vejvodová, J. – Rohlíková, L. (2026): Detecting the digital ghostwriter in the classroom: Accuracy of pedagogy students in identifying AI-generated essays. In *The International Research & Innovation Forum*. Cham: Springer Nature Switzerland, s. 107–118.

Tschisgale, P. – Maus, H. – Kieser, F. – Kroehs, B. – Petersen, S. – Wulff, P. (2025): Evaluating GPT- and reasoning-based large language models on Physics Olympiad problems: Surpassing human performance and implications for educational assessment. *Physical Review Physics Education Research* 21 (2), 020115.

Weissburg, I. – Anand, S. – Levy, S. – Jeong, H. (2025). LLMs are biased teachers: Evaluating LLM bias in personalized education. In *Findings of the Association for Computational Linguistics: NAACL 2025*. Association for Computational Linguistics, s. 5650–5698.

*Pokud ti nevadí mladý zajíček
na vše hezké.*

Mezigenerační rozdíly v užívání deminutiv a eufemismů v součas- ných seznamovacích inzerátech

Zuzana Bělicová

Ústav bohemistiky a knihovnictví,

Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Slezská univerzita v Opavě

<https://orcid.org/0009-0006-0377-7781>

belicova.zuzka@gmail.com

If you don't mind a toyboy for everything nice: Generational differences in the use of diminutives and euphemisms in contemporary personal ads

Abstract: Personal ads represent a specific genre in which linguistic changes associated with the rise of electronic communication are reflected. The study focuses on the use of diminutives and euphemisms as means of self-presentation and of addressing an implicit addressee. Based on a dataset of 400 ads from the dating platform *Seznamka.cz*, categorized by the authors' age, it analyses their functions, frequency, and generational differences in usage. The findings show that diminutives and euphemisms fulfil important pragmatic functions in personal ads, serving both politeness and affiliative strategies. While the older generation more frequently uses diminutives related to possessions and practical aspects of life, the younger generation prefers diminutives referring to the addressee and interpersonal relationships. Euphemisms for age appear relatively stable, whereas those related to sexual content are considerably more variable. The study also highlights the importance of a shared communicative code, which enables the interpretation of implicit meanings, as well as the influence of the digital environment, which fosters linguistic creativity, variability, and the interplay between explicit and implicit expression.

Keywords: diminutives, euphemisms, online dating, personal ads, pragmatics, age-related linguistic variation, politeness

1. Úvodem

V souvislosti s nástupem elektronické komunikace dochází k proměnám některých tradičních textových útvarů. Jedním z útvarů, na němž se přesun do digitálního prostředí výrazně projevil, je seznamovací inzerce. Vedle technických změn, které umožňují založení profilu s předem vyplněnými základními údaji či přístup k bezprostřední a bezplatné komunikaci, se do podoby seznamovacích inzerátů promítá také anonymita, jíž lze v digitálním prostředí snadno dosáhnout, a která je jedním z důvodů explicitnosti dnešních seznamovacích inzerátů. Podle Národního ústavu duševního zdraví (2024, s. 3) se přibližně 13,4 % párů v České republice seznámilo online, což dokládá rostoucí význam digitálních platforem pro navazování partnerských vztahů.

Seznamovací inzerát zůstává textem, jehož cílem je vzbudit důvěru implicitního adresáta a současně jej podnítit k navázání kontaktu s autorem. Specifickou roli zde sehrávají expresivní jazykové prostředky, zvláště pak diminutiva a eufemismy, prostřednictvím nichž mluvčí může vyjadřovat citový postoj, modulovat sdělení, vyvážit snahu o autenticitu se snahou zachovat zdvořilost a tím posilovat budování důvěry implicitního adresáta. Používání diminutiv a eufemismů jsme sledovali ve čtyřech stech seznamovacích inzerátech dvou věkově vzdálených skupin inzerentů.¹ Výsledky ukázaly, že vybrané generace používají diminutiva a eufemismy k odlišným účelům a že některé výrazy a spojení, které mají v inzerátech starší generace neutrální význam, používají mladší inzerenti k eufemizaci. Tyto poznatky mohou odrážet rozdíly v jazykových strategiích jednotlivých věkových skupin.

2. Společenské a mediální proměny seznamovacích inzerátů

Zatímco v dobách předrevolučních měl tisk větší kontrolu nad tím, co bude otištěno, Homoláč a Macurová (1990) si v porevolučních inzerátech všímají toho, že společenské změny, které po revoluci nastaly, spolu s „osvobozením“ se od inzertních poplatků vedly v inzerátech k větší ote-

¹ Všechny příklady, které v následujícím článku používáme, z těchto inzerátů pocházejí.

vřenosti v ekonomické i sexuální oblasti. Na přelomu tisíciletí nastala pro inzerci další významná, ač ne tak náhlá, změna – nástup elektronické komunikace. Ta je díky internetu téměř bezplatná a výrazně pohodlnější. Její charakteristikou je také snadno dosažitelná anonymita (Žemlička, 2003, s. 5). Ta spolu se snadnou realizovatelností elektronické komunikace může v seznamovacích inzerátech publikovaných na internetových platformách vést ještě k větší otevřenosti v sexuální oblasti (*Hledám zralou ženskou které chybí vzrušení; Děda – rozumný starší mužský se rád podívá na hezké milování příjemného páru; hledám holku na sex*). Přestože na seznamovacích platformách kontrola probíhá, dochází k ní často teprve poté, co je seznamovací inzerát na web přidán (týká se zejména grafické modifikace určitých slov a zamezení prodejních textů).

Šemelík a Lišková (2019, s. 51) charakterizují dnešní dobu jako „postmoderní epochu, pro kterou je charakteristická výraznější rozkolísanost a pluralita norem.“ Ty se v jazyce projevují „koexistenc[í] vulgarity, pruderie a přechodových pásem mezi nimi.“ Tento vývoj se odráží také v seznamovacích inzerátech. Na rozdíl od dřívějších tiskových inzercí soustředěných kolem konkrétních periodik, jejichž profil byl do značné míry určen věkem a dalšími psychosociálními charakteristikami čtenářů (Hoffmannová, 1985), se dnes na digitálních platformách setkávají lidé různého věku, životních etap, hodnotových orientací i komunikačních záměrů. Heterogenita uživatelů na seznamovacích platformách přispívá k větší jazykové diverzitě v seznamovacích inzerátech.

3. Jazyk jako prostředek sebeprezentace a oslovení adresáta

Seznamovací inzerát představuje typ sdělení, který propojuje složku informační (autor poskytuje údaje o sobě) a výzvovou (inzerát směřuje k aktivizaci adresáta, tedy k navázání kontaktu, jímž je naplněn komunikační cíl textu) (Hoffmannová, 1980). Vedle samotného vyjádření autorovy snahy o seznámení se s potenciálním vhodným adresátem pozorujeme také autorovo úsilí tohoto adresáta zaujmout a získat jeho zájem i důvěru (Staněk, 1977, s. 62)...

Vzniká tak typ textu, který usiluje o oslovení adresáta nejen samotným obsahem sdělení, ale i způsobem, jakým je toto sdělení verbalizováno (Ho-

moláč – Macurová, 1990, s. 4). Jazykové prostředky tak neslouží pouze k předání informací, ale často nesou implicitní význam. Ten se realizuje v sebe prezentaci, tedy autorově (mnohdy nevědomě) snaze ovlivnit, jaký dojem jeho osobnost v adresátovi zanechá,² což je patrné v inzerátech, ve kterých jsou zdůrazněny pozitivní vlastnosti či atraktivita inzerenta (*Jsem přírodní blondýnka, hnědé oči, štíhlá postava, hodná, kamarádka, milá, krásná; Pohledná vitální a pracující vdova s vlastním bydlením* či *štíhlý, sympatický, atletické postavy*). V seznamovacích inzerátech dochází zároveň ke konstrukci implicitního adresáta, na něž se autor snaží zapůsobit, ale zároveň zůstává neznámý, což strategii autora komplikuje (Hoffmanová, 1980). Inzerenti používají přímé otázky směřované k neurčitému adresátovi (*Tajně sníš o pravě takové svojí lásce se kterou se budeš těž moct vodit za ruce, jezdit po městě na kolobrndě nebo se jednoduše moct přitulit kdykoliv budeš chtít?; Nebylo by lepší vyrazit s někým ven a příjemně se u toho pobavit?*), které implikují žádoucí odpověď, dochází také ke kolísání mezi různými označeními implicitního adresáta (*hledám holku ženu na trávení času; ráda poznám hodného a sympatického kamaráda/přítele*).

V jednotlivých inzerátech se také uplatňují odlišné verbální kódy, které vedou k utváření různých obrazů inzerenta i odpovídajícího adresáta. Nezbytným předpokladem úspěšné komunikace mezi autorem inzerátu a zamýšleným adresátem je sdílenost tohoto verbálního kódu, v němž se sdílení realizuje (Homoláč – Macurová, 1990, s. 4). Tato sdílenost umožňuje zamýšlenému adresátovi rozpoznat implicitní významy, jež autor prostřednictvím seznamovacího inzerátu sděluje, a interpretovat je jako podnět k navázání kontaktu. Verbální kód může být vyjádřen jak explicitně přímočarým pojmenováním záměrů a preferencí (*Hledá se osamělá žena, která ráda nabídne 85letému vdovci kvalitní ubytování a stravování; hledám někoho na sex*), tak implicitně užitím aluzí, eufemismů či sugestivních výrazů, přičemž takové inzeráty zůstávají často interpretačně otevřené (*Hledám zde jehlu v kupce sena; Hledám kamarádství i něco více*).

Snaha působit v seznamovacím inzerátu autenticky se může prolínat se snahou být zdvořilý. Právě eufemismy a deminutiva slouží jako lexikální prostředky, které pomáhají tyto dvě intence, stojící mnohdy ve vzájemné opozici, propojit a vyvážit. Díky nim se autor může vyjádřit implicitně,

2 Schlenker (2003, s. 492) v rámci sebe prezentace uvádí tzv. „impression management“ jako jeden z podtypů strategie ovlivňování dojmů.

tedy tak, aby sdělení neslo očekávaný význam pouze čtenářem sdíleného verbálního kódu, a mohou tak být účinným nástrojem sebe prezentace a ovlivňování percepce implicitního adresáta.

4. Vymezení deminutiv a eufemismů v rámci lexikálních expresiv

Expresivita se může projevovat na všech úrovních jazykového systému, největší zastoupení má však ve slovní zásobě (Jelínek, 1995, s. 775–776), tedy v oblasti lexikálních expresiv. Lexikální expresiva představují výrazy, pomocí kterých uživatel jazyka vedle denotačního významu vyjadřuje také subjektivní hodnocení sdělované informace a svůj emocionální postoj (Křístek, 2017; Lotko, 2003, s. 34).

Výběr deminutiv a eufemismů vychází z jejich výrazné funkce vyjadřovat citový postoj, podporovat navázání důvěrného vztahu a upravovat způsob, jakým je informace podávána, aby na adresáta působila zdvořile a méně explicitně. V seznamovacích inzerátech, v nichž je cílem vyvolat sympatie a překonat počáteční anonymitu, jsou tyto prostředky významné, neboť umožňují autorům vyvážit snahu o autenticitu a důvěrnost se snahou zachovat zdvořilost, minimalizovat negativní dopady sdělení a zlehčit společensky citlivá témata. Jak deminutiva, tak eufemismy navíc představují lexikální expresiva, jejichž užívání není na rozdíl od některých jiných lexikálních expresiv (např. vulgarismů) v rámci seznamovacích platform omezeno. Zároveň nejde o prostředky marginální, ale o prostředky, jejichž výskyt je v seznamovacích inzerátech dostatečně častý, aby umožnil srovnání mezi generacemi.

Lexikální expresiva lze členit na prostředky s kladným a záporným expresivním příznakem, přičemž příznaky eufemistické i libostní (realizované zejména prostřednictvím deminutiv) se řadí mezi pozitivně citově zabarvené (Jelínek, 1995, s. 775). Hranice mezi kladnými a zápornými expresivami však není ostrá, protože význam a funkce konkrétních výrazů se mohou proměňovat v závislosti na kontextu užití. Toto neostře vymezení souvisí s vysokou mírou variability expresivních prostředků, která se projevuje zejména v jejich užívání v nových aktualizovaných významech (Hradilová, 2015, s. 35). Expresiva mohou také ztrácet svou původní funkci a citově zabarvené výrazy se mohou automatizovat, stát se neutrálními a ztratit svou

schopnost reflektovat vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti. Deminutiva tak mohou časem ztrácet schopnost vyjadřovat zmenšení či pozitivní vztah (Káňa, 2014, s. 4; Štícha, 1978) a eufemismy mohou opět nabýt „trapného zabarvení“ (Šmilauer, 1980, s. 66).

Jedním z hlavních rozdílů mezi deminutivy a eufemismy je jejich funkce. Účelem eufemismů je zmírnit nebo zastříť nepříjemné, tabuizované či citlivé skutečnosti a tím minimalizovat negativní dopady sdělení (Hladká, 2017), kdežto účelem deminutiv je primárně vyjádřit redukovanou velikost daného jevu či příznivý vztah mluvčího k němu (Rusínová – Nekula, 2017). Tvorbu a funkci deminutiv a eufemismů podrobněji zkoumají následující kapitoly.

5. Deminutiva v češtině

Deminutiva představují jazykové prostředky, které vznikají odvozením od neutrálního slova, nejčastěji přidáním sufixu (Křístek, 2017; Zima, 1958). Na rozdíl od eufemismů lze deminutiva ve většině případů rozpoznat pomocí morfémů, a proto je jejich identifikace v textech jednodušší.

Kromě pravých deminutiv se v češtině vyskytují také tzv. „nepravá“ deminutiva a nedeminutiva. Nedeminutiva představují slova s náhodnou formální shodou, která s deminutivním významem nesouvisí. „Nepravá“ deminutiva jsou taková, jejichž původní deminutivní funkce byla následkem vývoje eliminována (Káňa, 2014, s. 4). O „nepravých“ deminutivech se rovněž hovoří jako o lexikalizovaných, tedy takových, jejichž zdvojnásobná forma přestala vyjadřovat menší velikost či citový postoj (Štícha, 1978).

Přestože se většinou v českých gramatikách popisují především deminutiva substantivní (Káňa, 2014, s. 4), deminuce je spojována také s adjektivy a slovesy (Rusínová, 2001, s. 139). V širším smyslu lze deminutivní podobu sledovat také u číslovek (*stovečka*), zájmen (*všecičko*) a částic se substantivním původem (*zrovinka*). K deminutivním částicím lze řadit rovněž pozdravy (*ahojky*) (Rusínová, 2001, s. 140).

Deminutiva mohou plnit různé, někdy protichůdné funkce. Přestože mnohdy vyjadřují pozitivní citový postoj, některá z nich mohou, v závislosti na kontextu a významu základového slova, vyjadřovat opak – pro své

spojení s představou malosti mohou adresáta symbolicky zmenšit a tím i znehodnotit (Schneider, 2003, s. 21). Zároveň se mohou používat jak k realizaci minimalizačních zdvořilostních strategií (minimalizování kritiky a minimalizování nároků kladených na adresáta), tak k realizaci afiliačních (sbližujících) strategií (Nekula, 2004, s. 110–111; 113).

6. Eufemismy a jejich role v komunikaci

Eufemismy představují jazykové prostředky sloužící zejména k nahrazení negativních, tabuizovaných a společensky citlivých výrazů nepřímým alternativním výrazem, čímž pomáhají minimalizovat možné negativní dopady sdělení (Zhang, 2025, s. 91). Uživatelé jazyka používají eufemismy z obavy před následky použití tabuizovaného výrazu. Tyto následky mohou být explicitní, vyplývající z ustanovených psaných pravidel,³ nebo implicitní, vyplývající z nepsaných norem mezilidské komunikace (Šemelík – Lišková, 2019, s. 40).

Na rozdíl od deminutiv nelze eufemismy identifikovat pomocí afixu a pro jejich rozeznání je nezbytný kontext, protože výraz svou funkci získává až v konkrétní komunikační situaci (Gómez, 2009, s. 725). Tvorba eufemismů je mnohem rozmanitější než u deminutiv a zahrnuje sémantické či slovtvorné změny a stylistické postupy, jako je parafráze či aluze. K sémantickým změnám patří nahrazení původního slova obecnějším či abstraktním slovem, metaforou, metonymií, litotem či protikladem. Slovtvorné změny zahrnují elativ, zkomolení či nahrazení výrazu cizím slovem (Šmilauer, 1980, s. 66). Některá deminutiva mohou také plnit funkci eufemismů (*krásné chvíle* označující *chvilky* zejména intimní), a může tak docházet k prolínání obou jevů.

Mezi oblastí, v nichž se eufemismy nejčastěji vyskytují, patří některá náboženská pojmenování, fyziologické procesy, části těla, sex, postižení a smrt (Hladká, 2017; Šemelík – Lišková, 2019, s. 40).

Pragmatické funkce eufemismů spočívají ve zmírnění konfliktu, udržování sociální harmonie a vyjadřování zdvořilosti s ohledem na společenský a kulturní kontext (Zhang, 2025, s. 91). V závislosti na kulturních a his-

3 Na seznamovacích platformách může být „nevhodný“ inzerát odstraněn, autor inzerátu zablokován apod.

torických proměnách procházejí eufemismy vývojem a jejich užívání se proto liší podle hodnot, norem a konvencí daného společenství (Gómez, 2009, s. 731). Společenské faktory mohou vést ke strachu a zdrženlivosti používat určitá slova z náboženských či mravních důvodů, což podporuje preferenci eufemistických forem za účelem udržení zdvořilosti a sociální harmonie (tamtéž, s. 727). Průzkum eufemismů v seznamovacích inzerátech se soustředil na věk inzerentů, představující jeden ze společenských faktorů majících na jejich užívání vliv.⁴

Jelikož nejrozšířenější přístupy ke zdvořilosti předpokládají, že jazyková nepřímost přispívá k zachování společenských norem taktu a respektu, dají se eufemismus, jakožto jazykový prostředek nepřímých komunikačních strategií, a zdvořilost považovat za vzájemně propojené jevy (Crespo, 2005, s. 80). Užívání eufemismů je do značné míry podmíněno potřebou být zdvořilý, jelikož eufemismy umožňují nahradit negativně zabarvené či urážlivé výrazy a tím adresátovi projevit ohleduplnost a respekt (Zhang, 2025, s. 92). Implicitností, kterou eufemismus pomáhá realizovat, dochází k zachování zdvořilosti v dimenzi pozitivní, zaměřené na veřejný obraz a společenskou prestiž účastníků, i negativní, týkající se svobody jednání adresáta a jeho ochrany před nátlakem v komunikaci (Crespo, 2005, s. 80).

7. Soubor seznamovacích inzerátů a metoda jejich zpracování

Soubor k výzkumu byl vytvořen na základě seznamovacích inzerátů zveřejněných na seznamovací platformě *Seznamka.cz*, k jejichž sběru došlo v letech 2023–2024. Tento web byl zvolen pro možnost přizpůsobit vyhledávání seznamovacích inzerátů na základě zvoleného věku a zejména pro široké zastoupení uživatelů různých generací, což umožnilo sběr dostatečně obsáhlého vzorku, na němž bylo možné porovnat používání deminutiv a eufemismů u mladších a starších uživatelů.

Seznamka.cz je webová platforma, která umožňuje bezplatnou registraci i vkládání inzerátů. Na rozdíl od platformy založené převážně na rych-

⁴ Gómez (2009, s. 731) mezi dalšími společenskými faktory uvádí také pohlaví, časové období, v němž je eufemismus použitý (čímž vysvětluje relativnost eufemismů), sociální postavení či rasu účastníků komunikace.

lé vizuální prezentaci a krátkých popisech, má na platformě *Seznamka.cz* textová informace výraznější roli, což uživatelům umožňuje podrobněji rozvinout informace o sobě i o tom, koho hledají.

Inzerenti byli rozděleni celkem do čtyř skupin podle věku a pohlaví, konkrétně na ženy a muže spadající do období mladší dospělosti⁵ a na ženy a muže spadající do období vlastního stáří.⁶ Pro každou z těchto čtyř skupin bylo náhodně vybráno sto česky psaných seznamovacích inzerátů.⁷ Celkový vzorek čítal čtyři sta inzerátů, které jsou v plném rozsahu k dispozici v bakalářské práci autorky (Bělicová, 2024). Inzeráty byly následně manuálně anotovány se zaměřením na výskyt eufemismů a deminutiv, přičemž byla sledována jejich četnost, způsoby použití a případné rozdíly mezi sledovanými skupinami. Ve vybraném vzorku bylo na základě níže popsanych kritérií dohromady nalezeno 49 inzerátů s alespoň jedním deminutivem a 70 inzerátů, v nichž se vyskytl alespoň jeden z hledaných eufemismů.

Pro ilustraci sledovaných jevů byly vybrány konkrétní ukázky ze seznamovacích inzerátů, které demonstrují použití deminutiv a eufemismů v autentickém kontextu, tedy způsobem, jakým je autoři skutečně napsali. Ukázky nebyly pravopisně ani stylisticky upravovány, aby zachovaly svou přirozenou podobu.

8. Použití deminutiv

Při rozboru deminutiv v seznamovacích inzerátech jsme se soustředili na deminutivní podstatná jména a deminutivní pozdravy, protože deminutiva jiných slovních druhů se v inzerátech vyskytovala jen výjimečně. Deminutiva byla sesbírána na základě manuální anotace jazykového materiálu. Naším cílem bylo zjistit, v jakých funkcích se deminutiva v seznamovacích inzerátech vyskytují a zda existují rozdíly mezi věkovými skupinami.

5 Mladší dospělost byla v této práci vymezena věkovým rozmezím 18–30 let (srov. např. Nakonečný, 2013). V odborné literatuře se však toto období někdy vymezuje i odlišně. Např. Vágnerová (1999, s. 232) uvádí rozmezí 20–35 let. Údaj o věku vycházel z informací uvedených samotnými uživateli v inzerátech.

6 Období vlastního stáří bylo v této práci vymezeno věkovým rozmezím 75–90 let (srov. např. Nakonečný, 2013). V některých zdrojích však není toto období označováno jako „vlastní stáří“, případně zahrnuje širší věkové rozpětí (srov. např. Vágnerová, 1999; Švancara, 1993).

7 Při výběru byly vyloučeny inzeráty psané v jiném jazyce, shodné inzeráty a příspěvky uživatelů, které, ač byly jako seznamovací inzeráty zveřejněny, neplnily účel seznamovacího inzerátu – snahu o nalezení jiné osoby.

Podmínkou při sběru deminutivních substantiv byla přítomnost sufixu typického pro deminutiva.⁸ Hlavním důvodem pro tento postup byl minimální výskyt jiných typů deminutiv, např. deminutiv s reduplikovaným prefixem. Ze vzorku byla dále odebrána deminutiva s lexikalizovaným významem⁹ a výrazy s náhodnou formální shodou.

Některá deminutiva (zvláště nelexikalizovaná) bývají pragmaticky aktivním prvkem (Nekula, 2004, s. 112), přičemž jejich pragmatická funkce je identifikovatelná v projevech mluvených i psaných. Na jejich použití se může napojovat jak význam intenzifikační, tak strategie zahrnující zdvořilost, skromnost a jiné (Rusínová, 2001, s. 138–139).

Použití deminutiv pro označení předmětů, jevů nebo časových údajů ve výzvě či kritice druhého realizuje minimalizační zdvořilostní strategie,¹⁰ jejichž cílem je podporovat pozitivní vztahy mezi účastníky komunikace tím, že jazyk působí na adresáta příznivě a prokazuje mu úctu (Nekula, 2004, s. 110; 2017). Díváme-li se na seznamovací inzerát jakožto na útvar, který zprostředkovává implicitnímu adresátovi určitou výzvu (navázat kontakt s autorem inzerátu), jejíž naplnění je cílem textu (Hoffmannová, 1980), můžeme na řadu deminutiv pohlížet jako na prostředky, které mají minimalizovat nároky na adresáta kladené (inzerent například zve adresáta *na sklenku vína*, či jej vybízí ke společnému životu v *domečku*).¹¹

Druhým případem je použití deminutiv při oslovování, při kterém deminuace vyjadřuje snahu o navázání nebo udržení důvěrného vztahu. V tomto případě deminutiva zdvořilostní princip naopak narušují, protože minimalizují

8 K rozdělení primárních, sekundárních a terciárních deminutiv podle sufixů viz Káňa (2013, s. 5). Vzhledem k implikaci pozitivního vztahu mluvčího jsme za deminutivum považovali také výraz *kafčo* (viz dále).

9 Některé výrazy nemohly být v textu nahrazeny příbuzným slovem s neutrální koncovkou – konkrétně se jednalo o slova *lodičky* (typ boty), *schůzka* (*rande*) a výraz *koníček* (*záliba*). Ačkoliv tato slova obsahují deminutivní slovtvorný formant, nemohla být započítána mezi deminutiva, protože jejich význam vznikl na základě metaforického nebo metonymického přenesení a následně se ustálil jako samostatné pojmenování. Nejde tedy o vyjádření menší velikosti ani expresivity, ale o případy lexikalizace, kdy se původně mnohoznačné slovo významově diferencovalo a deminutivní forma začala označovat jiný, specifický jev (Štícha, 1978). Dále došlo k ztrátě deminutivního příznaku u výrazů *babička*, *miminko* a *blondýnka*.

10 Cílem minimalizačních strategií je snižovat nároky, kritiku nebo požadavky kladené na druhé a zároveň omezovat vlastní prospěch či ocenění (Nekula, 2004, s. 111).

11 Mezi výzvami se rozlišují např. rozkaz, příkaz, povel, instrukce, návod, rada, doporučení, pozvání, vybídnutí, prosba, reklama (Grepl, 2017).

běžně respektovanou sociální distancí a usilují o vyrovnaní vztahu mezi komunikujícími (Nekula, 2004, s. 113). V seznamovacích inzerátech bývají deminutiva použita jak pro označení autora (prezentuje se např. jako *zajíček*), tak pro označení implicitního adresáta (inzerent hledá např. *fajn človíčka*).

Snaha o vyrovnaní vztahu se zároveň nemusí týkat jen oslovení osob, ale i označení předmětů či abstraktních jevů spojených s osobou, s níž je mluvčí v důvěrném vztahu nebo si s ní přeje důvěrný vztah navázat (Nekula, 2004, s. 113–114). Deminutiva v seznamovacím inzerátu jakožto v útvaru, jenž kromě zprostředkování výzvy cílí na vybudování důvěry a afiliaci s implicitním adresátem, často odráží skutečnosti a jevy s tímto adresátem spojené (inzerent např. shání někoho, kdo se zajímá o *kamínky*, či někoho, s kým by strávil *volné chvílky*). Při pozorování deminutiv v seznamovacích inzerátech sledujeme napětí mezi strategií zdvořilostní a strategií navázání bližšího vztahu s potenciálním adresátem.

Použití některých deminutiv se mezi generacemi lišilo. U starší generace byl zaznamenán výrazně vyšší výskyt deminutiv pro označení majetku (*domeček*, *zahrádka*), zatímco mladší generace preferovala deminutiva vztahující se k rodinným vazbám (*maminka*) či implicitnímu adresátovi (*človíček*, *mít hodné srdíčko*). Volbu těchto výrazů lze vysvětlit specifiky jednotlivých období. Deminuce majetku může být prostředkem, jak adresátovi naznačit, že prostor je připraven pro společný život, motivovaným praktickými potřebami vlastního stáří (90–75 let), zatímco volba deminutiv označujících rodinné vztahy u mladší generace (30–18 let) může být dána tím, že v tomto životním období dochází k zakládání rodiny a výchově dětí (Nakonečný, 2013, s. 618). Deminuce vztahující se k implicitnímu adresátovi pak může svědčit o jisté naivitě mladších inzerentů, již si všimá např. Hoffmannová (1985).

8.1 Deminuce zvířat

Nejčastější užívání deminutiv v souboru seznamovacích inzerátů souviselo s označením zvířat. Tato deminutiva mohou implikovat, že zvíře je „menší než průměr“ (avšak v seznamovacích inzerátech byla tato skutečnost několikrát vyjádřena shodným atributem *malý*). Deminuce při oslovování zvířat implikuje důvěrný vztah mluvčího ke zvířeti (Nekula, 2004, s. 114). V inzerátech pozorujeme, že mluvčí používají deminutiva také v případech, kdy o těchto zvířatech mluví.

- (1) *bydlím s babičkou v malém skromném bytě, bydlí s nami malý pejsek Rocky, hledám k sobě někoho fajn na vážně seznámení. Budu se těšit na zprávy pá*
- (2) *Hledám partnera od 18 do 25let okolí Chomutov, Most, Žatec, Jirkov. Hledám vážný a věrný vztah. Ráda plavu, chodím ven, jezdím na elektrokoloběžce, starám se o svého mazlíčka králíčka. Jsem přírodní blondýnka, hnědé oči, štíhlá postava, hodná, kamarádka, milá, krásná*
- (3) *Bydlím v Hranicích u Aše mám menší hospodářství a jsem chovatelem pejsků*

V některých případech deminuce zvířat nevyjadřuje důvěrný vztah mluvčího ke zvířeti, ale spíše realizaci minimalizačních zdvořilostních strategií při nároku, který inzerent na adresáta klade (inzerent v žádném případě nechce zvířátko v bytě). Použitím deminutiva autor zároveň naznačuje, že ke zvířátkům jako takovým chová pozitivní vztah a negativně hodnotí pouze jejich přítomnost v bytě.

(4) *Mám zkušenosti s více manželstvími a zažil jsem toho v životě už skutečně hodně. A Hospodin mne ochraňoval. Díky za to. Hraji na housle, mám rád cimbálku a hudbu vůbec kromě rocku. Zvířátko patří podle mně do přírody a v žádném případě do bytu.*

V dalších inzerátech, v nichž dochází k deminuci zvířat, dochází zároveň k deminuci majetku¹² (příklady viz níže). Tato deminutiva mohou opět implikovat pozitivní vztah majitele k jeho zvířeti. V řadě inzerátů však také pozorujeme vyjádření inzerentova zájmu o společné bydlení. Deminutivum v těchto inzerátech může zároveň fungovat jako prostředek zdvořilostní strategie, kterou autor inzerátu implicitnímu adresátovi nenápadně naznačuje, že sdílení bydlení zahrnuje také přítomnost adresátova pejska či kocourka.

8.2 Deminuce majetku

Deminutiva *domek*, *domeček* či *baráček* mohou signalizovat význam „menší než obvyklé“, pozitivní vztah inzerenta k jeho bydlišti, či snahu působit skromněji. Zároveň pozorujeme, že v některých inzerátech, v nichž dochází k deminuci majetku, autoři (více či méně explicitně) naznačují tou-

¹² Řetězení deminutiv lze také považovat za jeden z faktorů textové koheze (Rusínová, 2001, s. 144).

hu s implicitním adresátem ve zmiňovaném *domku*, *domečku* či *baráčku* bydlet. Prostřednictvím inzerátu formulují výzvu k navázání společného soužití. Užívání deminutiv v těchto kontextech proto může souviset také s realizací minimalizačních zdvořilostních strategií.

(5) *Ahoj, hledám k sobě partnerkou na spolužití. Jsem vdovec. Bydlím s **pejskem** v rodinném **domku** na vesnici. Je mi tu smutno tak bych přivítal nějakou přítelkyni od 35 – 50 let. Kontaktujte mě prosím pouze přes mobilní telefon, na číslo internet nemám.*

(6) *Milé dámy, jak jistě víte Vánoce se blíží a jsme oba sami. Na věku mi nějak už nezáleží. Jsem normální **dědeček**, který zůstal v **domečku** sám se svým **kocourkem** a je mi smutno. Jinak jsem srandista, ale v dnešní době toho humoru moc není. Jestli chcete zažít poctivé Vánoce , které sami mít ani nemůžete, můžete se mi ozvat a třeba se se alespoň ty Vánoce vyvedou. A třeba se do budoucna něco stane a nebudou naše poslední společné. „Nehlaste se všechny“ **domeček** není tak veliký!*

(7) *Zdraví Kluk hledá ženu od 45 až 65 let k životu ve dvou v **baráčku**.*¹³

Vedle *domečků*, *domků* a *baráčků* bylo pro označení vlastněného majetku použito také deminutiva *zahrádka*.

(8) *Hl. ženu hospod. která nemá kde bydlet Mám byt 4+1 a jsem sám. A chtěla by prožít i hezké Vánoce. Jinak bych rád, aby se ji u mne líbilo. prostě holka do nepohody, pár kil navíc vůbec nevadí – spíš naopak. Já sám mám 182/98. Pak mám i **zahrádku** kousek od bytu a **malého pejska**. Budu se těšit na odpověď Petr*

(9) *Mé jméno je Marie a chtěla bych touto cestou poznat inteligentního, aktivního muže, , věk 69 -75let., na společné výlety a občasné schůzky. Jsem aktivní, mám malou **zahrádku** , tanec a setkávání s přáteli.*

V jiných inzerátech sledujeme, že deminutivum *zahrádka* není používáno ani tak pro označení majetku, jako spíš pro vyjádření zájmové aktivity, kterou si autor inzerátu přeje vykonávat s implicitním adresátem. Deminuce zde může naznačovat inzerentovu snahu o sblížení se s tímto poten-

¹³ V inzerátu sledujeme, že depreciativum *barák* deminucí o negativní příznak přichází.

ciálním adresátem. Předpokládáme-li, že si inzerent přeje se s implicitním adresátem *starat o zahrádku*, může deminutivum podporovat prezentaci této aktivity jakožto příjemné, nenáročné práce. Současně se snahou o sblížení se s adresátem tak může účelem deminuce být rovněž minimalizace požadavků kladených na adresáta.

(10) *Hezký den, jmenuji se Marie, ráda poznám hodného a sympatického kamaráda/přítele pro společné chvíle. Jsem vdova, je mi 76 a hledám muže ve věku 68-76 na trávení společného času. Mám ráda ruční práce, starání se o zahrádku a kulturní akce.*

(11) *Samota není dobrý společník, proto si přeji seznámit se s příjemným mužem. Mám ráda procházky v přírodě, lehkou turistiku, cyklistiku, tanec, baví mě práce na zahrádce*

(12) *Pohodářka, co ráda cestuje, ráda shlédne fajn film v kině nebo TV (Netflix, Hbo) nebo se projede na kole, hledá fajn parťáka odpovídajícího věku. Příroda, zahrádka a chalupaření.....Neodpovídám profilům bez foto, mám také foto.*

(13) *Hledám kamaráda, přítele, partnera – na všechno dva! Chci opět pro někoho žít a jít dál po životní cestě, kterou jsem kráčela a být šťastna! Plno zájmů, výlety, příroda, procházky, zahrádka, moře, minerální koupele, divadlo, vaření, hudba, tanec.....*

8.3 Deminuce zájmových aktivit

Nepříliš častým jevem v seznamovacích inzerátech je deminuce také jiných zájmových aktivit. Volba deminutiva může být motivována pozitivním vztahem mluvčího a simultánně odrážet snahu inzerenta působit skromněji a vyhnout se dojmu elitářství. V prvním z níže přiložených inzerátů pozorujeme také, že inzerent explicitně vyjadřuje touhu navázat přátelství s osobou, která sdílí tentýž zájem. Deminucí společných zájmů se zároveň vytváří předpoklad pro vznik interpersonální blízkosti mezi komunikanty. Opět zde tak dochází k realizaci strategií afiliačních (sblížujících).

(14) *Hledám kamaráda -kamarádku , které zajímá mimeralogie-Kamínky*

(15) *Jsem ne-příliš komunikativní introvert, co se rád učí novým věcem, skládám básničky, hrozně rád maluji a kreslím, a zajímám se o historii a starověké kultury.*

8.4 Deminuace rodinných vztahů

Deminutivum *maminka* bylo použito pro sebe prezentaci autorky inzerátu. Toto deminutivum implikuje důvěrný vztah. Absence predikátu ve větě *Jsem maminka takže dítě* zároveň naznačuje řadu skrytých významů (je potřeba se o něj starat, vyzvedávat ze školky apod.), což lze interpretovat jako snahu snížit nároky kladené na adresáta.

(16) *Tenhle rok bych měla jedno přání. Najít slušného, věrného a veselého muže. Jsem **maminka** takže dítě. Neměla jsem moc štěstí v lásce. Věřím že potkám ještě pravou lásku. Na vztah nespíchám. Chci aby to šlo pomalým tempem. Na žádné rychlorande nejsem! Když jsem tě zaujala napiš.*

Jiné funkce nabývají deminutiva, která označují bývalé partnery. Volba deminutiva nemá naznačovat existenci intenzivního afektivního vztahu, nýbrž signalizuje, že vztah s bývalým partnerem (či partnerkou) lze vnímat jako bezkonfliktní.

(17) *Hledám seznámení s dívkou ve věku 20-25 let. Je mi 24 let, mám dvou letého syna, s jeho **maminkou** nežiju, bydlím sám v rodinném domě bez hypoték (dědictví), nedlužím, neberu drogy ani nepiju alkohol, mám rád zvířata, procházky, sebe-vzdělávání, virtuální realitu, hudbu.*

8.5 Oslovení adresáta prostřednictvím deminutiv

V některých inzerátech jsou deminutiva použita k popisu implicitního adresáta. V těchto kontextech může použití deminutiv poukazovat na snahu zmírnit požadavky kladené na adresáta. Zároveň tato deminutiva fungují jako „tlumiče sociální distance“ (Nekula, 2004, s. 114), jimiž inzerent implikuje důvěrnost.

(18) *Nějaký fajn **človíček** který to má v hlavě v pořádku a nejde mu jen o to jedno?*

(19) *Ahoj ráda poznám holku která ví co chce ... Nevadí jestly jsi přítel hubená je mi to jedno kolik ti je let jen ať máš dobře **srdíčko***

(20) *Ahoj je mi 23let a hledám vážný vztah vzhled věk není podstatné hlavní je abys měl hodné **srdíčko** jako já tak napiš mužem si dát rovnou whatsapp těším se*

Použitím deminutiva *písmenka* v přeneseném významu pro označení interakce mezi inzerentem a adresátem může inzerent snižovat vážnost či rozsah navrhované aktivity a prezentuje interakci jako nenáročnou a snadno ukončitelnou (ve skutečnosti může jít o dlouhodobou komunikaci).

(21) *Zima ještě nějaký čas potrvá, večery se pomalu zkracují, ale i tak by nějakých pár **písmenek** bylo příjemné si vyměnit o všem pěkném kolem nás. Co kdyby měl zájem napsat opravdu starší muž, který je také sám*

(22) *Cauky, naseł by se tady nekdo na wymenu ęrotickych **písmenek** a casem i neco víc?*

V kontextech, v nichž autor vyjadřuje zájem o setkání se s adresátem, se objevuje deminutivum *chvilky*. Použití a deminuci výrazu *chvíle* lze, podobně jako u *písmenek*, interpretovat jako snahu o minimalizaci nároků na tohoto adresáta kladených (*chvilky* mohou představovat spektrum činností různě dlouhých a závazných). V obou případech (*písmenka* i *chvilky*) současně deminuce může naznačovat afiliační strategii. Pozorujeme totiž, že se výrazy vztahují ke skutečnosti, která přímo souvisí s osobou, s níž si autor inzerátu přeje důvěrný vztah navázat (ke společné interakci či strávenému času autora a implicitního adresáta).

(23) *Hledám přítelkyni na pohodové společné **chvilky** spojené s výlety a cestování posezení u krbu s kytarou nebo jen tak vyrazit do přírody a cokoliv co nás bude bavit a v čem najdeme společnou řeč a zájem kolo , plavání, houbaření, chytání ryb, hry atd.*

(24) *Hledám nejspíš nemožné, ale zkusit se má všechno. Našel bych tu starší (45+), štíhlou/plnoštíhlou ženu, která hledá mladšího kamaráda? Je mi 27 a rád bych poznal někoho na volné **chvilky**, posezení u kafe nebo třeba **sklenku** vína. Kamarádku, milenku a dlouhodobou známost v jednom. Nehledej v tom nic perverzního, jen by bylo hezké mít se komu svěřit, s kým se vypovídat a s kým si třeba udělat o víkendu hezký večer? Necháš si namasírovat záda po dlouhé koupeli při svíčkách? Soukromí respektuji*

V některých inzerátech zároveň sledujeme, že *společné* či *hezké chvilky* (či *chvíle*) mohou (ač nemusí) fungovat jako eufemismy (blíže viz oddíl 8.2).

(25) *Hezký den přeji, rád tu poznám zralou starší milou dámu (baculka nevadí), které budu skládat nejen komplimenty a která ocení nezkušeného mladíka na vše hezké co jde ve dvou dělat. Já muž 190/82, M19, atletické postavy, nekuřák student VŠ, usměvavý, komunikativní, nepromiskuitní bez větších zkušenost, s velkou fantazií a chutí na povídání i milování. Rád Ti budu plnit Tvá přání i příkazy :-). Těším se na odpověď a hezké **chvilky**.*

Propojení strategií zdvořilostních a afilačních naznačují v seznamovacích inzerátech rovněž deminutiva označující nápoje. V tomto případě autor inzerátu předestírá návrh potenciální schůzky. S implicitním pozváním tato deminutiva současně implikují kladný vztah k danému nápoji. V neposlední řadě pak také označují jev, který souvisí s člověkem, s nímž si mluvíci přeje důvěrný vztah navázat, čímž dochází k minimalizaci sociální distance.

(26) *Hledám přítele na chození ven do přírody, do divadla, na kávu nebo i na **vínko**. Nosím brýle jsem silně krátkozraká, Moje záliby: vyšívání, luštění křížovek. Občas se i někde podívat do jiných měst. Nesportuji, umím jezdit na kole, které nemám. Raději chodím kratší procházky Foto zatím nemám, ale není problém se třeba sejit osobně.*

(27) *Aktivní senior 170/81 hledá veselou a štíhlou kamarádku kolem 160 cm na procházku na **kafčo**¹⁴ a když se náhodou zajiskří tak to bude v pohodě, VČ kraj napiš*

(28) *Ahoj, hledám k sobě partnerkou na spolužití. Jsem vdovec. Bydlím s pejskem v rodinném domku na vesnici. Je mi tu smutno tak bych přivítal nějakou přítelkyni od 35 – 50 let. Kontaktujte mě prosím pouze přes mobilní telefon, na číslo internet nemám. Rád vás pozvu na **kafčo** a dobrý zákusek*

8.6 Deminuce pro sebe prezentaci

Deminutivum *zajíček* bylo použito pro sebe prezentaci muže mladého a nezkušeného (zejména v intimní oblasti). Není proto překvapivé, že v inzerátech, v nichž je toto deminutivum použito, se objevují rovněž eufemismy sloužící zejména k označení pohlavního styku (vše *hezké*, *vyzkoušet* *coko-*

¹⁴ Sufix -čo není v gramatikách považován za deminutivní, avšak pro schopnost výrazu *kafčo* vyjadřovat libý vztah (srov. kafe – *kafčo*: dáme si kafe = neutrální označení nápoje × dáme si *kafčo* = signalizace neformálnosti) jsme jej k deminutivům zařadili.

liv). Použití výrazu minimalizuje sociální distanci mezi autorem inzerátu a implicitním adresátem.

(29) *Ahojky, pokud ti nevadí mladý **zajicek** na vse hezké, tak mě neváhej kontaktovat, věkově 18- 70*

(30) *Zdravím všechny krásné dámy, hledám nezávazně ženu 35-55, která by chtěla zkusit **zajíčka**(mladšího) je mi 26, bývaly sportovec, jsem otevřený vyzkoušet cokoli?? Pokud by jste měli zájem, rád zašlu fotku do soukromé zprávy. Krásný den přeji ~?*

Výjimečně dochází v inzerátech také k použití depreciativ pro označení osoby. V takovém případě je depreciativum použito pro sebeironické označení autora, případně jiné osoby (napadením adresáta by inzerent příliš neuspěl). Deminuce v tomto případě nezastírá shazující povahu depreciativa, ale naopak ji posiluje.

(31) *Hledám někoho, kdo umí odepisovat a hlavně někoho komu stačí když pozdravím ahoj a zeptám se jak se máš... aniž bych byl za **blbečka** co neumí při každém pozdravu vymyslet originální balící hlášku... prostě rád říkám ahoj ... A zajímá mě jak se máš... smiř se s tím :) :)*

8.7 Deminutivní pozdravy

V souladu s širším pojetím deminutiv, které zahrnuje nejen podstatná jména, ale i další slovní druhy, jsme se zaměřili vedle deminutivních podstatných jmen také na skupinu deminutivních pozdravů. Ty jsou považovány za jevy „spíše okazionální s významem ‚ne vážně‘“ (Rusínová, 2001, s. 140), ovšem pozdravy *ahojky*, *ahojda* či *čauky* nelze vzhledem k jejich frekvenci v seznamovacích inzerátech považovat za okazionální. V patnácti ze čtyř set vybraných inzerátů se vyskytoval deminutivní pozdrav. Většina z nich byla napsána příslušníky mladší generace.

Deminutivní pozdrav *ahojky* se v analyzovaném souboru objevil častěji v inzerátech mužů určených ženským adresátkám, ačkoliv je tento pozdrav v běžné komunikaci považován za typičtější pro ženy (Hugo et al., 2006, s. 42). Tento jev může naznačovat, že někteří muži volí deminutivní pozdravy jako strategii zmírnění sociální distance mezi sebou a potenciální adresátkou.

9. Použití eufemismů

V korpusu obsahujícím čtyři sta inzerátů jsme sledovali jazykové prostředky fungující jako eufemismy. Pozornost jsme věnovali dvěma oblastem, v nichž se eufemismy v seznamovacích inzerátech vyskytovaly nejčastěji. Jednak to byly eufemismy použité pro zjemnění informace o stáří, jednak eufemismy použité pro zjemnění zájmu o intimní poměr. Naším cílem bylo nalézt specifika používání eufemismů v seznamovacích inzerátech a odlišnosti v závislosti na věku inzerentů.

9.1 Eufemismy pro zjemnění věku

Eufemismy pro zmírnění věku jsou většinou ustálené výrazy a často se v seznamovacích inzerátech mladší i starší generace opakovaly. Nejčastější byl elativ *starší*, druhým nejčastějším výrazem pak eufemismus *zralý*. Opakované používání eufemismů *starší* a *zralý* dokládá jejich ustálenou funkci pro jemnější označení pokročilého věku.

Elativ *starší* neoznačuje použití druhého stupně přídavného jména ve srovnávacím významu, ale zdvořilejší variantu výrazu *starý*. V případě mladší generace se tento výraz objevoval pouze pro popis člověka, kterého inzerent hledá, přičemž je ve většině inzerátů obtížné či nemožné z kontextu určit, zda autor zamýšlel vyjádřit srovnání (tj. starší než autor sám), nebo zda šlo o eufemizující náhradu za přídavné jméno *starý*. Vzhledem k tomu, že zde chybí jakékoliv věkové vymezení, nelze z kontextu jednoznačně určit, zda autor vyjadřuje zájem o nalezení někoho staršího, než je on sám, nebo zda zjemňuje označení věku.

(32) *Hledám muže, který si mě zaslouží Nenabízejte mi prosím to, co ostatní nezaujalo. Jsem na **starší** muže, možná doufám, že jsou zkušenější a vědí, jak si získat moji pozornost. Ráda bych našla toho, který stojí za víc, než jen pár řádek na displeji. Takového, který si mě získá, ten který mě bude milovat i vzrušovat. Kterému otevřu všechny brány mě samotné a celá se mu oddám na milost. Hledám muže, který si mě zaslouží.*

(33) *Zdravím, jsem mladý kluk a rád bych se zde seznámil se **starší** ženou, která by chtěla něco s mladším klukem. Jestli tě zajímá víc stačí napsat. ;)*

(34) *Takže. Vím, že to tady dost pravděpodobně stejně nikdo nečte, ale i tak*

to zkusím. Hledám **starší dámu** na dopisování, výměnu názorů, sdílení myšlenek a prostě všechno hezké. Při vzájemných sympatiích se nebráním ani ničemu dalšímu. Takže pokud tě můj inzerát zaujal, neboj se napsat. Budu se těšit na Tvůj vzkaz.

V případech, kdy je uveden upřesňující údaj, je interpretace snazší.

(35) *Hledám nejspíš nemožné, ale zkusit se má všechno. Našel bych tu **starší (45+), štíhlou/plnoštíhlou ženu**, která hledá mladšího kamaráda?*

(36) *Chci okořenit svůj život něčím nevšedním. Proto bych moc rád našel zde kamarádku, **starší kamarádku**. Třeba kolem 40 let.*

V inzerátech starší generace jsou eufemismy užívány nejen při popisu hledané osoby, ale i pro sebe prezentaci. Z kontextu je zde snazší rozeznat, že se jedná o eufemismus, jelikož věk autora je u inzerátů vždy uveden. Pokud se vyskytuje elativ *starší* pro popis sebe sama, téměř vždy se jedná o eufemismus:

(37) *Jsem starší vitální žena, která má ráda život, pohodu, radosti života, nesedí doma, chodí za kulturou, na procházky, ráda tančí, chodí k vodě ale bohužel sama. Najde se přítel – kamarád ? Prosím Brno nebo nejbližší okolí.*

(38) *Hledám dívku, ženu na dopolední randění. **Starší** muž.*

Také při popisu hledané osoby je u starší generace snazší rozeznat, že se jedná o eufemismus. V inzerátu, v němž žena hledá *opravdu staršího muže*, by se mohlo na první pohled zdát, že jde o komparativní užití. S ohledem na to, že autorkou inzerátu je žena, které je přes 75 let, tento výraz pravděpodobně není požadavek na partnera staršího, než je ona sama, ale vymezení, které má předem vyloučit odpovědi mladších mužů a zároveň zjemnit označení vyššího věku.

(39) *Co kdyby měl zájem napsat **opravdu starší** muž, který je také sám.*

(40) *Jsem 4 roky vdovcem, jsem starší 85 let, zachovalý. Hledám **starší** ženu, kterou také tíží samota se kterou bychom mohli si ještě něco ve stáří užít. Vzájemná opora. V případě zájmu určitě bychom se mohli sejít, náhoda na*

ni trochu věřím, ale občas se jí musí pomoci. Zapomněl, jsem nekuřák. Moc se nedá již napsat.

Podobně problematickým eufemismem jako elativ *starší*, pro jehož interpretaci je nezbytný kontext, je výraz *přiměřeného věku*, který byl používán pouze příslušníky starší generace. Vzhledem k pokročilému věku inzerentů lze tento výraz rovněž zařadit mezi eufemismy, neboť jeho hlavní funkcí je zdvořile naznačit preferenci partnera podobného věku. Takto formulované vyjádření umožňuje autorům inzerátu zdůraznit vhodnou věkovou kategorii, aniž by použili explicitní označení věku. Výraz *přiměřeného věku* tak plní dvojí funkci: jednak vymezuje, neboť vylučuje extrémní věkové rozdíly, a jednak eufemizuje, protože nahrazuje přímé označení vysokého věku.

V některých inzerátech starší generace se objevily metonymie pro zmírnění stáří jakožto poslední životní etapy:

(41) *Dobry den .rad bych poznat prijemnou nekonflikttni stihlou zenu pro volne chvilu na kavu vylety a v letnich mesicich , na pobyt v Rakousku kveten rijen která nemá problémy s časem jednou měsíčně dle domluvy možnost návratu domů v zimních měsících sem tam pobyt velnes Slovensko v září Chorvatsko na 8 dnů. Rád prožiji krásný podzim života*

(42) *Hledám ženu na prochzku podzimem života ruku v ruce, na procházku kouzelnou přírodou, na hledání lásky k přírodě a lidem, při sympatiích a zalíbení také hledání nové lásky ve vznikajícím vzájemném vztahu.*

9.2 Eufemismy pro zjemnění pohlavního styku

Na rozdíl od eufemismů pro zjemnění informace o věku byly eufemismy sloužící pro zjemnění informace o pohlavním styku¹⁵ mnohem různorodější, což může svědčit o menší ustálenosti daných výrazů, snaze být originální či „mnohovrstevnatosti“ této tabuizované oblasti, v níž se prolínají psychologické, náboženské a sociální zákazy (Šemelík – Lišková, 2019, s. 39–40). Velká část těchto eufemismů také reflektovala pozitivní vztah inzerenta ke sdělované skutečnosti (*příjemné postelové radovánky, krásné chvíle, vše hezké*

15 V rámci analýzy byly sledovány pouze eufemismy vztahující se k označení pohlavního styku. V materiálu se však objevovala i řada dalších eufemistických a opisných vyjádření z oblasti sexuality (např. *obdařený* ve významu fyzické vybavenosti či formulace *nebýt promiskuitní* odkazující k sexuálnímu chování), která dokládají výraznou kreativitu a variabilitu jazykových prostředků při nepřímém vyjadřování sexuálních významů.

apod.). Eufemismy mohou mít v tomto případě také praktický účel, protože autorům inzerátů umožňují vyjádřit obsah bez přílišné explicitnosti, která by mohla vést k odstranění inzerátu nebo zablokování účtu na seznamovací platformě. Na platformě *Seznamka.cz* bývají některé tabuizované výrazy graficky upraveny (šex, *erotických*). Domníváme se, že grafická úprava probíhá automaticky a jejím účelem je znesnadnit vyhledávání těchto výrazů.

K eufemizaci pohlavního styku byla v seznamovacích inzerátech použita zejména abstraktní podstatná jména. Zástupci mladší generace opakovaně použili výraz *chvíle* a výše popsané deminutivum *chvilky*, které byly rozvíjeny rozmanitými shodnými i neshodnými atributy.

(43) *Jsem pohodový, optimistický kluk vyšší atletické postavy milující sport, přírodu a cestování. Rád bych tady poznal štíhlejší ženu ve věku 18-45 let ze Zlínského kraje **pro krásné a vzrušující chvíle plné velmi příjemných postelových radovánek** a vášnivého šexu. Hledám kamarádství s výhodami. Jestli se ti líbím a toužíš po něčem podobném, tak mi napiš a můžeme se poznat :)*

(44) *Hledám krásnou slečnu, na **krásné chvíle**. Zatím s výhodami a pak třeba i vztah.*

(45) *Najde se tu nějaká slečna na trávení **společných chvil v intimitě** ? Věk neřeším :P*

(46) *Vdaná matka, na kterou manžel kašle. Potřebovala bych někoho kdo přijede když je manžel v práci a dítě spí a **po pěkných chvílích** zase odjede. Žádné závazky, žádné narušení soukromí. Na chvíli vypadnout ze stereotypu.*

Výraz *chvíle* byl častěji používán v inzerátech starší generace. V nich ovšem sledujeme patrný rozdíl v jeho konotaci. Zatímco mladší inzerenti mají *chvilemi* či *chvilkami* na mysli spíše eufemisticky zastřený odkaz k sexuální aktivitě, starší generace jej používá v širším, neutrálnějším významu, pro označení společně stráveného času, přátelských setkání či běžných aktivit, bez implicitního sexuálního podtextu.

(47) *Před tremi lety jsem ovdověl a je mi tu samotnému smutno, proto hledám kamarádku na společné setkávání a **trávení příjemných chvil**. Jsem mobilní, tudíž není problém se přiblížit.*

(48) *Hledám kamarada, později přítele, pro **společné chvíle**. Jsem mila, zdrava, vtipná. Tesím se!*

(49) *Jsem obyčejný zdravý a finančně zajištěný muž hledající ženu pro **společné chvíle**, prodloužené víkendy, návštěvy divadla, výlety a cestování kdy by nám oběma bylo fajn a fungovala i příslovečná chemie*

(50) *Vím jak je těžké najít v tomto věku ženu pro **společně strávené chvíle** které by mohli změnit to co přináší samota, tak třeba osud zasáhne .*

(51) *Hledám kamaráda, partáka – věkového vrstevníka pro **společné chvíle**. Moje zájmy jsou : Turistika i v Praze, vážná hudba , plavání – moře. Nehledám milence.*

O význačnosti tohoto výrazu vypovídají také inzeráty, v nichž autor explicitně zdůrazňuje, že *chvilami* nemá na mysli pouze sexuální aktivitu.

(52) *Ahoj, hledám štíhlou a trochu sportovně založenou ženu k víkendovým pobytům (případně i jiné dny) na mojí chalupě cca 60km od Prahy směrem na jih. Nehledám hospodyně a ani uklízečku. Prostě ženu na trochu těch **společných chvil (to není jen sex)**. Možné seznámení i v Praze, kde mám byt a kam občas jezdím. Ale priorita je venkov. Hezké dny všem.*

(53) *Chci okořenit svůj život něčím nevšedním. Proto bych moc rád našel zde kamarádku, starší kamarádku. Třeba kolem 40 let. Na **hezké chvíle ve dvou (i mimo postel)**. Už delší dobu se můj život točí jen kolem práce a vybírá si to svou daň. Proto moc rád poznám fajn ženu, která mi dá nový impuls do života. Jsem citově založený člověk, rád dávám lásku, ale potřebuji ji dostávat zpět. P.S. Mám odvahu se seznámit i s mladší, ale jen tehdy pokud nejsi moc složitá a víš co chceš. :D*

Podobnou změnu významu sledujeme také u slovních spojení s výrazem *schůzka*. U mladší generace se používá především v kontextu nezávazných opakovaných setkání s účelem sexuálního styku.

(54) *Rád poznám o mnoho let starší dámu s chutí na **diskrétní schůzky** se sympatickým vysokoškolákem...NAJDU? ...Já – štíhlý, 183 cm vysoký, sympatický s vlastním zázemím...*

(55) *Hledám někoho na **nezávazné schůzky** a časem možná něco víc?*

(56) *Hledám starší ženu pro **pravidelné milenecké schůzky**. Na věku, postavě, či kráse mi moc nezáleží.*

Naproti tomu v inzerátech starší generace má výraz *schůzka* odlišný význam. Označuje spíše běžná setkání spojená se sdílením času, komunikací a postupným budováním vztahu. Na rozdíl od inzerátů mladší generace výraz *schůzka* neplní eufemistickou funkci, jelikož neoznačuje primárně sexuální kontakt.

(57) *Mé jméno je Marie a chtěla bych touto cestou poznat inteligentního, aktivního muže, , věk 69 -75let., na společné výlety a občasné **schůzky**.*

(58) *Ozve se mi symp . přítel nekuřák , který je sám na občasné **schůzky** se společnými zájmy , je zralého věku kolem 180 cm plnostihly a je z Prahy ?*

(59) *Jsem sama a hledám též vdovce, který se také cítí sám, schází mu společné povídání, **schůzky** a co bude později se uvidí*

Pro eufemizaci pohlavního styku se objevovala také slovní spojení obsahující jiné abstraktní výrazy jako *potěšení, dovádění, radovánky, úlet, uspokojení, milování, pomazlení* či *zpestření*.

(60) *Mladý sympatický muž se sportovní postavou hledá ženu na **nezávazné dovádění***

(61) *Ahoj, hledám slečnu či ženu, buď na **opakovaný nebo jednorázový úlet**, můžeme i klidně na kávu, uvidíme **co z toho pak vzejde**. je mi 18 Hraju fotbal Hraju na kytaru*

(62) *Ahoj, hledám nějakou ženu na **každodenní setkání s uspokojením**.*

(63) *Jsme žhavá mláda studentka co hledá **potěšení na jednu noc** možná i na více když **to** bude dobré*

(64) *Někoho staršího na **pomazlení**, jsem ženatý všechno tajím, ale někdy je i veliká chuť. Pokud je tu někdo kdo to také potřebuje od chlapa, neboj se napsat, určitě se domluvíme.*

(65) Hledám ženu nebo kamarádku k vážnému vztahu, ženu které **milování** není cizí a moc ráda **se miluje** ve věku 38 -75 let

(66) Po letech v manželství jsme došli k závěru, že i když nám to klapě skoro ve všem, *sex* bohužel není jednou z oblastí. Takže pokud hledáš inteligentního, slušně vypadajícího kamaráda na občasné **spštění**, mohu být k dispozici. Dokáží nabídnout diskretnost a žádné lži nebo stěžování.

Inzerenti mladší generace několikrát použili sloveso *užít/užívat si* a slovní spojení odkazující k noci či posteli. V přeneseném významu je nejspíš užito také sloveso *hrát si* v posledním z níže uvedených inzerátů.

(67) Hledám slečnu/ženu, se kterou **bychom si užívali všeho co život nabízí**. Důležité je **rozumět si v posteli** i mimo ní, prostě přes den podnikat společné akce a **v noci si užívat**. Jsem sportovně založený, takže by bylo fajn, kdyby ti nebyl pohyb cizí. Věk není rozhodující. Preferuju se co nejdřív potkat, než si zdlouhavě psát.

(68) Hledám inteligentního a věrného muže, který by uvítal inteligentní a zajímavou slečnu na občasné společné večery. Jsem workoholik a hledám někoho, kdo je na tom podobně. Jednou za čas se sejít, užít si kulturu, procházku či večeri a pak spolu **strávit noc**. Ráda bych však našla muže, který nebude promiskuitní. Jen časově omezený :) zdraví je pro mě prioritou. Hledám tedy vlastního **milence na občasné schůzky**. Já štíhlá, vysoká, VŠ, pracující... Submisivní :)

(69) Chtěl bych si s někým **nezávazně skočit do postele**, je tu taková žena?

(70) Ahojky, hledám tu nakou s kterou by sem si moh **užít** a nebo na vztah

(71) Ahojky nechceš **si společně užít** s mladým?

(72) Ahoj, Tak to zkouším. Hledám někoho přemýšlivého, uvědomělého, koho zajímá život, kdo by si se mnou povídal. Sice potřebuju aby rád konverzoval, ale je důležité si umět i **hrát**.:) Hledám někoho rozkvetlého, s kým bych mohla nahlížet na svět okolo. Intelektuála, co se **toho** nebojí. :)

Inzerenti několikrát použili konstrukci X (*kamarád, kamarádka, kama-*

rádství, vztah) s výhodami pro označení zájmu o intimní vztah bez závazků.

(73) Ahoj říkají mi Mell, hledám tady někoho na seznámení možná počase i **na něco více**. Chci spoznat někoho na trávení volného času, chybí mi trochu elánu a vzrušení do života. Možná bych byla ráda i kdyby našla **kamaráda s výhodami** hlavně vše diskrétní někoho s kým bych trávila volný čas mazlili se a vše pěkného bez narušení soukromí teda vztah bez závazků.

(74) Ahojda, jsem Laura a hledám **kamaráda s výhodami** ale zatím jenom bez závazků počase když to bude jiskřit tak se nebudu bránit ani vážnému vztahu :) Chci totiž spoznat někoho s kým si budu rozumět ve všem. Prostě opravdový kamarád ale **se vše krásným co patří k vztahu** jen bez závazků. Doufám že něco takového najdu. Jestli si myslíš že bys do toho chtěl jít tak napiš budu určitě ráda :)

(75) Jsem mladá studentka z Olomouce která hledá **kamarádku nebo kamaráda s výhodami**. Nebo v budoucnu něco víc ? Nejlépe z Olomouce nebo blízkého okolí.

(76) Hledám ženu 70-75 vyšší postavy na **nezávazný vztah s výhodami** která se nudí a je jí smutno chce se odreagovat. Já 75/180 štíhlý bez zázemí chudý zdravý sám bez lásky v nefunkčním manželství. Budu se těšit na Vaše odpovědi Vláda.

Eufemizace může být v inzerátech realizována také prostřednictvím zájmen. Příkladem je následující inzerát, jehož interpretaci je díky explicitní kombinaci osobních zájmen v předložkových vazbách ponechán jen minimální prostor pro nejednoznačnost.

(77) Chci slečnu, která se nebojí si užít jednu noc. **Já na ní, ona na mě, hlavní já v ní** a skvělý večer

Rovněž vymezovací zájmeno vše může v seznamovacích inzerátech fungovat jako eufemismus, zvláště ve spojení vše hezké.

(78) Ahojky, pokud ti nevadí mladý zajicek **na vse hezké**, tak mě neváhej kontaktovat, věkově 18-70

Také spojení *to jedno* může pomoci zastříit explicitní označení pohlavního styku.

(79) *Nějaký fajn človíček který to má v hlavě v pořádku a nejde mu jen o to jedno?*

Intimní styk může být eufemizován též použitím neurčitého zájmena *něco* či spojení *co a jak*.

(80) *Zdravím, jsem mladý kluk a rád bych se zde seznámil se starší ženou, která by chtěla něco s mladším klukem. Jestli tě zajímá víc stačí napsat. ;)*

(81) *Rada se seznamim s někým, kdo by se rad setkával na pokec a chybi mu neco i doma ;) :) raději starsi, ale ne nad 40 let. Budu se těšit na zprávy :)*

(82) *Jsem zadaná, ale s přítelem máme otevřený vztah. Je tady nějaký kluk/ muž do 40 let, který by si se mnou chtěl psát a třeba i něco jiného v budoucnu?*

(83) *Cauky, naseł by se tady nekdo na vymenu erotických pismenek a casem i neco víc?*

(84) *Ahoj je mi 20 jsem štíhlý a hubený a jsem pasiv a rád bych našel ženu která by my ukázala co a jak*

V některých inzerátech inzerenti naopak užitím spojení *něco víc(e)* signalizují otevřenost k navázání vážnějšího vztahu. Tento výraz zde neplní primárně eufemistickou funkci ve vztahu k intimitě, ale označuje potenciální posun od nezávazného či fyzicky orientovaného kontaktu k partnerskému vztahu. Zároveň si však zachovává jistou míru vágnosti, která umožňuje autorovi ponechat další vývoj vztahu otevřený.

(85) *hledam holku na sex mozna i neco víc casem*

(86) *Jsem mladá studentka z Olomouce která hledá kamarádku nebo kamaráda s výhodami. Nebo v budoucnu něco víc ~?*

V jiných inzerátech zůstávají výraz *něco* a spojení *něco víc(e)* a *co bude dál* významově nejednoznačné. Je obtížné interpretovat, zda se vztahují

k intimnímu kontaktu, nebo k rozvoji vážnějšího partnerského vztahu. Vágnost tohoto výrazu umožňuje autorovi zahrnout více možných interpretačních rovin současně a ponechat jejich konkretizaci až na následné komunikaci s adresátem.

(87) *Po prvé na seznamce, tak uvidím co z toho vzejde. Hledám fajn slečnu / ženu ze začátku na kamarádství a snad si budeme rozumět a bude z toho **něco víc**.*

(88) *Hledám kamarádství i **něco více** :)*

(89) *Hledám někoho na psaní, výměnu fotek později klidně i **něco víc***

(90) *Sháním pokec, kamarádství a třeba se z toho **něco** časem vyklube :)*

(91) *Ahoj, hledám sympatickou slečnu na výlety do přírody a poznávání nových míst, **co bude dál** ukáže čas :) Mám rád cvičení, cestování, výlety, přírodu a pozitivní lidi*

V některých inzerátech sledujeme, že se autor pokusil zakrýt výraz *sex* pomocí nahrazení jednotlivých grafémů jinými grafémy. Tento jev se označuje jako „jazykový kompromis“ (Šemelík – Lišková, 2019, s. 42).

(92) *Mám 18 let. Ještě studuji. Jsem drobnější postavy. Povahově jsem spíš uzavřená, ale ráda bych to s nějakým budoucím přítelem změnila. Někaké koníčky nepěstuji. Ale jsem závislá víc, než je obvyklé, na **s..u**. Bydlím teď sice ve Zlíně, ale máme brzy se s rodiči stěhovat do Prahy. Takže proto hledám někoho v Praze. Chci někoho na trvalý vztah se **vším, co k tomu patří**. A nám zájem spíš o někoho staršího, společenského, temperamentního, tolerantního a rozumného.*

(93) *hledám ženu na dopisování, která se nebrání výměně zkušeností v oblasti ???u a dokáže poradit a pomoci. Foto pak klidně zašlu*

10. Závěrem

V seznamovacích inzerátech se kombinuje zprostředkování výzvy k navázání kontaktu ze strany implicitního adresáta se snahou na tohoto adresáta zapůsobit a získat jeho zájem a důvěru prostřednictvím verbálních

kódů, jež musí být mezi autorem a adresátem sdíleny. Z tohoto důvodu se v seznamovacích inzerátech objevují deminutiva, jež umožňují realizaci minimalizačních strategií i tlumení sociální distance, a eufemismy, které autorovi inzerátu umožňují „svobodné jednání“ o tabuizovaných tématech, jako prostředky výrazně funkční.

Zkoumáním deminutiv a eufemismů v seznamovacích inzerátech jsme zjistili, že oba druhy expresiv jsou aktivně využívány napříč věkovými skupinami, ale jejich funkce se mohou lišit. Starší inzerenti častěji užívají deminutiva spojená s majetkem, zatímco mladší generace preferuje deminutiva vztahující se k rodinným rolím či k adresátovi, což může odrážet jejich životní situaci a priority. V případě eufemismů sloužících pro zjemnění věku sledujeme, že některé výrazy u starší generace nabývají eufemistického významu až po zohlednění věku autorů. Eufemismy zjemňující informace o pohlavním styku vykazují v seznamovacích inzerátech výrazně vyšší variabilitu. Některé výrazy, jimiž mladší inzerenti eufemizují pohlavní styk, používá starší generace bez eufemistického významu.

Tato zjištění dokazují, že jazyk seznamovacích inzerátů je variabilní a dochází v něm k obměnám významů jednotlivých výrazů. Volba deminutiv a eufemismů v seznamovacích inzerátech odráží jak individuální preference a životní etapu autorů, tak širší společenský, kulturní a mediální kontext.

Literatura a další zdroje

Bělicová, Z. (2024): *Jazyková diverzita generačních skupin v seznamovacích inzerátech*. Bakalářská práce. Opava: Slezská univerzita v Opavě.

Crespo, E. (2005): *Euphemistic strategies in politeness and face concerns*. *Pragmalingüística* 13 (1), s. 77–86. Cit. 29. 3. 2025. <<https://revistas.uca.es/index.php/pragma/article/view/116/127>>.

Dressler, W. U. – Merlini Barbaresi, L. (1994): *Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German, and Other Languages*. Trends in Linguistics, Studies and Monographs 76. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Gómez, M. C. (2009): Towards a new approach to the linguistic definition of euphemism. *Language Sciences* 31 (6), s. 725–739. Cit. 29. 3. 2026. <[10.1016/j.langsci.2009.05.001](https://doi.org/10.1016/j.langsci.2009.05.001)>.

Grepl, M. (2017): Výzvodná výpověď. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.),

- CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. Cit. 29. 3. 2025. <https://www.czechency.org/slovník/VÝZVOVÁ_VÝPOVĚĎ>.
- Hladká, Z. (2017): Eufemismus. Online. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 31. 8. 2025. <<https://www.czechency.org/slovník/EUFEMISMUS>>.
- Hoffmannová, J. (1985): *Seznamovací inzeráty mladých lidí (Charakteristika typu textu jako jednotky sociální interakce)*. *Naše řeč* 68 (3), s. 113–124. Cit. 25. 8. 2025. <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6542>>.
- Homoláč, J. – Macurová, A. (1990): *Český porevoluční inzerát: Hodnoty našeho „zde“ a „nyní“*. *Tvar* 1 (19), s. 1; 4–5. Cit. 29. 3. 2025. <<https://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=Tvar/1.1990/19>>.
- Hradilová, D. (2015): *Funkční aspekty lexikální expresivity v současné češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hugo, J. et al. (2006): *Slovník nespisovné češtiny: Argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost. Historie a původ slov*. Praha: Maxdorf.
- Jelínek, M. (1995): Stylistika. In: P. Karlík – J. Pleskalová – Z. Rusínová (eds.), *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 699–780.
- Káňa, T. (2013): Česká substantivní deminutiva ve světle korpusových dat. In *Gramatika & Korpus 2012: 4. mezinárodní konference*. Hradec Králové: Gaudeamus. Cit. 25. 7. 2025. <<https://is.muni.cz/publication/1132230/KanaTomas.pdf>>.
- Křístek, M. (2017): Expresivum. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 31. 8. 2025. <<https://www.czechency.org/slovník/EXPRESIVUM>>.
- Lotko, E. (2003): *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Nakonečný, M. (2013): *Lexikon psychologie*. Praha: Nakladatelství Vodnář.
- Národní ústav duševního zdraví (2024): *První výsledky průzkumu CZECHSEX: frekvence sexuálních aktivit Čechů klesá, seznamování se více přesouvá na internet. Většina je se svým sexuálním životem spokojená*. Tisková zpráva. Cit. 30. 3. 2026. <https://www.nudz.cz/fileadmin/user_upload/Tiskove_zpravy/TZ-prvni_vysledky_CZECHSEX.pdf>.
- Nekula, M. (2004): Deminutiva a zdvořilost. In *Čeština – univerzália a specifiká 5. Sborník 5. mezinárodního setkání bohemistů v Brně 13.–15. 11. 2003*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 110–119. Cit. 25. 8. 2025. <https://www.uni-regensburg.de/assets/bohemicum/forschung/diminutiv_zdvorilost.pdf>.
- Nekula, M. (2017): Zdvořilost. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 31. 8. 2025. <<https://www.czechency.org/slovník/ZDVO%C5%98ILOST>>.

- Niewenhuis, P. (1985): *Diminutives*. Disertační práce. Edinburgh: University of Edinburgh. Cit. 31. 8. 2025. <<https://era.ed.ac.uk/handle/1842/6728>>.
- Rusínová, Z. (2001): *Deminutiva jako jazykové univerzálie*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná 50 (A 49), s. 137–145. Cit. 31. 8. 2025. <<https://hdl.handle.net/11222.digilib/101772>>.
- Rusínová, Z. – Nekula, M. (2017): *Deminutivum*. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 31. 8. 2025. <<https://www.czechency.org/slovník/DEMINUTIVUM>>.
- Seznamka.cz (1998–2024): Online. TANGER infosystems. Poslední přístup 31. 8. 2025. <https://www.seznamka.cz>.
- Schlenker, B. R. (2003): Self-presentation. Online. In: *Handbook of self and identity The Guilford Press.*, s. 492–518. Cit. 31. 8. 2025. <https://web.mit.edu/curhan/www/docs/Articles/15341_Readings/Self-presentation_Impression_Formation/Schlenker%20Self-Presentation%20492-518.pdf>.
- Schneider, K. P. (2003): *Diminutives in English*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. Cit. 31. 8. 2025. <https://books.google.cz/books?id=xVwgAAAAQBAJ&pg=PR7&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false>.
- Staněk, J. (1977): *Zn. „Jen upřímně a vážně“*. Hierarchie hodnot v seznamovacím inzerátu. Praha: Mladá fronta.
- Šemelík, M. – Lišková, M. (2019): K lexikografickému zpracování tabuových slov. *Slovo a slovesnost* 80 (1), s. 39–57. Cit. 29. 3. 2025. <https://ujc.cas.cz/wp-content/uploads/2025/02/SaS2019_Semelik-Liskova-1.pdf>.
- Šmilauer, V. (1980): *Nauka o českém jazyku*. Praha: SPN.
- Štícha, F. (1978): Substantiva deminutivní formy s lexikalizovaným významem. *Naše řeč* 61 (3), s. 113–127. Cit. 29. 3. 2025. <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6051>>.
- Švancara, J. (1983): *Psychologie stárnutí a stáří*. Praha: SPN.
- Vágnerová, M. (1999): *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, s.r.o.
- Zhang, J. (2025): Study of English euphemisms: Functions, classification, and cultural implications. *International Journal of Education and Humanities* 18 (2), s. 91–94. Cit. 25. 8. 2025. <https://www.researchgate.net/publication/389257132_Study_of_English_Euphemisms_Functions_Classification_and_Cultural_Implications>.
- Zima, J. (1958): O expresivitě substantivních deminutiv v češtině. *Slovo a slovesnost* 19 (4), s. 254–260. Cit. 25. 8. 2025. <<http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=956>>.
- Žemlička, M. (2003): *E-mail, chat, sms. Praktický průvodce elektronickou komunikací*. Brno: Computer Press.

Lingvistická analýza jazykového projevu po cévní mozkové příhodě – případová studie šesti respondentů

Izabela Varga

Ústav bohemistiky a knihovnictví,
Filozoficko-přírodovědecká fakulta,
Slezská univerzita v Opavě
<https://orcid.org/0009-0007-1729-522X>
iizabela.varga@gmail.com

Linguistic analysis of speech following a stroke: A case study of six respondents

Abstract: This study focuses on describing the specific characteristics of spoken and written language in patients in the neurology department and residents of nursing homes who have previously suffered a stroke. Particular attention is paid to the linguistic analysis of individuals diagnosed with aphasia or dysarthria. The research is based on recordings of interviews and aphasia screening tests, which form the primary data for this study. The aim is not merely to describe deviations commonly associated with stroke, but to situate them within the context of clinical neurology. The results in the area of graphomotor skills point to differences evident in the written expression of individuals with aphasia and dysarthria; the analysis of interviews further highlights agrammatism, the occurrence of simplified sentence structures, and other features. Findings from the research study confirm the importance of an interdisciplinary approach.

Keywords: corpus linguistics, analysis, aphasia, dysarthria, stroke, conversation, speech, spoken corpus

1. Úvod

Cévní mozková příhoda a její dopad na kvalitu života lidí je téma dosti probírané zejména v kontextu medicíny a logopedie. Lingvistický pohled v daném kontextu není tolik rozšířený, proto může být jeho začlenění zá-

sadním pro možné pochopení řečových deficitů a zajištění interdisciplinarity. Je zapotřebí, aby byla zajištěna úzká spolupráce neuropsychologů a lingvistů. Doposud tato spolupráce spočívala v pouhém přebírání interpretací. Proces rozvoje týmové spolupráce zahrnující společná pozorování a experimenty stále pokračuje (Weigl – Bierwisch, 1970). I přesto však došlo v oblasti neurolingvistiky k významným posunům. Výzkumy z 90. let poukázaly na důležitost vzájemného propojení anatomických struktur v mozku do neurokognitivních sítí, jež jsou základem řeči (Mesulam in Stehlíková – Flanderková, 2017). M. Catani (2007) ve své studii prokázal, že na zpracování jazyka se nepodílejí pouze tradiční jazykové oblasti. K zásadnímu posunu přispělo přeorientování se od studia lokalit ke studiu aktivit (tamtéž). Následující řádky proto zohledňují tuto informaci a v části věnované sběru dat (testování) se zaměřují na vybrané kognitivní aktivity. Následné sloučení korpusu ORAL2013 (Benešová – Křen – Waclawičová, 2013) s vlastním materiálem a jejich společná analýza napomáhají k odhalení, které aspekty jazyka jsou neurologickým poškozením zasaženy nejvíce. V navazujícím textu si nejdříve přiblížíme problematiku cévní mozkové příhody, kterou potřebujeme pochopit nejen pro význam tohoto článku, ale také pro život samotný, neboť daný akutní stav může jednou potkat kohokoliv z nás; dále si popíšeme postup výzkumného šetření a představíme si respondenty a jejich klinický stav včetně výsledků analýzy transkribovaných rozhovorů a screeningových testů. V závěrečné části si přiblížíme korpus neformální mluvené češtiny, transkripce vlastních rozhovorů a formou tabulek si představíme frekvenční analýzu.

2. Cévní mozková příhoda (CMP)

Daný akutní stav je důsledkem problému s nedostatečným zásobením mozku krví, které zapříčiňuje nedostatečné okysličení nervových buněk (neuronů) a jejich následné odumírání. Na základě daného mechanismu rozlišují lékaři CMP ischemickou (iCMP) a hemoragickou (hCMP). K ischemické CMP dochází ucpaním tepny, která dodává krev do mozkové tkáně, zatímco hemoragickou CMP způsobuje prasknutí cévy a krvácení do mozku. Přibližně 38 % pacientů trpí v akutní fázi CMP afázií, z toho 25 % i po uplynutí tří měsíců (National Aphasia Association, 2025). Ke zmiňované poruše řeči dochází v důsledku ischemického infarktu v povodí levé střední mozkové tepny (Szalak – Szymaszek, 2015). Hlavní symptomy shrnuje zkratka BE FAST, díky níž jsou velmi snadno zapamatovatelné. Písmeno

B značí *Balance*, tedy poruchu rovnováhy; písmeno E (*Eyes*) poruchy zraku; F značí *Face*, pokleslý koutek; A (*Arms*) brnění či pokles končetiny; písmeno S (*Speech*) poruchy řeči a T (*Time*) čas, který je v daném akutním stavu zcela rozhodující. Pokud je osoba po CMP do iktového centra transportována včas, pravděpodobnost zachování většiny tělesných funkcí je podstatně vyšší, než když jsou příznaky rozpoznány pozdě, čímž se zdrží rovněž nasazení vhodné léčby.

3. Metodologická východiska

Výzkumné postupy pro sběr dat o afázii prošly v posledních letech proměnou. Dříve se jako spolehlivý jevil přístup, který směřoval k jednotlivci, ovšem dnes se upřednostňují metody kazuistických sérií zaměřované na skupiny osob, které řeší stejné úlohy, jež si kladou za cíl zjistit, proč se výsledky testovaných pacientů liší (Schwartz, 2014). K detekci afázie je mezi odborníky hojně rozšířených celkem šest screeningových testů. Patří sem například *Test pojmenování obrázků* (Bartoš, 2016), s pomocí kterého je možné včas zachytit poruchu psaného pojmenování a paměti; dále pak *Zkouška vizuální pozornosti* (Košťálová – Bednaříková – Michalčáková, 2010), jejíž nevýhodou je však velká časová náročnost. Standardizovaným typem je *Mississippi Aphasia Screening Test* (Nakase-Thompson a kol., 2002), který byl vytvořen týmem odborníků hned z několika oborů. V České republice je tento test využíván především díky své přesnosti a nízké časové náročnosti. Důležité je však zmínit, že vzhledem ke své povaze neposkytuje bližší informace o stavu jazykových schopností. K tomuto účelu by v českém kontextu posloužilo např. *Vyšetření fatických funkcí* (Cséfalvay a kol., 2002). Záznamový arch testu *MASTcz* včetně všech pokynů, které se ke správnému postupu a záznamu vážou, je veřejnosti volně přístupný.¹ Skládá se ze sekce *pojmenování*, ve které se odborník s respondentem věnuje obrázkovým přílohám a předmětům na nich uvedených, dále z oblasti zaměřené na *fluenci řeči*. V této části se pacienti snaží popsat vybranou fotografii v průběhu deseti sekund. Součástí testu je také oblast pro *porozumění mluveným i čteným instrukcím*, v rámci které pacienti plní vypsané či vyřčené pokyny (*Ukažte vaši bradu; Zamávejte rukou ad.*), *porozumění slovu* (přesněji identifikace objektů) i *otázkám* (*Přichází podzim po zimě?; Máte na hlavě klobouk?ad.*); *automatická řeč*. V dané sekci dotazování počí-

¹ Viz <<https://www.fnbrno.cz/areal-bohunice/neurologicka-klinika/screening-afazie-mastcz/t3305>>, Košťálová (2012) a Příloha A.

tají pacienti od jedné do deseti, dokončují zadaná přísloví a pokouší se vyjmenovat po sobě dny v týdnu (Košťálová, 2012). V rámci Bostonské školy byl v minulosti vypracován test *BDAE* (Goodglass – Kaplanová, 1972), jehož cílem bylo lokalizovat mozkovou lézi a určit syndromy a typy afázií. V době jeho zavedení však nebyly vyvinuty neurozobrazovací metody, které později poukázaly na jeho nespolehlivost (Flanderková, 2019). Dnes již víme, že zcela klíčové je CT vyšetření, díky kterému lékař dokáže zjistit, která část mozku je zasažena. Díky tomu lze jazykové odchylky lépe interpretovat a vztáhnout k poškozeným oblastem mozku. Znalost lokalizace poškození má rovněž velký význam pro predikci uzdravení. Regenerace je dána procesem aktivace neuroplastických procesů mozkové kůry. U většího prokrvení mozku je alespoň částečné zotavení pravděpodobnější (Vitásková, 2017).

4. Sběr dat

Výzkumné šetření probíhalo v jedné z nemocnic Moravskoslezského kraje a v domovech pro seniory v Karviné a v Havířově. Zapojili se primárně pacienti a klienti s diagnostikovanou dysartrií či afázií. Setkání jsme vždy začali screeningovými testy afázie (MASTcz), jež jsou zaměřeny na několik oblastí jazyka (viz Příloha A). Po testování vždy následoval samotný rozhovor, který byl na místě přizpůsoben situaci, a především fázi cévní mozkové příhody dané osoby, respektive zachovalým (nejen) jazykovým funkcím. Konverzace během rozhovoru se týkala vzpomínek z dětství, rodiny, přátel či pracovních zkušeností, přičemž její délka se pohybovala okolo 20 minut. V závěru byly položeny otázky vyžadující automatické odpovědi a dokončení přísloví (viz Příloha B). Se souhlasem zúčastněných osob byly rozhovory nahrány na mobilní zařízení pro umožnění následné transkripce, provedené manuálně na základě poslechu audiozáznamu; a doprovodné lingvistické analýzy s použitím korpusového programu *AntConc*.² Zvolenou metodou bylo tzv. narativní interview (Müllerová – Hoffmannová – Schneiderová, 1992). Pro vyhotovení všech transkribovaných textů byly z webových stránek Českého národního korpusu, ze záložky *KonText*, vybrány rozhovory z korpusu ORAL2013 (Benešová – Křen – Wacławicová, 2013) – s preferencí regionu Slezska. Tematické zaměření vybraných textů bylo různorodé (hudba, cestování, přátelé, zaměstnání ad.). Korpusy (vlastní i ORAL2013) byly následně analyzovány v nástroji *AntConc*, z jehož nabízených možností byla vybrána funkce N-gram (vyhledání všech skupin o velikosti N – přesněji

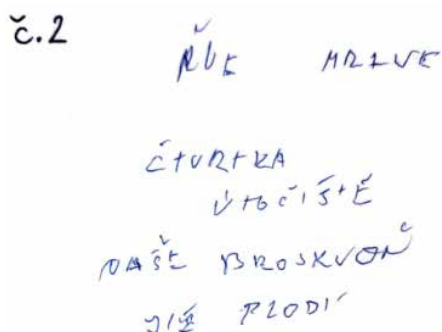
2 Viz <<https://www.laurenceanthony.net/software/AntPConc>>, Anthony (2025).

kombinace dvou slov) a Word-list (seznam nejfrekventovanějších výrazů). Výsledky jsou uvedeny v kapitole věnované souhrnné analýze.

5. Respondenti

a) Dysartrie (vzdělání: ZŠ, sběr dat: 9 dní po CMP)

Prvním respondentem je pacientka ve věku 70 let, jež prodělala ischemickou cévní mozkovou příhodu dne 19. 5. 2025. Po hospitalizaci jí byla diagnostikována dysartrie.

Obrázek 1: Dysartrie

Rozhovor s pacientkou proběhl v jednom z pokojů neurologického lůžkového oddělení. Pro zajištění pohodlí zůstala pacientka na svém lůžku s podloženou horní polovinou těla. Psací podložka byla umístěna tak, aby ruka nebyla v napětí. Pacientka nebyla předem obeznámena s otázkami ani s tématem rozhovoru, proto bylo její vyprávění vyhodnoceno jako spontánní, nepřipravené. Stejně podmínky měli i další účastníci představeni v textu níže.

Z pohledu roviny syntaktické byla zaznamenána tvorba jednoduchých větných konstrukcí (Tazatelka: *Máte ráda hory?*; Respondentka1: *Jo*; T: *Víte, mně hory přinášejí odpočinek a chvilku na to zastavit se od všeho, co se děje*; R1: *Já jsem jezdila každý týden na hory*; T: *S přáteli?*; R1: *Hmm ...*; T: *I s kolegy z práce?*; R1: *S [téma] ne.*). Morfologická rovina odhalila redukci synsémantik, kvůli čemuž může výpověď působit neúplně, bez vyjádření vzájemných gramatických vztahů (R1: *No mě bavilo malování, že, [bo] jsem se chtěla vyučit malování*; T: *A malovala jste na papír nebo na plátno?* R1: *Ne na papír a obličej - [porzeti].*)

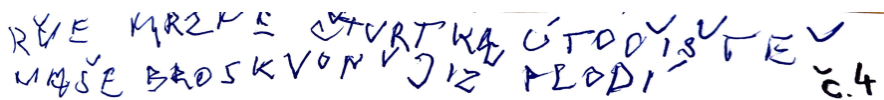
Z maximálního možného počtu 50 bodů indexu produkce získala pacientka 39 bodů, v oblasti rozumění 48 (z možných 50). Na základě získaného počtu bodů si lze vytvořit orientační představu o stavu jazykových funkcí. Jak dokládají výsledky u dalších účastníků, rozdíl mezi afázií a dysartrií je značný a na testu MASTcz se projeví, ať už v rozumění, či v produkci. To samozřejmě záleží na typu afázie. V rámci zmiňovaného testu byla sledována rovněž fluence řeči. Pacientka měla za úkol sledovat předloženou fotografii a popsat ji dle svých sil v průběhu deseti sekund. Během této aktivity zazněla věta: *Já špatně vidím. Nějaký černocho a dvě slečny*; což odpovídá 8 srozumitelným výrazům, za něž dle instrukcí testu MASTcz obdržela 5 bodů z 10 možných. Z výsledků je tedy patrné, že se tato pacientka mezi zmiňovaných 38 % pacientů s afázií neřadí. Jedinou diagnostikovanou jazykovou poruchou byla v době sběru dat dysartrie, o čemž svědčí problém se srozumitelností – pro dysartrii typický. Z přiloženého obrázku je u slova **řve** patrné, že pacientka měla představu o správném tvaru slova, nicméně při jeho zápisu došlo ke grafomotorickému pochybení, které lze přičíst obtížím s jemnou motorikou. Jedná se zejména o písmeno *e*. I v případě slova **mrzne** je zřejmé, že znalost slova a jeho pravopisu není narušená. U slova **čtvrťka** nelze hodnotit nepravidelnost jeho umístění, neboť daná komplikace může tkvět v podmínkách, které byly stanoveny ještě před danou aktivitou. Pacienti obdrželi papír bez vyznačených řádků, kvůli čemuž není možné daný projev hodnotit jako dysgrafický. Nutno však podotknout, že hodnocení grafické stránky – rozmístění jednotlivých slov, není předmětem této práce. Slova obsahující více diakritických znamének (**útočistě**) se ukázala jako komplikovaná, neboť bylo pro pacientku náročné odhadnout jejich správné umístění, což mohlo být ovlivněno sníženou vizuální percepcí nebo jemnou motorikou. V případě věty **Naše broskvoň již plodí** se jako problematické jeví pouze dané přivlastňovací zájmeno, kde je nadbytek diakritických znamének. Jedná se o další grafo-motorickou chybu.

Závěrečná část rozhovorů, jež následovaly po dokončení MASTcz testů, byla zaměřená na automatické odpovědi, u nichž se předpokládá, že jsou pacientům bezpečně známé (*Ve které části dne se chodí spát? / Kdy slavíme Vánoce? / Která květina má trny?* ad.). Cílem bylo vytvoření záznamu pro možné porovnání výsledků mezi pacienty a ověření, zdali informace uložené v čelních lalocích zůstávají zachované. Dle výsledků u této pacientky disponuje daná testovaná oblast naučenými frázemi, které navýšily plynu-

lost odpovědí. Otázky založené na automatizaci byly účastníkům natolik známé, že odpovídali velmi přesvědčivě, ať už byly sdělované informace korektní či ne.

b) Dysartrie a zhoršený vizus (vzdělání: ZŠ, sběr dat: 11 měsíců po CMP)

Druhým respondentem je klient ve věku 70 let, jež prodělal ischemickou cévní mozkovou příhodu pravděpodobně v červenci roku 2024. V dostupné dokumentaci bohužel přesnější údaj nebyl k dispozici. Po hospitalizaci mu byla diagnostikována dysartrie, zhoršený vizus a levá hemiparéza.

Obrázek 2: Dysartrie a zhoršený vizus

Dialog probíhal v pokoji izolovaném od jakéhokoliv společenského dění. Klient na pokoji pobýval sám. Sběr dat byl proveden vleže u klientova lůžka, což bylo s ohledem na zdravotní stav zcela nezbytné. I v daném případě je vyprávění ze strany dotazovaného muže zcela spontánní a nepřipravené.

Ze syntaktických prostředků byla nejvíce patrná parcelace (R2: *Jo, jo, už jsem si vzpomněl. Koláč se [švestkama]; Sladké, jo; Ne, ne. To už je vykopávka. Sandra.*) a různé přídatné konstrukce včetně autokorekce (R2: *Ne. Vojenská ... [vi-vi-višetšovací] služba, něco takového. Tam hraje ten [Gifse], nebo tak nějak se jmenuje.*). Lexikální i syntaktickou stránku zasahuje rovněž vysoká neurčitost výrazů – neukončenost výpovědí (R2: *Jo, Óčko nebo ... přemýšlí; Na Air; co to je ... Já si nevzpomenu; Těžko říct ...*); dále nadbytečné užití konektorů (R2: *Já též ne, já jsem tu od roku 11, takže... a a a a ... ve dvanáctém jsem dostal [vo-vodičák], takže já jsem, já to znám tak [po-po-po] ... nesrozumitelné.*). V projevu mluveném byla rovněž zaznamenána perseverace v několika případech, u nichž došlo ke změně myšlenky a zároveň chyběla dostatečná flexibilita pro její zakomponování, a tedy úpravu jazykového plánu (R2: *A já jsem byl, ne já jsem byl jenom... nesrozumitelné. Jsem měl [pjedra], ale i tak jsem cestoval celkem dost. Autem jsem, no tak jsem cestoval ... na služebky jsem jezdil autem třeba.*). V písemném projevu u slova *řve* (viz přiložený obrázek) došlo k posunu diakritického znaménka do neadekvátní pozice, k vedlejšímu písmenu.

Důvodem je jistě klientův zhoršený vizus. Slova **mrzne** a **čtvrťka** klient napsal bez jazykových odchylek, stejně tak větu ***Naše broskvoň již plodí.*** U slova **útočiště** opět došlo k posunu diakritického znaménka do nesprávné pozice. Důvod je pravděpodobně stejný.

Z maximálního možného počtu 50 bodů indexu produkce získal klient 45 bodů, v oblasti rozumění 42 (z možných 50). Při sledování fluence řeči měl klient za úkol sledovat předloženou fotografii a popsat ji dle svých sil v průběhu deseti sekund. Během této aktivity zazněla věta: *Chlap, dvě děvčata, co já vím;* díky čemuž získal 5 bodů (z 10). Informace opět slouží pouze k orientační představě o stavu jazykových funkcí.

c) Narušená funkce trojklanného nervu (vzdělání: ZŠ, sběr dat: 7 let po CMP)

Třetím respondentem je klientka ve věku 87 let, jež prodělala hemoragickou cévní mozkovou příhodu celkem čtyřikrát – v roce 1996, 2017 a 2018. Čtvrté datování z dokumentace nelze vyčíst. U dané pacientky byla zaznamenána pouze narušená funkce trojklanného nervu.

č. 10
ŘVE, MRZNE, ČTVRTKA, ÚTOČIŠTĚ, NAŠE BROSKVOŇ, JIŽ PLODÍ

Obrázek 3: Narušená funkce trojklanného nervu

Dialog probíhal ve vzpřímené pozici, neboť klientka byla zcela soběstačná. Sběr dat mírně narušoval rozhovor, který probíhal ve vedlejší bytě v daném pečovatelském zařízení. Klientka se během rozhovoru několikrát zastavila a dotázala se na původce zvuků. Z hlediska roviny syntaktické byly zaznamenány eliptické výpovědi (R3: *Osmdesát sedm, v únoru prvního budu mít osmdesát osm, (...) anebo jsem potom už asi ... no ne moc ... přespala přímo v práci na účtárně*), různé způsoby doplňování informací – parcelace (*Já jsem takové ... skutečné příběhy. Co se stalo. To jsem četla hodně.*) a autokorekce (R3: *Jak se tomu řekne ... přemýšlí ... soutěže.*). U slov **řve**, **mrzne**, **čtvrťka** a **útočiště** nebyly zaznamenány žádné jazykové odchylky. Ve větě ***Naše broskvoň již plodí*** došlo k chybné segmentaci slov. Klientka nerozdělila dvě lexikální jednotky. Ve větě byla rovněž chybně použita interpunkce. Nelze hodnotit nečitelný konec věty či nepravidelné rozmístění slov, neboť daná komplikace tkví v podmínkách stanovených před danou aktivitou, kdy účastníci obdrželi papír bez vyznačených řádků.

Z maximálního možného počtu 50 bodů indexu produkce získala klientka 43 bodů, v oblasti rozumění 50 (z možných 50). U této ženy jako jediné nedošlo k ischemii, nýbrž k hemoragii. Zdali je tento fakt důvodem, proč i přes čtyři prodělané CMP žena chybovala jen velmi málo, by mohlo být předmětem dalšího zkoumání. Stav jazykových funkcí byl nad očekávání velmi dobrý. Při sledování fluence řeči na základě předložené fotografie zazněla věta: *Tak to je muž, žena, žena. Tady je dav lidí.* To odpovídá celkem deseti srozumitelným výrazům, díky nimž žena získala 5 bodů (z možných 10). V oddíle věnovaném automatickým odpovědím žena reagovala vždy pohotově s pozastavením se pouze nad otázkou: *Která květina má trny?* Důvodem však nebylo neporozumění položené otázky či neznalost dané problematiky, nýbrž pochyby o správnosti vlastní plánované odpovědi (T: *Která květina má trny?*; R3: *ticho ... Já jsem chtěla říct růže, ale říkala jsem si, [dit] růže nemá.*)

d) Dysartrie a transkortikální motorická afázie (vzdělání: ZŠ, sběr dat: 7 dní po CMP)

Čtvrtým respondentem je pacient ve věku 76 let, jenž prodělal ischemickou cévní mozkovou příhodu v červnu 2025. Po hospitalizaci mu byla diagnostikována verbální apraxie, agrafie, dysartrie a transkortikální motorická afázie, přičemž podezření na zhoršený sluch nebylo zjištěno. Text níže dokládá, že navzdory agrafii byla schopnost psaní již pár dnů po CMP ob-

ŽIVÉ, MRZNE, ČTRTIKA, UŽESTIKA,
NAŠE BROSKENA JIŽ PLODII

č. 14

Obrázek 4: Dysartrie a transkortikální motorická afázie

Transkortikální motorická afázie se od Brocovy afázie odlišuje pouze tím, že schopnost opakování slov a vět zůstává neporušena. Oba typy afázie souvisejí s poškozením oblasti v levé části čelního laloku, přičemž transkortikální motorická afázie vzniká v oblasti přední mozkové tepny (Cséfalvay – Lechta a kol., 2013). V případech, kdy je zasažena Brocova oblast, trpí pacienti často paralýzou pravé části těla, což je dáno polohou blízko primární motorické oblasti, která bývá současně s Brocovou oblastí zasažena (Geschwind, 1970).

Sběr dat probíhal u pacientova lůžka na neurologickém oddělení. Z rozboru níže uvedeného je patrné, že pacient píše s fonologicko-ortografickými a morfologickými chybami. Diktované výrazy si upravuje do známějšího vzoru (viz *broskena*), čímž vznikají neologismy.

Z maximálního možného počtu 50 bodů indexu produkce získal pacient 37 bodů, v oblasti rozumění 50 (z možných 50). Při monitorování fluence řeči zazněla věta: *Tady jsou ó děvčata, nebo mle ... mladé ženy*, což odpovídá 7 srozumitelným výrazům, díky nimž pacient obdržel 5 bodů (z 10 možných). Ačkoliv výsledný počet bodů v oblasti rozumění afázií nenasvědčuje, mluvený projev během rozhovoru poukázal na častou substituci hlásek (R4: *No, no, takový jo, tak tak*, [kulditare], [kulturje] a *tak jo, ale nic, nic zvlášť. Nějak, víte takový jsem chodil na ten ... no ... ty kapely hrajou a tak různě, no; Tak já jsem byl* [spokojenej], *byl jsem mezi hodně* [ledm] ... *lidma a vydělal jsem si peníze a bavilo mě to. No, takže ...; Nó to je skoro je* [nejnárevnější] – *nejnáročnější*). Výzkumné šetření u celkem 20 osob zasažených CMP upozornilo na to, že lidé s dysartrií mají větší potíže v projevu mluveném, zatímco u osob s afázií je problém jak v projevu mluveném, tak i psaném. Tyto výsledky doložily transkripce rozhovorů, jež pro svůj velký rozsah nejsou součástí tohoto výstupu.

Z pohledu roviny syntaktické je výrazná vysoká frekvence významově neurčitých výrazů, užití vycpávkových slov, autokorekce (R4: [É], [štirma] nebo [ňák] *tak – německy, anglicky, no musíme říct i slovensky, polsky – umím dost, Nó a takto. Německy a anglicky, no; R4: No, no, takový jo, tak tak*, [kulditare], [kulturje] a *tak jo, ale nic, nic zvlášť*.) a nedokončené výpovědi (R4: *Ale není nad vesnici. Tak jak trošku tam do vle – vla – no může být kousek na ... jak bych to řek ... no to je jedno. Dobře. No ... ano ano*.). U přiloženého diktátu si můžeme všimnout, že slova **řve** a **mrzne** byla pacientem napsána bez jazykových odchylek. Výraz *čtvrťka* byl zapsán chybně (*črtika*), což může být způsobenou složitou souhláskovou strukturou. V zápise je patrná elize i redundantní hláska *i*. Výraz *ušestika* (*útočiště*) poukazuje na podobnost se slovem *švestka*. V takovém případě lze výsledný výraz vyhodnotit jako sémantickou parafázií (in Kubík – Stehlíková, 2017). Pakliže zápis interpretujeme jako snahu o vytvoření slova *švestka*, pak musíme poukázat na epentetické samohlásky (*u, i*), kterými si pacient ulehčil výslovnost. Ve všech slovech či slovních spojeních bylo písmeno *š* zapsáno deformovaně. Důvodem může být problém s jemnou motorikou, který do-

provázel i další slovní spojení. Výraz *broskvoň* si pacient pravděpodobně upravil do notoricky známější podoby *koruna* – ***broskena***, případně se může jednat o variantu *broskyňa* užívanou ve slovenštině. Závěrečná část zaměřená na dokončení přísloví disponovala menšími nesrovnalostmi po obsahové stránce sdělení včetně úpravy slov do známějšího vzorce, byť autokorekcí následně opravena (T: *Kdo jinému jámu kopá?* R4: *Ten tam zahučí*; T: *Bez práce?* R4: *Nejsou [kalho] ... koláče*).

e) Dysartrie a levá hemiparéza (vzdělání: ZŠ, rodný jazyk: slovenština, sběr dat: 13 let po CMP)

Pátým respondentem je klientka ve věku 81 let, jež prodělala ischemickou cévní mozkovou příhodu v roce 2012. Po hospitalizaci jí byla diagnostikována dysartrie a levá hemiparéza.

Samotný rozhovor se uskutečnil na jednolůžkovém pokoji. Poloha klientky a částečné ochrnutí bohužel neumožňovaly přímý oční kontakt, čemuž nepomáhala ani zapnutá televize na pozadí. Klientka však chtěla danou televizní stanici ponechat zapnutou, i když s vypnutým zvukovým doprovodem. Po celou dobu klientka neodvrátila od obrazovky zrak. Na položenou otázku ale vždy zareagovala, byť zde bylo riziko nesprávného porozumění z důvodu špatného sluchu, na který byla výzkumnice předem upozorněna. Ještě před zahájením konverzace zareagovala klientka na přítomnost další osoby v místnosti těmito slovy: *Vyskoč, Janko, na pavlač, ukaž, kde tu štětku máš*. Aktivovala tak starou informaci uloženou v čelních lalocích, která pro ni musela být něčím významná.

Z maximálního možného počtu 50 bodů indexu produkce získala klientka 14 bodů, v oblasti rozumění 20 (z možných 50). Jedná se o nejnižší skóre získané v rámci daného výzkumného šetření, jež vybízí k dalšímu zkoumání. V části věnované fluenci řeči zazněly dva srozumitelné výrazy: *Okno, lopatu*. Skóre odpovídá počtu 0 bodů.

Na úrovni syntaxe byla nejvíce patrná perseverace (R5: *Janko robí ... nesrozumitelné*, T: *Ano, znáte se osobně?*, R5: *Osobně se neznáme*). Z hlediska roviny lexikální stojí za povšimnutí jednoslovné, případně velmi jednoduché věty (T: *Vzpomenete si na nějakou z jeho písniček? Která je vašemu srdci nejbližší?*, R5: *Pripomeňte...*; T: *Byla jste účetní?*, R5: *Hmm*;

T: *A byla jste s volbou zaměstnání spokojená?*; R5: *Jo.*; T: *Věnovala jste se sportu?*; R5: *Nie*; T: *A pletla jste, nebo háčkovala?*; R5: *Pletla som.*) Klientka byla v odpovědích velmi střídmá, navíc každé odpovědi předcházela poměrně dlouhá pauza. Jednoduchost výpovědí nemusí být dána pouze CMP, nýbrž i jinými faktory – např. povahou, náladou, charakterem položených otázek či doprovázejícím neurodegenerativním onemocněním, jehož přítomnost však k tomuto účelu nebyla zjišťována. Z tohoto důvodu je nezbytná spolupráce hned několika odborníků. Závěrečná část rozhovoru zaměřená na automatické odpovědi odhalila nesrovnalosti po obsahové stránce sdělení (T: *Kolik má den hodin?* R5: *Neviem*; T: *Do čeho ukládáte řezané květiny, aby neuvadly?* R5: *Neviem do čeho*; T: *Kdo jinému jámu kopá?* R5: *Kdo jamu kope, tak si to zahrabe.*).

f) Dysartrie a smíšená fatická porucha (vzdělání: ZŠ, sběr dat: 1 den po CMP)

Šestým respondentem je pacient ve věku 71 let zasažený ischemickou cévní mozkovou příhodou, ke které došlo v červnu roku 2025. Po hospitalizaci mu byla diagnostikována alexie, agrafie, kinetická apraxie, dysartrie a smíšená fatická porucha.

č. 15

PIVOT PRIME CTIVRMT PTD CHISTE
IVAS FIE PRSKYOM JYIZKOH

Obrázek 5: Dysartrie a smíšená fatická porucha

Pro potřeby analýzy byl pořízen záznam rozhovoru, který se uskutečnil na nadstandardním pokoji ve vzpřímené poloze, neboť byl pacient plně soběstačný. Na pokoji byl zajištěn absolutní klid.

V oblasti syntaxe nejvíce vynikla vysoká frekvence významově neurčitých výrazů (T: *A co jste měl dnes na oběd?* R6: *Jo [ňákí] knedlík ze ... ze ... ze ze ze ... knedlík s masem, masem nějakým.*), neukončené, syntakticky nekompletní formulace včetně výplňkových slov (T: *A kterého interpreta máte rád?* R6: *Já nevím, já vesměs ... nesrozumitelné ... prostě ... nesrozu-*

mitelné.), autokorekce (T: *Z každého si umíte vybrat, je to tak?! R6: Jo, jo. A asi tak nějak kolem ... jak bych to řekl ... něco [zeužívá], nebo zaujme.*). Pacienti s afázií, kteří jsou v této studii uvedeni, měli z hlediska syntaktické roviny mluvený projev na velmi podobné úrovni. Z hlediska projevu psaného je však na první pohled patrný značný rozdíl, což je způsobeno dočasným zhoršeným viděním, na které si tento pacient v průběhu testování stěžoval. Ze slova **řve** bylo správně napsáno pouze jedno písmeno. Tvar počátečního písmena poukazuje na snahu o vytvoření adekvátního *r* včetně diakritického znaménka, o čemž svědčí viditelné obtažení jedné části daného písmene v oblasti, kde by diakritická znaménka mohla být umístěna. Ve slově **mrzne** je patrná elize souhlásky *z*. Ostatní hlásky lze považovat za správně zapsané, neboť i zde musíme ke slovu přistupovat s uvědoměním si pacientova dočasného zdravotního znevýhodnění. V příloze je písemně zaznamenán rovněž výraz **ctivka** (čtvrťka). Písmeno *i* nadbývá, písmeno *t* naopak chybí. Opět se jedná o slovo s diakritikou, která v diktovaném zápise chybí. Stejný problém představuje výraz **útočště**. Počet písmen, ačkoliv špatně zvolených, odpovídá zadání. Konec věty **Naše broskvoň již plodí** se v důsledku akutní fáze příhody a zhoršeného vidění zcela rozpadá. V transkripci byla dále evidentní přítomnost neologismů – *ados* (*radost*) a sémantické parafráze – *přírozopisné* (*přírodopisné*), *vibzat* (*vybrat*), *koliklát* (*kolikrát*), *spičkoví* (*špičkový*).

V závěru rozhovoru reagoval pacient bez větších pochyb, avšak s pomalejším spádem řeči a zastřeností v hlase. Ta mohla být způsobena únavou či oslabenou motorikou mluvidel. Z maximálního možného počtu 50 bodů indexu produkce získal pacient 30 bodů, v oblasti rozumění 34 (z možných 50). Při sledování fluence řeči zazněla věta: *No, těžko říct ...* [nesrozumitelné], což odpovídá 3 srozumitelným výrazům a tedy skóre 0 bodů.

6. Souhrnná analýza s využitím *AntConc*

Tabulka níže představuje výsledek funkce N-gram, s pomocí které lze vyhledat všechny skupiny o velikosti N (v daném případě skupiny dvou slov). Funkce byla aplikována na všechny vytvořené transkripce (možnost dohledání v citované diplomové práci). Je zde uvedeno celkem 15 nejčastějších kombinací slov.

Pořadí	Typ	Frekvence
1	<i>já jsem</i>	23
2	<i>jo jo</i>	18
3	<i>to je</i>	13
4	<i>ne ne</i>	10
5	<i>no tak</i>	10
6	<i>ne já</i>	9
7	<i>je to</i>	7
8	<i>jsem byl</i>	7
9	<i>tak jsem</i>	7
10	<i>a tak</i>	6
11	<i>jsem se</i>	6
12	<i>no tak</i>	6
13	<i>jak se</i>	5
14	<i>na to</i>	5
15	<i>ted' už</i>	5

Tabulka 1: Funkce N-gram

Z tabulky je patrné, že převládají ustálená slovní spojení, která jsou zakoreněná hluboko v paměti a fungují na automatické bázi.

S ohledem na možnosti zvoleného korpusového nástroje byla zvolena strategie sloučení obou korpusů (vlastního i ORAL2013) a jejich společná analýza:

Funkce Word list: seznam nejfrekventovanějších výrazů

Pořadí	Typ	Frekvence
1	<i>to</i>	117
2	<i>a</i>	93
3	<i>no</i>	93
4	<i>jo</i>	87
5	<i>jsem</i>	83
6	<i>tak</i>	69
7	<i>já</i>	67
8	<i>se</i>	62
9	<i>na</i>	58
10	<i>je</i>	54

Tabulka 2: Funkce Word list

Funkce N-gram: opakující se kombinace slov

Pořadí	Typ	Frekvence
1	<i>já jsem</i>	19
2	<i>jo jo</i>	18
3	<i>to je</i>	13
4	<i>ne ne</i>	10
5	<i>a tak</i>	10
6	<i>je to</i>	9
7	<i>ne já</i>	7
8	<i>ano ano</i>	6
9	<i>jsem byl</i>	6
10	<i>no tak</i>	5

Tabulka 3: Funkce N-gram

7. Hlavní analytická část

Obecná rovina. Na základě vlastního sběru dat a následného rozboru se prokázalo, že lidé spadající pod tutéž jazykovou poruchu mají odlišný projev, což je dáno poškozením vždy jiné části nervového systému. V tomto výzkumném šetření jsme se setkali nejčastěji s dysartrií a afázií. Výsledky zkoumání menšího vzorku pacientů naznačují, že dysartrie představuje zátež především v mluveném projevu – ve výslovnosti; afázie v projevu mluveném i psaném, což se projevilo v řízeném psaní (viz obrázky 1–5). Osoby s afázií měly potíže zejména na fonetické rovině – se správným seřazením jednotlivých hlásek.

Fonetika. V oblasti vykazující nejrozsáhlejší potíže nebylo možné některé výrazy spolehlivě identifikovat ani při opakovaném poslechu nahrávek. Řečový projev byl zároveň ovlivněn celkovou slabostí pacientů, což se nejčastěji projevovalo u osob s afázií. Pro tyto jedince byla typická častá substituce hlásek, místy se objevující téměř v každé větě. Tempo řeči bylo v některých případech nápadně zpomalené a působilo nepřirozeně. Naproti tomu prozodické charakteristiky zůstávaly převážně zachovány, pouze s občasnými pauzami či váháním.

Morfologie. Narušení této roviny se potvrdilo zejména u pacientů s afázií, u nichž se morfosyntaktická struktura výpovědi projevovala gramatickými chybami, označovanými jako agramatismus. V mluveném projevu byl zaznamenán v podobě potíží s morfologickou formací, vynecháváním správných gramatických tvarů a jejich náhradou za tvary neadekvátní. U některých účastníků jsme se setkali rovněž s tvorbou neologismů a redukovanou produkcí synsémantik.

Syntax. Na syntaktické rovině dosáhli účastníci nejlepších výsledků v oblasti automatických odpovědí, což svědčí o zachované funkci čelního laloku a dlouhodobé paměti. Význam sdělení byl většinou obsahově správný, přestože odpovědi ne vždy odpovídaly přesnému znění. Respondenti reagovali pohotově a bez zábran, což lze vnímat i jako projev důvěry. Z hlediska četnosti výskytu následuje autokorekce včetně přídatných konstrukcí, která byla opět nejnápadnější u pacientů s afázií. V transkripcích byla dále zaznamenána zkratkovitost a nedostatečná zformulovanost výpovědí.

Lexikum. Nejzajímavějším parametrem po stránce lexikální bylo tvoření neologismů patrné u pacientů s diagnostikovanou afázií. Často byla vytvořena slova, která se alespoň částečně (např. kořenem) zamýšlenému výrazu podobala. Slovní zásoba se ukázala jako dostačující, nevymykající se běžným zvyklostem. Nesrovnalosti po obsahové stránce se vyskytovaly u pacientů s afázií a u klientky, která rovněž prodělala CMP, ale po logopedické stránce jí byla diagnostikována pouze dysartrie. Bližší informace o psychickém stavu nebyly sděleny, ale jak je známo, gerontologické období, zvláště po různých úrazech či příhodách, velmi často doprovázejí psychické potíže, které mají tendenci progresi.

Publikace vznikla s podporou Slezské univerzity v Opavě, projekt č. SGS/4/2025, Korpusová data v aplikované lingvistice.

Literatura

Anthony, L. (2025): AntConc (Version 1.2.1) [Computer Software]. Tokyo, Japan: Waseda University. Cit. 17. 11. 2025. <<https://www.laurenceanthony.net/software/AntPConc>>

Cséfálvay, Z. – Lechta, V. a kol. (2013): *Diagnostika narušené komunikační schopnosti u dospělých*. Praha: Portál.

Benešová, L. – Křen, M. – Waclawiczová, M. (2013): *ORAL2013: reprezentativní korpus neformální mluvené češtiny*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. <<https://www.korpus.cz/>>

Flanderková, E. (2019): *Čeština v afázii: teorie a empirie*. Praha: Karolinum.

Geschwind, N. (1970): *The Organization of Language and the Brain*. Online. Science, New Series. Cit. 9. 11. 2025. <<https://www.jstor.org/stable/1731540>>

Košťálová, M. (2012): *Neurologie pro praxi. Afázie a možnosti jejího skríninkového stanovení pomocí Mississippi Aphasia Screening Test – české verze (MAST-cz)*. Brno: CEITEC MU. Cit. 16. 11. 2025. <<https://www.neurologiepropraxi.cz/pdfs/neu/2012/06/06.pdf>>

Kubík, T. – Stehlíková, O. (2017): Afázie. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 21. 3. 2026. <<https://www.czechency.org/slovník/AF%C3%81ZIE>>

Müllerová, O. – Hoffmannová, J. – Schneiderová, E. (1992): *Mluvená čeština v autentických textech*. Jinočany: H & H.

National Aphasia Association (2025). *Statistics*. Cit. 21. 3. 2026. <<https://aphasia.org/statistics/>>

Schwartz, M. F. (2014): Theoretical analysis of word production deficits in adult aphasia. *Philosophical Transactions: Biological Sciences*. Cit. 18. 11. 2025. <<https://www.jstor.org/stable/24499210>>

Stehlíková, O. – Flanderková, E. (2017): Neurolingvistika. In P. Karlík, M. Neku-la, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Cit. 11. 3. 2025. <<https://www.czechency.org/slovník/NEUROLINGVISTIKA>>

Szelak, E. – Szymaszek, A. – Oron, A. (2015): Aphasia as a temporal information processing disorder. *Time Distortions in Mind: Temporal Processing in Clinical Populations*. Cit. 17. 11. 205. <<https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctt1w8h2wk.17>>

Varga, I. (2026): *Lingvistická analýza mluveného projevu dospělých osob po prodělané cévní mozkové příhodě*. Opava: Slezská univerzita.

Vitásková, K. a kol. (2017): *Výzkum poruch a odchylek komunikační schopnosti a orofaciálního systému z logopedického hlediska*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Weigl, E. – Bierwisch, M. (1970): Neuropsychology and Linguistics: Topics of Common Research. *Foundations of Language*. Cit. 12. 11. 2025. <<https://www.jstor.org/stable/25000424>>

Seznam zkratek

CMP: cévní mozková příhoda

T: tazatelka

R: respondent

ZŠ: základní vzdělání, případně výuční obor, délka studia: 9–12 let

SŠ: středoškolské vzdělání – obor s maturitou, délka studia: 13–16 let

Příloha A

Screeningový test (MASTcz) užitý v rámci výzkumného šetření: <<https://www.fnbrno.cz/areal-bohunice/neurologicka-klinika/screening-afazie-mastcz/t3305>>

Doprovodný materiál k oblasti rozumění slovu:

Obrázek 6: Rozumění slovu (Zdroj: <https://www.fnbrno.cz/areal-bohunice/neurologicka-klinika/screening-afazie-mastcz/t3305>)

Materiál užitý v oddílu pro zaznamenání fluence řeči:

Obrázek 7: Fluence řeči (Zdroj: <https://www.fnbrno.cz/areal-bohunice/neurologicka-klinika/screening-afazie-mastcz/t3305>)

Doprovodný materiál k porozumění čtené instrukci

(Zdroj: <https://www.fnbrno.cz/areal-bohunice/neurologicka-klinika/screening-afazie-mastcz/t3305>)

Zamávejte rukou.

Zatněte pěst.

Ukažte rukou na podlahu a potom na strop.

Položte vaši levou ruku na vaše pravé rameno.

Než se podíváte na okno, dotkněte se vašeho levého ucha.

Položte vaši pravou ruku na vaše levé rameno.

Příloha B

Tematické zaměření rozhovorů:

rozpoznání dne v týdnu; snídaně/oběd; dětství; první láska; vzdělání; profese; cestování; volný čas.

Otázky zaměřené na automatické odpovědi:

Ve kterém ročním období slavíme Vánoce?

Kolik má den hodin?

Do čeho ukládáme řezané květiny, aby neuvadly?

Ve které části dne se chodí spát?

Čím krmí maminka své novorozené dítě?

Čím pro vás byla maminka vaší maminky?

Která květina má trny?

Otázky požadující dokončení přísloví:

Kdo jinému jámu kopá?

Bez práce?

Rozhovor s prof. PhDr. Evou Hajičovou, DrSc.

V srpnu roku 2025 se profesorka Eva Hajičová z Ústavu formální a aplikované lingvistiky Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy, spoluzakladatelka oboru matematická a počítačová lingvistika v Československu, dožila významného životního jubilea. Při této příležitosti s ní její dlouholetý kolega v oboru a jeden z jejích žáků vedl následující rozhovor.

Vladimír Petkevič: Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy jsi vystudovala anglistiku a obecnou lingvistiku a v roce 1968 jsi obdržela doktorát z obecné lingvistiky se specializací matematická lingvistika. Co tě přivedlo ke studiu anglistiky a tehdy mladé specializace matematická lingvistika? Domnívala ses už tehdy, že je to obor velmi perspektivní?

Eva Hajičová: Moje motivace vycházela z řady podnětů: historických, rodinných i osobních. O mé orientaci na jazyky se rozhodovalo v době, kdy šlo o to, na jaké gymnázium po obecné škole v roce 1946 nastoupím, a protože v posledních dvou letech války jsem chodila na soukromé hodiny angličtiny, bylo přirozené, že tím gymnáziem bude státní anglické gymnázium. Pak, díky několika školským reformám, jsem sice odmaturovala na „normálním“ gymnáziu, ale orientace na angličtinu zůstala (mimořádně, tehdejší profesor matematiky na gymnáziu mě přesvědčoval, abych pokračovala studiem matematiky, ale protože jsem byla fixovaná na to, že mým povoláním bude učitelství a k učitelství matematiky patřila fyzika a tu jsem nenáviděla, tak jsem ho neposlechla). Léta na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a hlavně vynikající osobní obsazení katedry anglistiky (profesor Bohumil Trnka, hostující profesor Josef Vachek, docent Vilém Fried) otevřely dveře zájmu o odbornou práci a o orientaci na počítačovou lingvistiku rozhodla nástěnka na FF, kam jsem po studiu chodila na večerní přednášky Kruhu moderních filologů, informující o otevření postgraduálního dvouletého kursu „počítačové lingvistiky“. Probudila se tím moje zvědavost, co to ta počítačová lingvistika je. Roli hrály i motivy osobní. Manžel jako specialista na průmyslovou automatizaci mi často předhazoval, že ten můj obor, tedy lingvistika, není moc užitečný. Chtěla jsem tedy trochu proniknout do sféry počítačové.

VP: Se založením matematické lingvistiky u nás je spojeno jméno Petra Sgalla. Probudil právě on, jeho myšlení, pracovní metody a celkový přístup k vědeckému bádání tvůj zájem o tento obor?

EH: Petra Sgalla jsem poznala již během řádného studia, vedl povinný seminář obecné lingvistiky. Musím přiznat, že jsem měla dojem, že tahle výuka ho moc nebaví, hlavně jsme se zabývali vícejazyčností, součástí výkladu byly velké závěsné mapy. Ovšem tehle dojem se zcela změnil, když jsem chodila na jeho přednášky na výše uvedeném postgraduálním kursu. Ty mě opravdu nasměrovaly na to, čím jsem se pak zabývala celý svůj profesní život.

VP: Celý svůj profesní život jsi u nás spolupracovala s Petrem Sgallem a dalšími svými kolegy (z tvé generace to byli např. Jarmila Panevová, Petr Piřha, Alla Bémová, Eva Buráňová...). Jak bys charakterizovala spolupráci s nimi?

EH: Spolupráce s mými vrstevníky v rámci oboru a naší vědecké skupiny byla vedle přitažlivosti nového oboru zcela rovnocenným poutem: i ve zpětném pohledu mám pocit, že jsme si nějak „padli do oka“, i když jsme každý byl trochu jiný. Spojovalo nás osobní nasazení, smysl pro práci v kolektivu a jistě také postavení „politicky nespolehlivých žvlů“. A podezřívám Petra Sgalla, že nás vědomě směřoval do různých specifických oblastí výzkumu: Jarmilu Panevovou na otázky syntaxe, mě do oblasti aktuálního členění větného, diskursu atd., takže jsme si nepřekáželi, ale naopak se tematicky doplňovali.

VP: Máš mnoho kolegyně a kolegů v zahraničí, s nimiž jsi rovněž spolupracovala, popř. dále spolupracuješ (např. Barbara Partee, zesnulý Frederick Jelínek). Spolupráce s kým z nich si nejvíce ceníš?

EH: Bezesporu si nejvíc cením spolupráce s Barbarou H. Partee. Setkaly jsme se poprvé (před téměř šedesáti lety) na letní škole v Pise, kde jsem měla přednášku o aktuálním členění a negaci; z hlediska formální sémantiky Barbaru nejvíc zaujal pojem tzv. alegace, tedy takové situace, kdy z daného kladného výroku za určitých podmínek vyplývá jiný výrok, ale z negace daného výroku tento výrok nevyplývá (to by byla presupozice) ani jeho negace (to by šlo o vlastní význam). Naše spolupráce vyústila ve společnou publikaci *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects* (1986) s Barbarou a Petrem Sgallem, vydanou nakladatelstvím D. Reidel, ale také v několikaletý vědecký česko-americký projekt,

na jehož základě Barbara byla na několika víceměsíčních pobytech v Praze (při jednom z nich s námi prožívala listopad 1989) a já na kratších pobytech v Amherstu ve Spojených státech.

Barbara ale nebyla jediným zahraničním kolegou z těch, jejichž spolupráce s námi byla pro nás a pro mne osobně podstatná: pro studium diskursu a vytváření anotovaného počítačového korpusu to byli např. kolegové z University of Pennsylvania (Aravind Joshi, Bonnie Webber, Martha Palmer), velkým přínosem byla těsná spolupráce s profesorem Frederickem Jelínkem, který u nás i několik semestrů přednášel a stal se (stejně jako profesorka Partee) čestným doktorem Univerzity Karlovy.

VP: Jsi prominentní představitelkou oboru matematická/formální a počítačová lingvistika u nás a ve světě. Zažila jsi vznik oboru a žiješ v době jeho rozkvětu. Tušilas někdy, že vývoj oboru dospěje do dnešního stavu, jaký sis před lety asi sotva dokázala představit?

EH: To opravdu ne, i když do jisté míry pokroky např. v oblasti strojového překladu to mohly naznačovat. Na druhé straně myslím, že v našem ústavu nezaostáváme: nejde o badatelský přínos nás, „starousedlíků“, to už je na našich žácích a jejich žácích, ale o navazování na existující kontakty či o otvírání kontaktů nových, o udržování příznivého i přátelského mnohostranného badatelského prostředí.

VP: V průběhu let došlo v našem oboru k paradigmatické změně: symbolickou, strukturní lingvistiku, jejímž zakladatelem byl Noam Chomsky, Zellig Harris, Yehoshua Bar-Hillel, Aravind Joshi a další, stále více vytěsňují metody založené na strojovém učení, využívajícím obrovských jazykových dat, sofistikovaných statistických algoritmech a neuronových sítích, na umělé inteligenci a dalších dnešních, dříve nepředstavitelných vymoženostech, jež jsou umožněny prudkým technickým vývojem (soustavy velkokapacitních a velice výkonných počítačů, efektivní software, dostupnost ohromných jazykových dat). Jak se na tento vývoj díváš jako (matematická) lingvistka strukturního založení? Má symbolická strukturní gramaticky orientovaná lingvistika Chomského typu a tradiční lingvistika před sebou ještě nějakou perspektivu a uplatnění?

EH: Nejsi první ani jediný, kdo mi klade tuhle otázku. Leží mi v hlavě od chvíle, kdy mi ji před časem položil jeden z našich nejúspěšnějších kolegů mladší generace, ve chvíli otištění tohoto rozhovoru již držitel čerstvého profesorského dekretu Ondra Bojar. Při jedné neformální diskusi se mě ze-

ptal, co si myslím, že může lingvistika přinést současným metodám, které zmiňuješ. Musím přiznat, že s tou otázkou docela bojuju: na jedné straně mám nutkání bez velkého přemýšlení odpovědět „samozřejmě že může“, na druhé straně, po tom přemýšlení, konkrétní odpověď nabídnout (zatím?) neumím. Součástí odpovědi by snad mohlo být, že může poskytnout lepší, strukturovanější, systematictější vhled do „dat“, ať již „zdola“, tedy (lingvisticky) informovaný pohled na ně, nebo „shora“, tedy se zapojením pohledu „sémantického“ v nejširším smyslu toho slova. V každém případě jsem ale přesvědčena, že LLM (Large Language Models), byť se v názvu „pyšní“ slovem „language“, samy o sobě ještě všechno nevyřešily a že lingvistika (jako nauka o jazyce v nejširším slova smyslu) své uplatnění a svou perspektivu má.

VP: Kdybys měla z mnoha jazykových odvětví a oblastí vyzdvihnout ty, jež tě nejvíc zajímaly a přinášely ti největší tvůrčí uspokojení, a také ty, kde se cítíš být průkopnicí, které by to byly?

EH: Tady nemusím dlouho váhat: hloubková syntax, informační struktura věty (aktuální členění větné) a její zapojení do studia významové stavby věty, studium diskursu.

VP: Ohlédneš-li se zpět za svým nesmírně činorodým a profesně bez nadsázky mimořádným životem, čeho si ve svém oboru nejvíc ceníš? Své tvůrčí vědecké práce, či své práce vědecky organizační, nebo činnosti pedagogické (výchovy svých žáků – bakalářů, magistrů, doktorů...) a jejich úspěchů?

EH: Velmi těžká otázka, pokud čekáš nějakou jednoznačnou odpověď. Pokud tedy mohu být trochu namyšlená a přijmout tvou „presupozici“ o kvalitě své vědecké práce, tak asi bych ty vědecké výsledky stavěla nejvýš. Bez nich bych totiž neměla to štěstí a nezískala bych nadané žáky, řada z nich dnes působí na významných vědeckých či pedagogických pracovištích a to mě nesmírně těší. Ta práce vědecko-organizační nějak přicházela sama sebou, takže moje zásluha vlastně tkvěla v tom, že jsem neodmítala.

VP: Co bys po svých velkých zkušenostech s vedením studentů vyzdvihla jako hlavní přednosti, jež by měl mít vědecký pracovník: talent, píli, motivaci a zaujetí pro obor, komunikativnost a schopnost spolupracovat v týmu? A chtějí-li dnes studovat náš obor, co bys jim dala takřikajíc do vědeckého vínku?

EH: Talent je důležitý, ale nestačí, stejně jako motivace a zaujetí pro obor, to vše chápu spíš jako předpoklad úspěšné vědecké dráhy. Stejně tak píle, pokud úspěch nemá být jen ojedinělý. Domnívám se, že je důležitá i schopnost spolupracovat v týmu, komunikovat, to není každému dáno. Možná bych k těmto vlastnostem dodala i uvědomění si, že plné zaujetí vědeckou prací bude vyžadovat jisté sebeobětování (důležitou roli hraje pochopení a podpora partnerů a rodiny). Taky bych v této souvislosti zdůraznila otevřenost, potřebu rozhlížet se, hledat souvislosti. Samozřejmě – jako vždy a všude – výjimky potvrzují pravidlo, takových je ve světové i naší vědě řada.

VP: Velice ti děkuji za rozhovor a přeji ti do dalších let pevné zdraví, duševní svěžest, neutuchající tvůrčí zápal a radost z vykonaného díla a z toho, jak se náš obor tak nesmírně dynamicky rozvíjí.

doc. RNDr. Vladimír Petkevič, CSc.

Ústav lingvistiky

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

vladimir.petkevic@ff.cuni.cz

Recenze a zprávy

Rozhovory s českými lingvisty 21. století

Jana Davidová Glogarová, Kristýna Kovářová, Tereza Klemensová, Jarmila Mádrová, Kristýna Březinová (2024): *Rozhovory s českými lingvisty 21. století*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, ve spolupráci s Ostravskou univerzitou. 440 stran.

V roce 2024 vyšla obsáhlá, 440stránková publikace s názvem *Rozhovory s českými lingvisty 21. století*. Je založena na interview, která zazněla v podcastu katedry českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity Z Čejovny (<https://kcj.osu.cz/podcasty>). Od vzniku tohoto podcastu v roce 2020 do května 2026 bylo nashromážděno 83 rozhovorů nejen s jazykovědci, ale i s literárními vědci, humanitními badateli a absolventy i studenty katedry českého jazyka FF OU. Pro knihu bylo vybráno 21 osobností, které „svým aktivním vědeckým a pedagogickým působením dávají současné domácí lingvistice tvář a naznačují směr jejího dalšího vývoje“ (s. 10) a které zastupují různé lingvistické (inter)disciplíny a lingvistická i jiná pracoviště.

Autorský kolektiv knihy tvoří Jana Davidová Glogarová, Kristýna Kovářová, Tereza Klemensová, Jarmila Mádrová a Kristýna Březinová. Přiznanou inspirací pro knížku byly tři díly *Rozhovorů s českými lingvisty* (2007, 2009 a 2010) editorů Evy Lehečkové a Jana Chromého, zaměřené na legendy české lingvistiky (jako František Čermák, František Daneš, Jan Kořenský nebo Alena Macurová).¹ Aktuální publikace přesunuje zájem na lingvistické osobnosti především střední generace. Nejmladším zpovídaným lingvistou je Ondřej Dufek, nejstaršími pak Klára Osolobě a Jiří Rejzek. Ženy jsou zastoupeny jen pěti reprezentantkami, vedle zmíněné Kláry Osolobě to jsou Žaneta Dvořáková, Marta Šimečková, Veronika Štěpánová a Marké-

1 První díl recenzovali v roce 2009 Marek Nagy (Kapesní průvodce pro zlé časy. *Naše řeč* 92 (3), s. 155–160) a Světlá Čmejrková (Rozhovory s českými lingvisty. *Jazykovědné aktuality* 46 (1–2), s. 58–61). Všechny tři díly souhrnně reflektoval roku 2011 Jan Boháček (Rozhovory s českými lingvisty I–III. *Práce z dějin Akademie věd* 3 (1), s. 145–147).

ta Ziková. Dále byly do knižní podoby zpracovány rozhovory s Pavlem Cahou, Václavem Cvrčkem, Radkem Čechem, Jaroslavem Davidem, Viktorem Elšíkem, Janem Chromým, Pavlem Koskem, Michalem Křenem, Martinem Proškem, Filipem Smolíkem, Michalem Škrabalem, Pavlem Štěpánem, Stanislavem Štěpáníkem a Miroslavem Vepřekem.

Při transformaci mluvených rozhovorů do psané podoby se texty dále upravovaly, aktualizovaly, doplňovala se témata související s vědeckou prací i s názory na jazykovou problematiku (s. 10). Otázky nejsou označeny jménem konkrétní tazatelky, ani se neuvádí, které ze členek širšího autorského týmu pokládaly dotazy v daném rozhovoru. To však nepředstavuje zásadní problém: otázky jsou patrně připravovány společně a jejich autorství tak nelze vždy jednoznačně určit, některý dotaz si host může položit i sám apod. Ve snaze o zachování autentičnosti jednotlivých projevů byly v psaném textu ponechány určité nespisovné či knižní prostředky (s. 13). Kniha je opatřena jmenným rejstříkem.

Rozhovory jsou řazeny abecedně podle příjmení respondentů. Každý rozhovor je předznamenán mottem, které vyjadřuje důležitou myšlenku daného interview, např. *K poznání se pokouším přibližovat prostřednictvím zkoumání rozmanitosti* (Elšík), *Obdivuji kritičnost, úctu k materiálu a schopnost srovnávacího studia* (Kosek), *Služba odborné veřejnosti mě na mé práci uspokojuje nejvíc* (Křen), *Vynikající učitel má důležitou roli v životě každého z nás* (Štěpáník) nebo *Zvuková stránka jazyka je minimálně stejně důležitá jako grafická stránka* (Štěpánová). Po mottu následuje lingvistův medailon, ale nikoli jeho fotografie, kterou by čtenáři jistě uvítali. Za vlastním rozhovorem je doplněna ještě výběrová bibliografie zpovídané osobnosti.

Rozhovor standardně začíná motivací ke studiu jazykovědy, průběhem studia a výčtem osobností, které daného jazykovědce na jeho profesní dráze ovlivnily. Dále dotazy směřují k minulým a současným badatelským zájmům, k domácím či zahraničním profesním zkušenostem a odborným postojům. Někteří jazykovědci jsou dotazováni také na popularizační činnost nebo na slučování osobního a profesního života. Závěrem je vždy tematizován cíl nebo přání do budoucna. Právě tato relativně jednotná struktura rozhovorů umožňuje čtenáři srovnávat jednotlivé badatelské dráhy i metodologické přístupy a vytváří zajímavý obraz současné české lingvistiky jako pluralitního a dynamického oboru.

Díky pozornosti zaměřené především na badatele střední generace není hlavní linkou retrospektiva, ale lingvistika ve fázi aktivního vývoje. Zpovídání odborníci zdůrazňují význam empirického materiálu, využívají různé metodologie a obvykle propojují výzkumnou a pedagogickou činnost. Mezi zastoupenými disciplínami najdeme mj. diachronní lingvistiku, dialektologii, didaktiku češtiny, etymologii, fonetiku, generativní gramatiku, jazykovou kulturu, kontrastivní lingvistiku, korpusovou lingvistiku, lexikografii, lingvistickou typologii, morfologii, (nano)syntax, onomastiku, psycholingvistiku, slovotvorbu nebo sociolingvistiku. Objevují se vysoce aktuální interdisciplinární témata, jako je problematika genderu, jazyk propagandy nebo umělá inteligence.

Cílovými čtenáři knihy jsou podle autorek jak jazykovědci a studenti bohemistiky, tak i široká veřejnost se zájmem o jazykovědnou a jazykovou problematiku (s. 11). Pokud jde o komunikaci vědy, sami respondenti zdůrazňují potřebu aktivně představovat výzkum a jeho výsledky veřejnosti různými způsoby – od přednášek, popularizačních textů, mediálních vystoupení přes podcasty a příspěvky na sociálních sítích až po dosud poměrně neobvyklé formy jako počítačové hry. Z výpovědí lingvistů vyplývá důraz na přizpůsobení popularizačních výstupů cílovému publiku a snaha překračovat tradiční témata i způsoby popularizace (David, Dufek, Chromý, Šimečková). Chromý upozorňuje na potřebu systematické podpory popularizačních aktivit ze strany vědeckých institucí. Popularizace je přitom vnímána nejen jako služba veřejnosti, ale i jako způsob, jak obhájit význam jazykovědného výzkumu (Prošek, Škrabal).

Publikace *Rozhovory s českými lingvisty 21. století* nabízí pestrou mozaiku odborných perspektiv i osobních zkušeností vybraných představitelů současné české jazykovědy. Rozhovorový žánr je cenný tím, že umožňuje zachytit nejen výsledky odborné práce, ale také konkrétní motivace a intelektuální prostředí, z něž badatelské projekty vyrůstají. Při čtení si lze vybrat třeba jen několik individuálních portrétů, nebo k publikaci přistoupit jako k ucelenějšímu svědectví o hodnotách a pracovních postupech současné lingvistické komunity. V tomto ohledu je pak určitým omezením nízké zastoupení žen – méně než čtvrtina. Autorky je třeba ocenit za precizní přípravu na rozhovory a za množství práce, které za knihou stojí (je škoda, že jejich medailonky v knize nenalezneme). Pokračování druhým

dílem by bylo bezpochyby vítané, neboť publikace představuje hodnotný příspěvek k uchování paměti oboru.

Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

Michaela Lišková

oddělení současné lexikologie a lexikografie

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

lisкова@ujc.cas.cz

České etnojazykové ostrovy v Rusku na počátku 21. století

Sergej Skorvid (2024): *České etnojazykové ostrovy v Rusku na počátku 21. století*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 4/2024. Praha: Nadace Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových. 170 stran.

Rok po vydání této publikace nás bohužel navždy opustil její autor (20. 3. 2025), a tak se k ní vracíme nejen z úcty k němu, ale také proto, že se jedná o jediný komplexní popis jazykové situace českých krajanů dosud žijících na severním Kavkaze a na západní Sibiři.

O českých krajaňských enklávách vyskytujících se na Ukrajině se česká lingvistická veřejnost dozvěděla zejména díky Janě a Pavlu Jančákovým, kteří podrobili dialektologické analýze mluvu českých reemigrantů pocházejících z Volyně (2004), a pak nově uskutečnili bohemisté Univerzity Palackého v Olomouci terénní výzkum přímo tam (2020). O české emigranty žijící v dnešním Rusku se z lingvistického hlediska zajímal především Skorvid (kromě autorů kvalifikačních prací) a možná, že je i posledním, kdo takto zevrubně popsal jazyk mizejících českých komunit na území Ruské federace. Podobně jako jiní lingvisté vedl svůj výzkum především z dialektologického úhlu pohledu.

Autor v úvodní části studie podává přehled českých přistěhovaleckých enkláv na Ukrajině, v Rusku, Moldavsku a Kazachstánu. Zmiňuje se také o zaniklých českých komunitách v Rusku, které byly v centru pozornosti etnografů a historiků, nebo o druhotné emigraci českých krajanů z Ukrajiny do Povolží, Uralu, Sibiře až na Dálný východ.

Touto publikací završuje své mnohaleté lingvistické bádání v českých krajaňských vesnicích nacházejících se jednak na černomořském pobřeží v oblasti severního Kavkazu (*Kirillovka, Varvarovka, Těševs, Anastasijevka, Macev*) a jednak na západní Sibiři v Omské oblasti (*Repinka, Novohradka, Voskresenka*). Pojednává o materiálových zdrojích, které k výzkumu jazyka českých přistěhovalců použil, zejména pak o svém terénním výzkumu, uskutečněném v uvedených obcích v letech 2009–2019. Při něm byly poři-

zeny nahrávky od více než 60 mluvčích, což činí cca 60 hodin audiozáznamů. S přepisem materiálu mu pomáhali studenti ze seminářů Ruské státní humanitní univerzity v Moskvě, Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Na základě tohoto sběru vznikla též nejedna bakalářská a diplomová práce.

Materiálová báze pro jeho výzkum však byla mnohem komplexnější. Kromě svých rozhovorů se starousedlíky hovořícími česky zahrnul do sběru také další existující nahrávky, texty psané latinkou i azbukou, jsou to např. dopisy, lidové písně, modlitby, dále ho zajímal onomastický materiál (např. nápisy na náhrobních kamenech) ad. Některé z použitých zdrojů výzkumných dat jsou pak součástí přílohy studie.

V úvodu publikace se autor zmiňuje nejen o lingvistickém materiálu a metodách výzkumu, ale rovněž o formě transkripce, kterou si pro přepis audiozáznamů zvolil. Nazývá ji fonetickou transkripcí, protože se snažil o fonetickou přesnost transkriptu, avšak formálně se jedná o dialektologický přepis vycházející z *Pravidel pro vědecký přepis dialektických zápisů českých a slovenských* (1951). Zaznamenával slovní přízvuk v případě, že bylo jeho zachycení relevantní, místo syntaktické interpunkce vyznačuje svislicemi pauzy a mluvní úseky v promluvě, což je dle mého názoru zbytečné. (Nevím, nakolik procházely přepisy nahrávek kontrolou, protože se v nich občas objeví chyba, ale ne relevantní.)

V první kapitole přibližuje autor čtenářům historické souvislosti spojené s příchodem krajanů na území Ruska a motivy emigrace, které byly primárně hospodářské. Až detektivním způsobem pátrá po původu jednotlivých rodin v českých přistěhovaleckých enklávách a k tomu využívá různých pramenů (knih, dopisů, archivů ad.), které se o kolonizaci Čechů v Rusku zmiňují. Skorvid spolupracoval také s ruským historikem Vladimírem Pukišem, s nímž popsal zvlášť historické souvislosti příchodu českých emigrantů na Kavkaz v publikaci *České vystěhovalectví na Kavkaz v dobových periodikách, tiscích a dokumentech*. (Připravovaná kniha už prošla obhajovacím řízením a bude rovněž vydána jako studie Národopisného ústavu Josefa Hlávky.)

V druhé kapitole podává Skorvid nářeční charakteristiku dvou skupin, které se podle původu českých emigrantů vyprofilovaly (neurčil vždy

přesný původ přistěhovalců, jak se to podařilo manželům Jančákovým, protože zkoumané krajanské komunity nebyly úplně homogenní). Jako skupinu A označuje mluvčí s převahou **jihozápadočeských rysů** (na severním Kavkaze – *Kirillovka, Varvarovka, Těšebš*) a skupinu B s převahou **severovýchodočeských rysů** (na severním Kavkaze – *Anastasijevka, Macev* a na západní Sibiři – *Repinka, Novohradka, Voskresenka*). Autor poměrně spolehlivě provádí lingvistickou analýzu obou skupin po stránce foneticko-fonologické a morfologické na základě dostupných monografií, např. *Nástinu české dialektologie* Jaromíra Bělice nebo *Českého jazykového atlasu* (v případě ČJA bohužel neodkazuje na číslo položky, jak je obvyklé, ale na stranu v příslušném díle).

V řeči přistěhovalců, kde převažuje **jihozápadočeský dialekt** (autor mluví o geneticky původních rysech), byly zachyceny např. tyto významné hláskoslovné jevy: krátká samohláska v infinitivech (*nest*), redukce samohlásek před *l*, popř. jejich zánik ve spojení s *l* (*bəl* i *von bl* ‚byl‘), výslovnost skupiny *mře* jako *mje* (*do mjesta*), tvrdá souhláska v předponě neurčitých zájmen a příslovčí (*neco, nehdo, nehdi*), tvary slovesa *muset* v podobách se *š* (*mušela*), disimilace ve skupinách sykavek, polosykavek a zubnic (*g babijce*); z tvaroslovných jevů (autor k nim přiřazuje i slovtvorbu) jmenujme ustrnulé tvary přivlastňovacích adjektiv na *-ovo/-ino* (*taťínkovo bratr, mamkino mamka*), rodinná jména přivlastňovací zakončená na *-ú/-u* nebo *-ojc* (*Božeňe Krahulců, já jsem Dušánkojc*) ad. U krajanů se **severovýchodočeskými nářečními kořeny** uvádí Skorvid výskyt následujících hláskoslovných jevů: změna *í > ej* i po ostrých sykavkách (*cizej, na ůozejku*), krácení *í/ú* v koncovkách (*pjet klucu, nevím, nejvjetši*), výslovnost hlásky v jako bilabiální *w* nebo jako neslabičné *ɥ* (*bejwá, do Nowohratki, prɥňi*), obouretná výslovnost *w*, popřípadně jako *ɥ* se vyskytuje též za tvrdé *ł*, které se původně vyslovovalo také v svč. nářeční oblasti, ojedinele i v jzč. nář. obl. (*žiwo se pjekně, mɥaciho*); z tvaroslovných jevů uvedme v 3. a 6. sg. frekventovanou koncovku *-oj/oji* (*Ukrajincej, po taťínkoji*), u substantiv mužského rodu v 7. sg. bývá koncovka *-em* (*s Frantem, s Joškem*) nebo v ženském rodě 7. sg. koncovka *-ej* (*za vesņicej, pod zemņej*). Některé hláskové jevy jsou typické pro obě nářeční oblasti, např. změna *gd > hd* (*hdo, hde*), proto autor doplňuje závěr této kapitoly přehlednou tabulkou, v níž srovnává jevy hláskoslovné a tvaroslovné z obou oblastí. Při studiu jazykového materiálu krajanů majících původ v jzč. nář. oblasti nás může zazit, že i zde se poměrně často v vyslovuje jako *w/ɥ*. Obouretná výslovnost

v byla ve staré češtině rozšířena a vyskytovala se i jinde na území Čech, avšak ke konci 19. století se už v jzč. nář. oblasti objevovala pravděpodobně zřídka. Skorvid uvádí hypotézu, že bilabiální výslovnost v mohla do českých krajaňských komunit proniknout prostřednictvím „balačky“ (smíšené ukrajinsko-ruské mluvy).

Třetí, čtvrtá a pátá kapitola studie jsou zaměřeny především na **kontakto-logickou problematiku** jazyka českých přistěhovalců a jazyků domácích. Vliv východoslovanských majoritních jazyků, zejména ruštiny a ukrajinštiny nebo místních jazykových útvarů, se projevuje podle očekávání ve všech jazykových plánech. Protože se jedná o příbuzné slovanské jazyky, může být v některých případech obtížné určit, zda konkrétní jazykový jev pochází z původního českého nářečního podloží, nebo vznikl na základě interferenčních procesů s jazykovým okolím (někdy je možné obojí).

Ve třetí kapitole komentuje Skorvid interferenční procesy projevující se u mluvčích v oblasti hláskosloví: vysvětluje např. posun slovního přízvuku doprava, u vokalismusu hovoří o výslovnosti *i/y* pod vlivem ruštiny, u konsonantismu se znovu vrací k časté bilabiální výslovnosti *v*, dále popisuje jevy, kdy dochází k palatalizaci souhlásek (zejména *sykavek*) pod vlivem ruštiny nebo naopak k jejich ztvrdnutí. Zajímavé je autorovo vysvětlení užívání *šť/šč-* (*šťestí*) v mluvě českých komunit. Starší generace podle jazykových dokladů ještě vyslovují *šť-*, zatímco následující generace pravděpodobně opět pod vlivem „balačky“ *šč-*.

Čtvrtá kapitola přináší pohled na mezijazykové kontakty českých krajanů s okolím v rovině morfologické. Autor uvádí, že velmi častým jevem je zánik kategorie životnosti substantiv mužského rodu v 1. pl. pod vlivem ruštiny a ukrajinštiny a odstraňování hláskových alternací (*dva klučički umřeli; dedečki*). Všimá si i výskytu genitivních vazeb substantiv místo akuzativu v pl., v nichž opět spatřuje ruský vliv (*jak vihnał tix Turků*). Je však nutné podotknout, že genitivní vazby se vyskytovaly hojně i ve staré češtině a genitiv záporový je častý hlavně v moravských nářečích (ČJA 5). Kromě interferenčních jevů dochází v češtině českých přistěhovalců také k inovačním procesům, mezi něž autor řadí rozšíření koncovky *-oj* u svč. typu ve 3. a 6. sg. životných maskulin do neživotných maskulin a neuter (*v Novoros'ijskoj, f centroj, internetoj*), o čemž se zmiňují ve své studii také manželé Jančákovi (2004). Důvodem může být skutečnost, že se jedná

o dominantní nářeční rys. Tato koncovka je v svč. nář. oblasti dosud frekventovaná a je bohatě doložena též v korpusech mluveného jazyka ČNK (Oral_v1, Kopřivová a kol., 2017, a Ortofon_v3, Lukeš a kol., 2024), avšak pouze u životných substantiv mužského rodu.

V páté kapitole Skorvid popisuje interferenční vlivy východoslovanských jazyků na mluvu českých přistěhovalců v syntaktické jazykové rovině. Nikoho nepřekvapí vynechávání sponového slovesa *být* (***tam hodně ribi***) a další ruské slovesné, např. infinitivní konstrukce (***abi tam sázát viňice***), užívání odlišných předložkových konstrukcí (*uoňi mluvili ne na ruskim jazikoj*) a ruských spojek, např. *da* ve významu slučovacím ‚a‘ (*berte lošk'i da probujte met*), z podřadících konjunkcí autor uvádí např. přípustkovou *choť* ‚i když‘ (***xoť i nemám hdi...***).

Šestá kapitola publikace je zaměřená především lexikologicky. Skorvid do ní zařazuje také slovotvorné a frazeologické přejímky/kalky pronikající do řeči českých přistěhovalců z majoritního jazykového okolí, kterých je velké množství. Nejprve se věnuje archaické a nářeční slovní zásobě pocházející z původního mateřského českého území, dialektismy srovnává s údaji v ČJA a dalšími monografiemi. Ve skupině lexika mající **jihozápadočeský původ** se u mluvčích vyskytly např. výrazy a spojení jako *dedoušek*, *hůde* ‚děvče‘, *xodili na hrátki* ‚na besedu‘, *loch* ‚sklep‘ nebo *nejčkin/nejčko* ‚ted‘. Mezi lexikálními jednotkami **severovýchodočeského původu** se objevily lokální lexémy jako *túčko* ‚kolečko na vození hlíny‘, *topan* ‚krocán‘, dále výrazy s širším územním rozšířením, jakou jsou *handra*, *handříčka* ‚hadr, hadřík‘, a také takové, které přesahují z Moravy do svč. nář. oblasti, např. *kačena* ‚kachna‘. Autor pojednává též o etnografismech, jako jsou výrazy *šmerkustuvat/šmerkuvat* ‚šlehat pomlázkou‘ (zde by bylo možno doplnit odkaz na ČJA 2, položka 216 ‚pomlázka (zvyk)‘) nebo *kiselka/kiselačka* ‚druh kyselé polévky‘, která je krajovou specialitou i v jižních Čechách nebo jinde, ale to autor neuvádí. V některých případech dochází rovněž k sémantickým posunům slov nebo naopak k zúžení sémantického pole lexému, příkladem může být slovo *zđelat/zđelávat* užívané na západní Sibiři nebo v krymské češtině už jen při svatebním zvyku, kdy dochází k sundávání věnce nevěstě (*to je diž zđelavali vjenec*). Jistou slabinou lexikologické analýzy uvedené publikace je, že autor míchá výrazy úzce lokální s výrazy interdialektickými nebo obecně českými a archaickými a o sémantických posunech slov hovoří víc v pasáži o lexikálních výpůjčkách z východoslovanských jazyků.

Výsledky výzkumu a rozboru mluvy českých přistěhovalců shrnuje autor v závěru, za nímž následují ukázky rozhovorů mluvčích a obrazová příloha, mající dokumentační charakter. Pro představu následuje fragment rozhovoru s mluvčí 2./3. generace (1926–2017) z obce Těšeb (2015), jejíž předkové přišli z jihozápadočeské nářeční oblasti. (Co se týká sociolingvistických charakteristik mluvčích – v ukázkách ani jinde nenajdeme informaci o tom, kolikáté generace – 1., 2., 3. atp. – je česky hovořící mluvčí v Rusku zástupcem. Autor v prepisech užívá dva typy apostrofů – pro přízvuk ´ a pro měkkost `).

Nu dživ / džif sme se sestrou mam´ince pomoh´ali / furt // vona rab´otala ,pracovala´ f kolx´ozu / a te-taki nada ,třeba´ bylo ji pomoh´ad hodně / tak sme rab´otali // fšeko sme dělali / i sušku ,sušené ovoce´ sme sušili i kopali sme i co sme mohli to sme ji pomohali fšeko // vona taki přežila ,pretrpěla´ hodně [...] nedaj Box // te-tatínka f tisícet s´ídmim roku po-posadili ni zač ,zatkli za nic´ / nu vona mušela nas učít i vosp´ítavajt ,vychovávat´ i fšeko // vot t´ak vot ,tak to je´ // nu nejčkin ona žije ,sestra bydlí s vnukem [...] a já ráda mluvím po-po česki ...

Skorvidovy sklony k detailnímu popisu jazykových jevů mohou ve čtenářích způsobovat pocit jisté nepřehlednosti nebo nesystémovosti v kategorizaci a třídění jednotlivých jazykových prvků. Ne zcela bez problémů se v této studii jeví rovněž terminologie užívaná autorem – ať už jde o lingvistické pojmy (např. pojetí variantnosti jazyka), nebo termíny kulturologické povahy (např. etnojazykové ostrovy), o čemž se zmiňuje také Čechová ve své recenzi knihy v periodiku *Bohemistika* (2025).

Přes to všechno se jedná o významnou publikaci popisující cenný jazykový materiál českých krajanů žijících v Ruské federaci v místech, o nichž mnozí z nás dříve neměli ani tušení. Také svědčí o velké erudici Sergeje Skorvida a jeho neobyčejném osobním nasazení.

Literatura

Arkhanhelska, A. – Bláha, O. – Cholodová, U. (eds.) (2020): *Čeština na Volyni*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.

Balhar, J. et al. (1999, 2002, 2005): *Český jazykový atlas 5, 4, 3*. Praha: Academia.

Balhar, J. et al. (2011): *Český jazykový atlas. Dodatky*. Praha: Academia.

Balhar, J., Jančák, P. et al. (1992, 1997): *Český jazykový atlas 2, 1*. Praha: Academia.

Bělič, J. (1972): *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Čechová, M. (2025): Mizející české jazykové ostrůvky v Rusku na počátku 21. století. *Bohemistika* 25 (1), s. 158–163.

Dialektologická komise České akademie věd a umění (1951): *Pravidla pro vědecký přepis dialektických zápisů českých a slovenských*. Praha: Česká akademie věd a umění.

Jančáková, J. – Jančák, P. (2004): *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*. Praha: Karolinum.

Kopřivová, M. – Lukeš, D. – Komrsková, Z. – Poukarová, P. – Waclawičová, M. – Benešová, L. – Křen, M. (2017): *ORAL: korpus neformální mluvené češtiny, verze 1 z 2. 6. 2017*. Praha: ÚČNK FF UK. <www.korpus.cz>.

Lukeš, D. – Kopřivová, M. – Laubeová, Z. – Poukarová, P. – Horký, V. – Jelínek, T. – Křivan, J. – Waclawičová, M. – Benešová, L. – Škarpová, M. (2024): *ORTOFON v3: Korpus neformální mluvené češtiny s víceúrovňovým přepisem*. Praha: ÚČNK FF UK. <www.korpus.cz>.

Hana Golánová

Katedra českého jazyka a literatury

Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové

hana.golanova@uhk.cz

Pokyny pro přispěvatele

Jazykovědné aktuality (časopis *Jazykovědného sdružení ČR*) přináší vědecké články z oboru lingvistiky, recenze, zprávy o konferencích, kroniku, rozhovory s lingvistkami a lingvisty a informace o činnosti *Jazykovědného sdružení ČR*. Časopis je otevřen také začínajícím lingvistům a lingvistkám. Tematická čísla bývají věnována mimo jiné seminářům pořádaným JS. Příspěvky procházejí recenzním řízením.

Texty zasílejte e-mailem na adresu *Jazykovědných aktualit*:
jazykakt@seznam.cz

Součástí odborných článků je **abstrakt v angličtině** v rozsahu 100 až 200 slov (včetně překladu titulu článku) a **seznam klíčových slov** v počtu 3 až 10, též v angličtině. Abstrakt by měl být svou povahou rematický a shrnovat obsah celého článku, nikoli jen výsledky. Ostatní typy příspěvků (kronika, recenze, zprávy atp.) abstrakt ani klíčová slova nemají.

Při úpravě příspěvku prosím dodržujte tato pravidla:

1. Pro editaci textu používejte editor Word, písmo Times New Roman o velikosti 12 (pro poznámky pod čarou 10), řádkování 1,5, mezery mezi odstavci 0 bodů, okraje stránky 2,5 cm ze všech stran (tzv. normální). Nepoužívejte prosím automatické formáty, automatické nadpisy ani písma různých druhů, neodsazujte první řádek odstavce. Text zarovnejte vlevo.
2. Články čleňte do kapitol opatřených číslovaným nadpisem. I další úrovně členění (1.1 apod.) by měly mít nadpis. Nečíslujte odstavce.
3. V textu lze používat *kurzivu*, **tučné** písmo (pro zdůraznění) a poznámky pod čarou.
4. Na literaturu se v textu odkazuje příjmením autora, rokem vydání díla, popř. stránkovým údajem, vše v závorkách (Kopečný, 1980, s. 34).
5. Seznam literatury se uvádí na konci; řadí se abecedně podle příjmení autora. V seznamu literatury má být uvedena pouze literatura, která je v článku citována nebo na niž se v textu odkazuje. V oddíle *Kronika* a u

zpráv se bibliografické údaje uvádějí zpravidla přímo v textu (do závorek), popř. v poznámce pod čarou.

6. Bibliografické záznamy mají následující podobu:

Garvin, P. L. (1993): Funkční empirismus – noetický podklad soudobého funkcionalismu. *Slovo a slovesnost* 54 (4), s. 241–253.

Ivanič, R. (1994): Characterizations of context for describing spoken and written discourse. In: S. Čmejrková – F. Daneš – E. Havlová (eds.), *Writing versus Speaking: Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 181–186.

Mathesius, V. (1982): *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon.

Štastný, K. – Drchal, K. (1984): *Naši pěvci*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství.

Vodrážková, V. (2016): *Rozezvučený slovník*. Vesmír 95 (11). Cit. 5. 4. 2024.

<<https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2016/cislo-11/rozezvuceny-slovník.html>>.

[illegible]

[illegible]